

Magyar Könyvtár
Szeged
2014

CSALÁD GYERMEK IFJÚSÁG

■ **GYERMEK IRODALOM**
+ **IFJÚSÁG IRODALOM**
KÖNYVTÁR

■ **gyermek**
+ **ifjúsági** könyvtárak
szegedi és környékbeli
könyvtárak felújítása,

■ **szegedi**
+ **ifjúsági** könyvtárak
+ **szegedi** ifjúsági

■ **ifjúsági**

Tartalom

■ BEVEZETŐ

- Herczog Mária: Mitől lesz jobb a gyerekeknek? 4

■ FÓKUSZBAN – HEFOP 2.2

- Kibicher Orsolya: „Mindenkit meg lehet érteni és meg kell érteni, itt az alapkövetelmény, hogy mindenki úgy nyúljon a másikhoz, hogy az egy sebzett madár és ott kezdődnek a nagy dolgok, hogy az ember le tudjon hajolni...” 8
- Kőműves Ágnes: Az „Életre nevelés” c. projekt első éve 16
- Győrfi Éva: Egy csoport élete 21
- Győrfi Éva: Ami a 24 órába belefér, és még... 24
- Győrfi Éva: Látni a gyereket a mindennapok történései mögött 29

■ MÉRLEG

- Józsa Viktor: Mit tegyünk és mit ne tegyünk a gyermekek érdekében 35

■ NÉZŐPONT

- Dr. Hantos Ágnes: Tisztázódó szerepek 44

■ BESZÁMOLÓ

- Bajovics Rózsa: ÉN-TÉR-KÉP 50

■ BEMUTATJUK

- Platthy István–Lónay Eszter: A természet változásrendjére épülő évkörös rítusjátékok, ünnepek mint a személyiségfejlesztés eszközei 54

Mitől lesz jobb a gyerekeknek?

A HEFOP2.2 pályázatok általános célkitűzése a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem hatékonyabbá tétele volt, egyrészt a szociális szakemberek által nyújtott szolgáltatások hatékonyságának növelésével, másrészt a hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztathatósági esélyeinek növelésével. A Család Gyermek Ifjúság Egyesület által megvalósított program arra a – talán mindenki számára egyértelmű – meggyőződésre épült, hogy a gyerekekkel napi kapcsolatban lévő felnőttek – akár szülők, akár szakemberek – személyiségállapota, hangulata, ismerete a gyerekek és saját szükségleteiről alapvetően meghatározza a felnövekvő gyerekek, fiatalok esélyeit a sikeres felnőtt élethez. Lapszámunkban a programértékeléseknek, reflexióknak, riportoknak adunk teret a Fókuszban, de teljes tematikánkat is a gyermekotthonok, szakellátás köré rendeztük.

A HEFOP2.2 programban a célok egyértelműen és világosan meghatározottak. Természetesen lehet azon vitatkozni, hogy szakmailag mennyiben indokolt éppen ezeknek a módszereknek ilyen technikájú bemutatása, megajánlása, de abból a szempontból is példamutatónak érezzük a programot, hogy éppen azt a szemléletet demonstrálja a munkamódszerével, amelyet követendőnek tart a képzésben résztvevők számára: vagyis felnőttnek, döntésképesnek tekinti őket, feltételezi, hogy alkalmasak arra, hogy eldöntsék a bemutatott programok közül melyeket érzik hasznosíthatónak saját munkájuk során, saját személyiségük fejlesztése, illetve a rájuk bízott gyerekekkel folytatott munkában. Empowerment típusú tevékenység ez minden szempontból, önbizalmat, lehetőséget ad a résztvevőknek, akik így magabiztosabbá, kompetensebbé válnak és maguk is képesek ezt nyújtani a nevelt gyerekeknek. A projekt céljai teljes mértékben összhangban állnak a feltárt szükségletekkel, de nyilvánvalóan az döntés kérdése, hogy ki milyen módszert tartana optimálisnak, ideálisnak e szükségletek kielégítésére.

Számunkra egyértelmű és logikus, miért ezt a célcsoportot választottuk: mert a gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedő gyerekek és fiatalok életesélyei szempontjából ha lehet, még fokozottabban meghatározóak az őket nevelők, gondozók számára nyújtott képzések, támogatások.

A várt eredmények közvetlen mérésére nincsen lehetőség ebben a programban, hiszen az is csak nehezen és hosszabb távon mérhető, hogy a közvetlen célcsoport tagjai milyen mértékben hasznosítják a tanultakat, megismerteket. Ugyanakkor az sem volt mindeddig sajnos célja a felsőoktatásnak, hogy értékelje, vajon a szükséges és elégséges ismereteket, készségeket tanítják-e meg a pedagógusoknak annak érdekében, hogy képesek legyenek a rájuk bízott, nagyon különféle felkészültségű, személyiségállapotú gyerekeknek megfelelő képzést, nevelést, támogatást biztosítani. Biztos, hogy nincsenek olyan indikátorok, amelyek az azonnali eredményeket megbízhatóan képesek mérni, de a visszajelzések egyértelműen mutatják a hatást:

„Nincs olyan elvetemült gyerek, akit ne lehetne pozitív tevékenységen keresztül megfogni” (idézet egy szolnoki résztvevőtől)

Ugyanakkor elengedhetetlenül fontosnak tartjuk, hogy legyenek indikátorok, amelyeket a széles szakmai közvélemény elfogad a hatékonyság, eredményesség mérésére, és kapjanak visszajelzést azok, akik a gyerekekkel dolgoznak.

A hosszú távú fenntarthatóságot és ennek a pályázatnak a távlati célját – a fiatalok munkaerő-piacra való bekerülésének elősegítését – is az szolgálja elsősorban, ha a szakember iránymutatásával ezek – az amúgy is többszörös hátránnyal induló – fiatalok ráéreznek az önismeret fontosságára, a folyamatos – mai divatos szóval a tudásalapú társadalomban szükséges élethosszig tartó tanulás keretében – önképzés, ismeretszerzés során megtanulják a mindennapi élethelyzetek, a munka és magánélet személyes konfliktusai erőszakmentes és hatékony kezelésének alapvető technikáit: ezáltal tudnak felelős döntéseket hozni és a vesztesből győztesre alakíthatják a problémás indulást. Ennek értékelése, mérése nyilvánvalóan csak hosszabb idő távlatában és indirekt módon történhet, különösen, ha nincsenek összehasonlításra megbízható alapot adó adatok, csoportok.

Külön kiemelendő, hogy hármas célt érhet el a program azzal, hogy miközben a közvetett cél a szakellátásban élő gyerekek, fiatalok felkészítése a munkaerőpiaci részvételre, valójában ezen túlmenően az adott célcsoport nevelését, gondozását végzők továbbképzését, személyiségének fejlesztését is végzi, amivel a szociális szakemberek nemcsak hogy maguk is jobb, hatékonyabb munkaerővé válnak, hanem személyes életük és munkavégzésük is örömtelibb, sikeresebb lesz, ami az ő életminőségük javulását is eredményezheti. Harmadikként pedig a munkaerőpiaci részvételt segítő személyiségfejlesztés és segítség az adott gyerek-, és fiatal csoportok teljeskörű érzelmi támogatását is segíti, nem-

különben a majd később az adott szakemberekhez kerülőként. Ezen túlmenően is lehetnek nem várt – vagy nem tervezett – hatások, például a döntéshozók, tágabb környezet tekintetében (iskola, gyámhivatal, szomszédok stb), ha azt látják, hogy a nevelők attitűdje, magatartása változik, illetve, ha a gyerekek, fiatalok változnak, nyilván nem csak látványosan és nem feltétlenül a munkaerőpiaci részvétel sikerességében.

Olyan nem várt hatásai is lehetnek persze, amelyek nem feltétlenül pozitívak, mivel a gyermekvédelemben dolgozók egy jelentős része kényszerpályának, jobb híján választott lehetőségnek érzi, hogy ott dolgozik. Megerősítésük, egy másfajta életforma, erősebb önbecsülés, jobb önértékelés éppen ezzel el is viheti őket erről a területről, egy számukra sikeresebbnek ígérkező munkahelyre, beosztásra. Más oldalról nézve az öntudatosabb munkaerő kényelmetlen, nehéz lehet az adott intézmény, fenntartó számára, különösen, ha a többiek nem mennek át ugyanazon az énerősítő folyamaton, nem tudnak, akarnak változtatni. Ez, a rossz pillanatnyi helyzet mellett ugyanakkor hosszabb távon jó hatással lehet a gyerekek, az intézmény, a gyermekvédelem helyzetére.

A program eredményességének mérését többféle módon lehet végezni. Részben készültek elégedettségi, értékelő lapok a különböző bemutatott, alkalmazott technikákról, a program egészéről. Másrészt készülnek hasonló felmérések az érintett gyerekekről, fiatalokról, és az intézmények vezetőivel a későbbiekben arról is, hogy mi és hogyan változott a képzések, foglalkozások hatására.

A weblap¹ jó alkalmat teremt arra, hogy elemezni, értékelni lehessen a beérkezett kérdésekből, az ott folyó vitákból, hozzászólásokból, hogy mi történt, mennyire hosszú távú a történetek hatása, hogyan épül be a mindennapokba. Az is eredményességi fokmérő lehet, hogy a bemutatott hatféle technikából melyeket kívánják a résztvevők alaposabban megismerni, napi munkájukban alkalmazni, esetleg maguk is trénerre válni, illetve a kortárs segítői lehetőséget kihasználni a gyerekek képzésével.

A fenntarthatóság mérésére például a fentiek biztosan alkalmasak.

Egy más megközelítésben persze értékelhető lenne a gyermekotthonokban, lakásotthonokban dolgozók felkészültsége, felkészítettsége, és az a szükséglete, hogy a korábbiaknál eredményesebb, hatékonyabb módszereket tanuljanak, ehhez azonban a rendelkezésre álló projekt nem volt elégséges, nem is célozta ezt, és ismerve az e területen mutatkozó ellenállást és tradícióhiányt – hasonlóan az iskolához, csak sokkal fokozottabb mértékben –, ez még inkább nehézségekbe ütközne, pedig nagy szükség lenne rá.

A program költségigénye nem különbözött a más hasonló képzési programoktól, továbbképzésektől. Ami bizonyosan segítené a költséghatékonyságot, az a jól kezelhető segédanyagok és háttéranyagok elkészítése és a felgyűlt tapasztalatok részletes bemutatása, terjesztése volna, amivel jóval szélesebb kör érhető el, illetve érdeklődésük felkelthető. Ebben a körben más szakemberek, társszakmák művelői és persze a gyerekek, fiatalok lennének a célcsoport. E tevékenységek idő-, és szakemberigényesek, ráadásul az érintett gyermekotthonok földrajzilag nagyon elszórtan találhatók, az utazás is költséges és sokszor bonyolult. Ugyanakkor éppen ezeken a területeken a távoktatás, e-learning nem alkalmazható, mert akkor éppen a legfontosabb, a személyesség, a csoportra, egyénekre szánt idő és kapcsolat veszne el, vagy csökkenne minimálisra.

Meggyőződésünk szerint a program szakmai szempontból is nagyon jelentős és újszerű. Bizonyosan lehet és kell további változtatásokat eszközölni a tapasztalatok alapján. Be kell építeni a visszajelzéseket, jó lenne a gyerekek véleményét is hallani arról, hogy mi változik, mit érzékelnek, hogyan látják, nekik mire lenne szükségük a felnőttektől. Érzékelhető, hogy nem egyenlő színvonalúak és hatásúak voltak a különböző programok: a témák, módszerek érdekessége, használhatósága, egyszerűsége-bonyolultsága, illetve az azokat bemutatók, megtanítók egyénisége, felkészültsége, alkalmassága közötti differenciák alapján. Célszerű ezért egy egyenletesebb és a tréner kiválasztására még fokozottabban figyelő, azt értékelő programot, utóelemzést készíteni, hogy a következő alkalommal, ezek kiküszöbölhetőek legyenek.

A különféle önértékelések eltérő színvonala is utal ennek szükségességére:

„Hozzám nagyon nehezen jutott el az egész program értelme. Talán még most sem érzem igazán részesének magam”

„A mi csoportunk minden alkalomról részletes jegyzőkönyvet készített. Több emlék is bevillant most bennem a kecskeméti és egri alkalmakról. Sok minden megfogalmazódott a résztvevőkben, próbálkozások, útkeresések, sikerek, kudarcok, remények, elkeseredések. A legfontosabb mondat számomra: „Készül a gyerek az SOS szalagon, aztán a végén leesik, de hogy hova, azt nem tudjuk.” Mit lehetne tenni ennek a ténynek az enyhítésére, mit lehet tenni ennek a ténynek a tudomásulvételével?”

„Azokat a pillanatokot élveztem a legjobban, amikor az egész csoport mélyen dolgozott, a trénerrel közösen gondolkodott, reflektált pl. a tréningen történetekre. Fontos volt azt is látni, milyen ereje van annak, amikor hagyjuk, hogy a résztvevők vegyék kézbe a kamerát és hozzanak saját filmet majd mutassák is be. Mélyről jövő erőforrások nyíltak meg több (de nem minden) csoportban.”

Összességében mi, a program kitalálói, megszervezői, lebonyolítói is nagyon sokat tanultunk, sokat kaptunk ettől a projekttől. Köszönjük a lehetőséget a pályázat kiíróinak, a bírálóknak, és a résztvevőknek egyaránt. Reméljük, lesz alkalmunk a jövőben is együtt dolgozni!

Herczog Mária

¹ www.csagyi.hu/HEFOP2.2 program

the 1990s, the number of people in the world who are under 15 years of age is expected to increase from 1.1 billion to 1.5 billion.

There are a number of reasons why the world's population is growing so rapidly. One of the main reasons is that the number of children born to each woman has increased. This is due to a number of factors, including the fact that women are now having children at a younger age, and that there is a higher birth rate in developing countries.

Another reason why the world's population is growing so rapidly is that the number of people who are surviving to old age has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher life expectancy in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

There are a number of other reasons why the world's population is growing so rapidly. One of the main reasons is that the number of people who are migrating from developing countries to developed countries has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher standard of living in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

Another reason why the world's population is growing so rapidly is that the number of people who are surviving to old age has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher life expectancy in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

There are a number of other reasons why the world's population is growing so rapidly. One of the main reasons is that the number of people who are migrating from developing countries to developed countries has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher standard of living in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

Another reason why the world's population is growing so rapidly is that the number of people who are surviving to old age has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher life expectancy in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

There are a number of other reasons why the world's population is growing so rapidly. One of the main reasons is that the number of people who are migrating from developing countries to developed countries has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher standard of living in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

Another reason why the world's population is growing so rapidly is that the number of people who are surviving to old age has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher life expectancy in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

There are a number of other reasons why the world's population is growing so rapidly. One of the main reasons is that the number of people who are migrating from developing countries to developed countries has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher standard of living in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

Another reason why the world's population is growing so rapidly is that the number of people who are surviving to old age has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher life expectancy in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

There are a number of other reasons why the world's population is growing so rapidly. One of the main reasons is that the number of people who are migrating from developing countries to developed countries has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher standard of living in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

Another reason why the world's population is growing so rapidly is that the number of people who are surviving to old age has increased. This is due to a number of factors, including the fact that there is a higher life expectancy in developed countries, and that there is a higher death rate in developing countries.

HEFOP 2.2

A társadalmi befogadás
elősegítése a szociális területen
dolgozó szakemberek képzésével

Magyarország célba ér

„Mindenkít meg lehet érteni és meg kell érteni, itt az alapkövetelmény, hogy mindenki úgy nyúljon a másikhöz, hogy az egy sebzett madár és ott kezdődnek a nagy dolgok, hogy az ember le tudjon hajolni...”

Amikor 2004 áprilisában beadtam a HEFOP 2.2. pályázatot, ez a mondat járt a fejemben, és akkor még nem is sejtettem, hogy milyen mértékben megerősítenek a tapasztaltak e mondat igazságában, érvényességben.

A pályázató általános célkitűzése a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem hatékonyabbá tétele volt, egyrészt a szociális szakemberek által nyújtott szolgáltatások hatékonyságának növelésével, másrészt a hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztathatósági esélyeinek növelésével.

Talán nem tűnik logikusnak első pillantásra, hogy miért éreztük e célcsoport – gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedő gyerekek és fiatalok – szempontjából meghatározónak az őket nevelők, gondozók képzését, támogatását. Nyilvánvaló, hogy a traumatikus előélettel, sokféle lemaradással, hátránnyal és mindenképp érzelmileg deficittel küzdő gyerekek és fiatalok számára a leginkább meghatározó lehetőség jövőjük szempontjából azoknak a felnőtteknek, referencia csoport tagoknak a viszonyulása, viselkedése, elfogadó vagy elutasító magatartása, akikkel a gyermekotthonban, nevelőszülői családban együtt élnek. Ők azok, akiknek fel kellene oldani a korábbi felnőttekkel kapcsolatos rossz, vagy ambivalens tapasztalataikat, a korrekcióhoz, rehabilitációhoz szükséges érzékeny, személyükre szabott, türelmes, nem irreális elvárásokat támogató magatartást tanúsítva. Ez a viselkedés az alapja annak a munkának, amely esélyt teremthet az érintett gyerekcsoportoknak arra, hogy felnőve képesek legyenek beilleszkedni, munkaerőként, partnerként, szülőként helytállni.

A pályázat közvetlen célcsoportjává ezért a gyermekotthonokban dolgozó szociális szakembereket választottuk, akik közül 120 fő kezdte meg a képzési programot és 117 fő kapott tanúsítványt a végén.

Magyarországon már a 60-as években is voltak olyan kutatók, amelyek a pszichológiai szemlélet gyermekvédelemben való érvényesülésére és népszerűsítésére irányultak¹, A mai napig szá-

mos neves szakember² keresi a válaszokat arra, hogy milyen lehetőségei vannak a személyiségformálásnak a szakellátásban, mi mindent kell és lehet tenni annak érdekében, hogy a szakellátásból frissen kikerült utógondozott fiatal megtalálja a helyét a munkaerőpiacon és be tudjon illeszkedni a társadalomba. Hiszen a szakellátás eredményességének egyik mutatója éppen az, hogy az onnan kikerülő fiatalok milyen módon, és mennyire képesek teljes értékű, felelős, felnőtt életet élni, milyen mértékben igazolja vissza sikerességük vagy sikertelenségük a gyermekvédelmi gondoskodás hatékonyságát.

A HEFOP 2.2 programon belül meghirdetett speciális képzési sorozatunkkal ehhez a választáshoz szerettünk volna hozzájárulni új szempontokkal, ötletekkel. Természetesen ez csak egy a lehetséges válaszok közül. A képzési sorozat során a szociális szférában dolgozó szakemberek, ezen belül pedig a gyermekvédelem szakellátásában dolgozó szakemberek empátiás készségeinek fokozására, stressz- illetve kiegészítő mutatóinak pedig a csökkentésére helyeztük a hangsúlyt, és a beavatkozás eredményességét ezen mutatók változásától tettük függővé. A kiinduló hipotézisünk az volt, hogy a szakellátásban dolgozó szociális szakemberek stressz- és kiegészítő mutatói, valamint empátiás készségei nagy valószínűséggel magasabbak az átlagnál, az alábbi okok miatt:

- úgy érzik, munkaeszköznek tekintik őket
- túl sok az elvárás, kevés az elismerés
- állandóan ott lebeg a fejük felett az elbocsátás lehetősége
- ritka a pozitív visszacsatolás, mert olyan gyerekekkel kell dolgozniuk, akikről már mindenki lemondott
- úgy érzik, hogy tőlük várják, hogy tegyenek „csodát”

¹ *Volentics Anna: A magyarországi problémakezelő gyermekvédelem egyes kérdései (FICE Gyermekvédelmi füzetek sorozat 1993)*

Dr. Szalay Dénes: Gondolatok a minőségbiztosítás lehetőségeiről a gyermekvédelemben (CSAGYI 2001/4)

Kiss József – Mankovics László: (Re)Szocializációs segítő-program (FICE Gyermekvédelmi füzetek 1994)

¹ *Gáti Ferenc: A pszichológiai szemlélet érvényesülése a gyermekvédelemben. Pszichológiai Tanulmányok, Akadémiai Kiadó 1967.*

Az egy év alatt, 2005 januárja és 2005 novembere között, összesen kilencféle a gyermekvédelemben használható módszer/technika ismertetésére került sor (csapatépítés, táncterápia, videotréning, mediáció, játzmaelemzés, erőszakmentes kommunikáció, szemtől szembe, munkaerő-piaci tréning, diákvállalkozási ismeretek).

Programunkban kiemelt hangsúlyt fektettünk arra, hogy az egyes helyszíneken a résztvevők ne csak a képzés erejéig találkozzanak, hanem valódi „találkozások” jöjjenek létre, rácsodálkozások, amelyek hatására a különböző munkahelyekről érkező csoportokból, igazi csapatok jönnek létre. Ezt a célt szolgálta a program első két képzése: az inkább kifelé irányuló, a többiekre koncentrálnó csapatépítés,³ és a sokkal inkább egy belső utazásra invitáló táncterápia⁴. Ennek az első, ún. mentálhigiénés bloknak a célja az volt, hogy a vidám, néha talán meghökkenítő játékos feladatok segítségével a résztvevők egy kicsit kiszakadjanak a mindennapi gondjaikból, felfedezzék nem csak belső erőforrásaikat, hanem a csapatmunka erejében rejlő erőforrásokat is.

„Újból és újból megrázó élményt jelent számomra, hogy a sokszor rendkívül nehéz körülmények között dolgozó pedagógus, óvopedagógus, gyógypedagógus kollegák milyen nagy szeretettel, kitartással próbálják egyengetni a gondjaikra bízott gyermekek sorsát. Kollégáimmal együtt azt tapasztaltuk, hogy a segítő munkakörben dolgozóknak nagyon nagy szükségük van olyan közegre, ahol feltöltődhetnek, ahol saját személyiségük, saját problémáik kerülnek előtérbe. Izgalmas kihívásnak éreztem azt a lehetőséget, hogy egy ilyen sokszínű munkacsoportban nyílik alkalmunk arra, hogy gyermekvédelmi gondoskodásban lévő gyermekekkel foglalkozó szakemberek számára nyújthassunk szakmai segítséget. Szerettünk volna valamit érzékeltetni azzal kapcsolatban, hogy milyen lehetőségek rejlenek abban, ha felkínáljuk az autentikus kifejezés, a tánc, a mozgásimprovizáció, a kreatív erőforrások mozgósításának a lehetőségeit!” (Dr. Varga Izabella – Magyarországi Integrált Kifejezés és Táncterápiás Alapítvány tréner)

A következő blokk a konfliktuskezelés, illetve a kommunikáció fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, ezen belül a résztvevők megismerkedhettek a mediáció, a videotréning⁵, a TA⁶ (Eric Berne-féle tranzakcióanalízis), az erőszakmentes kommunikáció⁷ és a szemtől szembe (Real Justice) módszerével. Ezen képzések közös üzenete az volt, hogy a konfliktus az emberi élet természetes velejárója, nem kell tőle félni. A cél tehát nem az, hogy ezeket teljes mértékben kiiktassuk a mindennapi életünkből, hanem hogy megtanuljuk kezelni. Fontos azonban, hogy a velünk konfliktusban állókat partnernek tudjuk tekinteni, hogy ne a sérelmeinkre koncentráljunk, ha-

nem a megoldásra, és hogy felelősséget tudjunk vállalni a problémáért. Ezeket a készségeket kell átadni a gyermekotthonban dolgozó nevelőknek a gondjaikra bízott fiatal felnőttek részére annak érdekében, hogy segíthessék őket a társadalomba való beilleszkedésben.

„A mi célunk a kapcsolat jelentőségének megtapasztalása személyesen és ennek átfordítása a felnőtt-gyerek, szülő-gyerek, nevelő-gyerek kapcsolatokra. Célunk az is, hogy a megerősítés (empowerment) filozófiáját, szemléletét érzékeltessük, bemutassuk személyes tréneri munkánkon keresztül, filmek, vizuális élmények segítségével. Célunk volt a csoportos együttműködés értékeinek tudatosítása, valamint a rejtett (saját személyes, gyerekekben, gyerek családjában rejlő, csoportban rejlő) erőforrások feltárása. Kellemes személyes és szakmai élmények átélésének segítése. Azt hiszem, minden általunk vezetett csoport sok pozitív élményt és talán sok ismeretet is jelentett. Egyes csoportokban ez utóbbi egyértelműen megfogalmazódott, de volt, ahol kevésbé. Volt, ahol csak a regenerálódást tudtuk elérni, a valódi tanulást nem, de ennek hátterében a rendszer egészének diszfunkciói húzódnak (túlterheltség, családi körülmények nehézségei). Azokat a pillanatokat élveztem a legjobban, amikor az egész csoport mélyen dolgozott, a trénerekkel közösen gondolkodott, reflektált pl. a tréningen történetekre. Fontos volt azt is látni, milyen ereje van annak, amikor hagyjuk, hogy a résztvevők vegyék kézbe a kamerát és hozzanak saját filmet, majd mutassák is be. Mélyről jövő erőforrások nyíltak meg több csoportban. Nagyon izgalmas volt egy véletlen alkalom kapcsán megtapasztalni, hogy a „különleges” (speciális) fiúk⁸ mennyire ki tudták használni a kamera által nyújtott lehetőségeket: filmet készítettek magukról, majd visszaneztek, ami hónapokkal később is izgalomban tartotta őket és nevelőiket is!” (Szilvási Léna – Magyar Videotréning Egyesület)

„A képzések során sikerült megtalálni a kapcsolódási pontokat a TA elmélete és a nevelőotthoni gyakorlat között. A résztvevők részéről ez igényként megfogalmazódott és egy-egy fogalom kapcsán máris a saját gyakorlatukban, gyermekekkel való kapcsolatukban keresték az alkalmazási lehetőségeket. Nagyon hasznosnak tartom a programot, s ezt megerősítették a résztvevők visszajelzései. Úgy gondolom, a pedagógiai tevékenység olyan területét sikerült elérni a program révén, mely a szükségesnél kevesebb figyelmet kap. Talán ezt jelezte az a nyitottság és érdeklődés, mely jellemzője volt a képzéseknek. Jelenleg kérdésként fogalmazódik meg bennem, hogy miután elindultak, elindítottuk a résztvevőket egy úton, hogyan lehet ezt folytatni. Számomra egy kicsit úgy tűnik, hogy hirtelen „elengedtük a kezüket”. (Józsa Zsuzsanna – Magyar Tranzakcióanalitikus Egyesület)

A harmadik, munkaerőpiacra felkészítő blokk keretében szintén két képzésre került sor, az egyik egy munkaerő-piaci tréning, a másik pedig a diákvállalkozással kapcsolatos alapismereteket bocsátotta a résztvevők rendelkezésére. Ezekre az ismeretekre a

³ Összjáték Család és Kapcsolati Műhely Alapítvány www.osszjatek.hu

⁴ Magyarországi Integrált Kifejezés és Táncterápiás Alapítvány www.tancterapia.com

⁵ Magyar Videotréning Egyesület www.videotraining.hu

⁶ Magyar Tranzakcióanalitikus Egyesület www.hata.hu

⁷ Kelet-Európai Erőszakmentes Kommunikáció Alapítvány www.eroszakmentes-kommunikacio.org

⁸ A megyeszéki gyermekotthon speciális lakóotthonának lakói.

továbbtanulásra vonatkozó összesített adatok alapján hatványozottan szükség van.* (1. sz. tábla)

„A program a nevelőotthonokban, lakásotthonokban dolgozók attitűdváltó programja, az elfogadásra, előítélet kezelésére, helyes kommunikációra, mentálhigiénés állapotuk javítására, másrészt a gondozottakkal való jobb kapcsolat kialakítására, a munkavégzés minél több irányból való támogatására, módszerek megismerésére szolgál.

Ebben a célkitűzésben a Hétszínes Gazdálkodási program a felnőttek számára nyújtott módszertani ismereteket, diákvállalkozási ismereteket, amely játékos formában hozzásegítheti a gyerekeket a való élet megismeréséhez, személyiségük, kreativitásuk fejlesztéséhez, segítheti pályaválasztásukat, és tevékenysége révén hozzájárulhat a környezetben való elfogadottságuk kialakításához vagy megerősítéséhez.

Amikor a projektben való részvételt elvállaltuk, azt gondoltuk, hogy a sajátos körülmények között élő gyerekeknek közösségalkotó tevékenységet, egyéni képességeik – köztük a vállalkozási tevékenység –, elsősorban a tehetségük kibontakozásához hozzájáruló programot kínálnak. Kipróbálhatja – komolyabb következmény nélkül – kitartását, munkaerőjét, felelősségét, szervezőképességét, kommunikációját, ismereteit bővítheti egy újabb, az iskolai oktatástól eddig teljesen idegen területtel, s nem utolsósorban a gyakorlatban megismerheti a pénzkézelés, pénzgazdálkodás menetét, egy kicsi közgazdaságtant.

Az iskolai tapasztalataink alapján pedig, azt gondoltuk, hogy a Gazdálkodás programja újfajta kapcsolat kialakítását támogatja gyerek-felnőtt között, egy olyan területre visz, mely a család hiánya, vagy erre a feladatra képtelensége miatt eddig nem ismert, melyben megismerkedhet a felelősségvállalással, kiélhetheti alkotóvágyát, és mindez a tevékenység támogatja az ő további életvitelét, pályaválasztását, a munkaerő-piaci megjelenését, a

* A tanulmányban szereplő táblák adatait a 215/2003. (XII. 10.) Korm. rendelet alapján készült 2004. évi országos összesítés alapján közöljük.

pénzgazdálkodást, s talán kevesebb kudarcral indulhat a munkát keresők táborába.

Ezt a fajta gondolkodást, látásmódot szeretnénk volna átadni a résztvevőknek a tréningen.

A közoktatásban – és nem a szociális szférában – dolgozóként nagyon örültünk annak, hogy a gazdálkodás programunkkal egy olyan területre kerülhetünk, ahol még nincs tapasztalatunk. A nevelőotthonokban élő gyerekek-fiatalok hasonló sorsúak mint a mi tanítványaink, ha az a környezet, amit az állam biztosít számukra nem is összehasonlítható a „mieinkével”, vagy az a szertető közeg, amit a körülményektől függetlenül, a családhoz, családba tartozás jelent a mi oldalunkon.

Várakozással tekintettünk a programban résztvevő csoportok felé, és örültünk annak, hogy olyan ismereteket nyújthatunk – játékos köntösbe öltöztetve – gyerekközösségek képviselői felé, melynek fontosságát a projekt időpontjában az Oktatási Minisztérium is elismerte, és tanítandó ismeretként jelölte meg a vállalkozási ismereteket.

És most, a záraskor is meggyőződésem, hogy a cél, amit a projekt maga elé tűzött, vállalható és megvalósításra érdemes. Az is meggyőződésem, hogy az a tevékenység, amit a továbbképzések kapcsán a résztvevők megismertek, hozzájárulhat ahhoz, hogy a nevelőotthonokban élő gyerekek társadalmi beilleszkedését segítse, hogy a program támogatja a fiatalok munkaerőpiacon való eredményes megjelenését, és nem utolsósorban a gyerekekkel-fiatalokkal foglalkozók egyéni képességeinek fejlesztéséhez, munkájuk magasabb és jobb színvonalon való ellátásához is hozzájárul.

Jó lenne, ha a program részben folytatódhatna, illetve eljuthatna az országban sokfelé, a többi nevelőotthonban dolgozókhoz is, ha nincs is lehetőség pontosan ilyen formában, de tartalmában és elsősorban szellemiségében változatlanul, másrészt az elkezdett munka folytatódhatna a résztvevők igényei alapján” (Bertalan Edit – Hétszínvirág Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Marcali)

1. sz. tábla

A 2003/2004. TANÉVBEN AZ ÁLT. ISKOLÁT BEFEJEZŐ TANULÓK TOVÁBBTANULÁSA (2004. ÉV DECEMBER 31-I ÁLLAPOT)

Sorszám	Iskolatípus	GYERMEKOTTHON	NEVELŐSZÜLŐI HÁLÓZAT	EGYÜTT	
		a tanulók közül			
01.	Gimnáziumban tanul	42			
02.	Szakközépiskolában tanul	140			
03.	Szakiskolában, szakmunkásképzőben tanul			1003	
04.	Iskolarendszeren kívüli tanfolyami szakoktatásban vesz részt			37	
05.	Nem tanul	110	8	118	
06.	Nem tanulóból (05-ből)	állandó munkahelye van	24	4	28
07.		nincs állandó munkahelye	86	4	90
08.	Összesen (01-től 05-ig)	938	629	1567	

2.. sz. tábla

Sor- szám	Megnevezés	Enge- délye- zett férő- helyek száma	Ideig- lenes hatály- lyal elhe- lyezett	Átme- neti nevelt	Tartós nevelt	Intézeti elhe- lyezett	Össze- sen (b-től e-ig)	Átme- neti gondo- zott	Utó- gon- dozói ellátás- ban ré- szesülő	Mind össze- sen (f-től h-ig)	Ebből (i-ből): leány
GYERMEKOTTHON											
		a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
01.	Összesen (02-től 07-ig)	11 551	545	6 806	636		7 987	45	2 117	10 149	4 464
02.	Ebből: gyermekotthon	4 317	434	2 634	167		3 235	43	433	3 711	1 718
03.	lakásotthon	4 677	90	3 077	321		3 488	1	843	4 332	1 944
04.	spec. gyermekotthon	422	10	265	34		309	1	32	342	96
05.	ÁID és gyermekotthon	1 387	11	828	114		953		256	1 209	470
06.	utógondozó otthon	543		2			2		394	396	148
07.	egyéb	205					0		159	159	88
08.	Összesenből (01-ből) fogyatékos		76	2 089	312		2 477	3	596	3 076	1 187
09.	Ebből (8-ból) értelmi fogy.		63	1 835	263		2 161	3	549	2 713	1 052

3.. sz. tábla

Sor- szám	Megnevezés	-8	9–12	13–20	21–25	25 vagy több	Összesen (a-tól e-ig)
		a	b	c	d	e	f
01.	Összesen (02-től 08-ig)	400	474	73	16	5	968
02.	3 éven aluli	57	9				66
03.	3–5 évesig	16	2				18
04.	Ebből: 6–9 évesig	16	3				19
05.	10–13 évesig	27	5	1			33
06.	(01-ből) 14–17 évesig	38	21	4	2		65
07.	18 éves és idősebb	29	18	6	3		56
08.	Vegyes korú	217	416	62	11	5	711
09.	Összesből (01-ből) értelmi fogyatékos ^{a)}	113	66	15	5	5	204
10.	Összesből (01-ből) vegyes csoport	77	111	18	12	1	219

a) Szakértői bizottság által értelmi fogyatékosnak minősített.

Az adatfelvétel során kétféle módszert használtunk: egyrészt elégedettségi kérdőíveket vettünk fel minden egyes tréning után (összesen 1080 kérdőív), másrészt 3-féle nemzetközileg elismert tesztet (Davis, STAI, MBI) összesen 2 alkalommal 2005 és 2006 januárjában (összesen 720 kérdőív), melyekkel az empátiás készségeket, a stressz- illetve kiégés szintet vizsgáltuk. A válaszadási arány magas, több mint 80%-os volt, amely biztosítja az adatok megbízhatóságát.

A gyermekotthonokkal kapcsolatos legfőbb kifogás az elmúlt két évtizedben az volt, hogy nem elég családiasak, hiányzik az egy-személyes kötődés, kapcsolat, nem veszik tekintetbe a gyerekek szükségleteit, nevelésük speciális jellegzetességeit, és felépítésük, működésük okán nem készítik fel a felnőtté váló gondozottakat az önálló életre. Az 2. sz. tábla a gyermekotthoni férőhelyeket és a gyermekek számát az ellátás típusa szerint mutatja a 2004. december 31-i adatok alapján.

A 3. sz. táblázat a gyermekotthoni gyermekcsoportokat létszámuk szerint mutatja be a 2004. december 31-i állapotnak megfelelően.

Mind a gyermekotthonok jellege, mind a gyermekcsoportok létszáma alapján jogosnak tekinthető a kritika, s csak remélni lehet, hogy az elmúlt évtized átalakításai meghozzák a remélt eredményeket, amelyekhez persze még sok, a mienkhez hasonló programra is szükség lenne más feltételek javítása mellett.

Mindemellett az elmúlt 20 évben folyamatosan változtak a gyerekek szükségletei is. Míg korábban elsősorban anyagi problémák miatt kerültek be, mára elsősorban a szülő elhanyagoló, bántalmazó magatartása, szülői képességeinek hiánya vagy gyenge volta a fő ok, illetve a gyerek, fiatal ebből következő pszichés állapota, magatartása.

Más oldalról a szakmai, gondozási feladatoknak is alapvetően más szellemiségűeknek kell lenniük. A szülők és gyerekek jogai, a családi nevelés elsődlegességének és minden eszközzel való megtartásának, illetve a visszagondozásnak a primátusa kényszeríti ki a korábbiaktól eltérő gondolkodást és tevékenység kialakítását. Ugyanakkor a gyerekek is változnak, hiszen jogaikkal, lehetőségekkel élni akarnak, vagy ezek ismerete híján érzékelik a korábbi kontroll gyengülését, a felnőttek, intézmények elbizonytalanodását, ami azt eredményezi, hogy egyre vadabb helyzetekből, egyre durvább, kevésbé motivált és egyre nagyobb arányban 12 évesnél idősebb gyerekek kerülnek be a rendszerbe, és ez a tendencia a fiatalabbakat is fokozottan érinti. A differenciált ellátást az utógondozói ellátásban részesülők nagy száma is indokolja. (4. sz. tábla)

Elsődleges feladat tehát az intézményekben dolgozókat megerősíteni, olyan válaszokat/mintákat adni számukra, hogy képesek legyenek a megújulásra, és a rugalmas, a helyzet által megkívánt, adekvát reagálásra, változásra. Erre a jelenlegi továbbképzési rendszer nem biztosít elég lehetőséget, és bár egyértelműen a legjobb családok is megszenvedik a gyors és sokszor nem kiszámítható változásokat, a rendszerben dolgozókra még nagyobb nyo-

4.sz. tábla

UTÓGONDOZÓI ELLÁTÁSBAN RÉSZESÜLŐK SZÁMA A GONDOZÁSI ÉS TARTÓZKODÁSI HELY SZERINT (2004. DEC. 31-ÉN)

Sor-szám	Tartózkodási hely	a gondozás helye				ápolást gondozást nyújtó intézmény	Összesen (a+b+e)	Ebből (f-ből): leány
		gyermekotthon	nevelőszülői hálózat					
			Összesen (c+d)	ebből (b-ből)				
				hagyományos	hivatásos			
		Nevelőszülő						
		a	b	c	d	e	f	g
01.	Gyermekotthon	2 056					2 056	909
02.	Nevelőszülői hálózat		1 860	1 524	336		1 860	916
03.	Ápolást, gondozást nyújtó intézmény	1				9	10	5
04.	Kollégium	45					45	22
05.	Albérlet	82	33	33			115	78
06.	Egyéb hely (pl.: külföld)	83					83	42
07.	Összesen (01-től 06-ig)	2 267	1 893	1 557	336	9	4 169	1 972

más és felelősség hárul, hiszen őket két szerepükben is érintik ezek a változások: magán- és szakemberként egyaránt.

A gyermekvédelmi gondoskodás rendszerébe bekerülő fiatalok számára a minta már nem, vagy nem csak a vérszerinti szülő, rokonság, hanem azok a felnőttek, akikkel a gyermekvédelmi eljárás során kerülnek kapcsolatba, ezen belül is elsősorban az átmeneti, gyermekotthoni, lakásotthoni nevelő, gyermekfelügyelő, illetve az utógondozását felügyelő szakember.

A kapott, többnyire meglehetősen hátrányos „Sorskönyvét”, csak akkor van esélye átírni, megváltoztatni, ha a vele legszorosabb kapcsolatba kerülő felnőttek tudnak számára alternatív modellt vagy „jobb sorsot” nyújtani. Ezért nagyon fontos, hogy az elsődleges modellként szolgáló felnőtteket képezzük, számukra alternatív lehetőségeket mutassunk be, csökkentsük feszültségüket, kiábrándultságukat, tehetetlenség-érzésüket, amit az őket érő napi harcok, kudarcok nyomán élnek meg.

A hosszú távú fenntarthatóságot és ennek a pályázatnak a távlati célját – a fiatalok munkaerő-piacra való bekerülésének elősegítését – is az szolgálja elsősorban, ha a szakember iránymutatásával az amúgy is többszörös hátránnyal induló fiatalok ráéreznek az önismeret fontosságára, megtanulják mindennapi konfliktusaik erőszakmentes és hatékony kezelésének alapvető technikáit, ezáltal képesek felelős döntéseket hozni és vesztesből győztesre alakíthatják a problémás indulást.

Ezeket szem előtt tartva állítottuk össze a 3 (I. mentálhigiénés, II: konfliktuskezelést és kommunikációt fejlesztő és III. munkaerő-piaci) blokkból álló, egymást kiegészítő és egymásra épülő képzési programsorozatot.

KÉPZÉS (3 KÉPZÉSI BLOKKBÓL ÉPÜL FEL)

MENTÁLHIGIÉNÉS BLOKK

önismereti tréning, táncterápia, kapcsolatfejlesztés és csapatépítés, játszma-elemzés és Sorskönyv-elemzés
Összjáték (Család- és Kapcsolati Műhely) Alapítvány
Integrált Kifejezés és Táncterápiás Központ
Magyar Tranzakcióanalitikus Egyesület

KONFLIKTUSKEZELÉST ÉS KOMMUNIKÁCIÓT FEJLESZTŐ BLOKK

videotréning, probléma-megoldó képesség fejlesztése, erőszakmentes kommunikáció, szemtől szembe program (real justice), mediáció
Magyar Videotréning Egyesület
Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület
Kelet – Európai Erőszakmentes Kommunikáció Alapítvány

MUNKAERŐ-PIACI ISMERETEK – asszertivitás fejlesztő tréning, , pályaorientációs képzés, diákvállalkozási alapismeretek („csiribú” rendszer)
Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület
Hétszínvirág Gyógypedagógiai és Módszertani Intézmény (Marcali)

Fotó: Archiv

Országosan 6 helyszínen vett részt a programban (5 különböző régió):

- Közép – Magyarország: Pest megye – **Budapest**
- Dél-Dunántúl: Baranya megye – **Pécs**
- Észak-Magyarország: Borsod megye – **Megyaszó**, Heves megye: **Eger**
- Észak-Alföld: Jász-NagykunSzolnok megye – **Szolnok**
- Dél-Alföld: Bács-Kiskun megye – **Kecskemét**

A 6 helyszínen 8 gyermekotthont és kb. 17 lakásotthont foglal magába:

- Budapest – Vasvári Pál Gyermekotthon + 4 lakásotthon
- Pécs – Pécsi Gyermekotthon + 4 lakásotthon
- Megyaszó – Megyaszó Gyermekotthon + Speciális Szükségletű Gyermek Lakásotthona
- Eger – 3 db Gyermekotthon (1 fogyatékos gyerekek számára Eger, Mónosbél, Pétervására)
- Szolnok – szolnoki Gyermekváros + 4 lakásotthon
- Kecskemét – SOS Gyermekfalu + 4 lakásotthon

Közvetetten összesen kb. 524 gyerekekhez jut el a program (ha gyermekotthononként 40 fővel és lakásotthononként 12 fővel számolunk).

- hátrányos helyzetű csoportok
- veszélyeztetett fiatalok

A program végére **6, gyerekekből és szakemberekből álló önszorgató csoport** jön majd létre az általunk kiképzett csoportvezetők vezetésével, amely **min. 60–90 gyereknek** fogja tudni átadni első körben a programban megszerzett tudását és tapasztalatait.

A programot a saját „gyermekemnek” érzem, sokat kinlódtam vele – ráadásul első „gyermek” –, végtelenül elfogult vagyok, gyakorlatilag azonosultam vele. Meg vagyok győződve arról, hogy azért nyert a pályázat, mert valóban hittem abban, hogy ezzel valami változást, szemléletváltást tudunk elérni, és azért volt annyi konzorciumi találkozó és csapatépítés a trénereknek, hogy legyen lehetőség lelkesíteni őket is. Ez többé kevésbé sikerült, de így is nehéz volt elfogadtatni, hogy ennyi különféle technika (iskola) jól megférhet egymás mellett, hogy egymásra épülnek, s hogy nem véletlen, hogy pont ezek és pont ebben a sorrendben alkotják a képzést. A koncepció, rendszerszerű építkezés valójában a sorozat végére vált érzékelhetővé. Ezt az intézményvezetők visszajelzései is megerősítették.

Fotó: Archiv

Fontos volt számomra az is, hogy a saját szememmel lássam, hogy amit terveztünk, és amiről azt gondoltuk, hogy működni kell, az valóban célba ér, valódi szükségletekre reflektál, hogy ezek a technikák valóban használhatóak a gyermekotthonokban. Volt egy nagyon határozott koncepció, de mindvégig érzékenyen és rugalmasan akartam reagálni a szakmailag megalapozott, új igényekre, így került be pótlólag a csoportvezetői képzés gondolata. Végigjártam a helyszíneket nemcsak projektmenedzserként, hanem trénerként is, mind a 117 tanúsítványt szerzett résztvevőt ismerem személyesen. Nagyon nagy szüksége volt mindenkinek erre a képzési sorozatra és elsősorban azért, mert olyan nyitott és elfogadó trénerrel találkozhattak, akik nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy megerősítést adjanak abban, amit jól csinálnak, és segítséget azokon a

területeken vagy esetekben, ami esetleg nem ment olyan jól, és kíváncsiak voltak a kételyeikre, felvetéseikre, megoldási javaslatokra.

Nagy hangsúlyt fektettünk arra, hogy minden tréner nyugodt, ítéltektől mentes légkör megteremtése mellett a másik ember ritmusát, határait, egyéni stílusát tiszteletben tartva tanítson, képezzen, mutassa be saját programját, hogy valamennyi résztvevő megélhesse a „hogya én jól vagyok, másokra is akkor és csak akkor tudok jobban odafigyelni” érzést. A visszajelzésekből úgy érzem, hogy ezt sikerült elérnünk, és ez azért nagyon fontos, mert a szemléletváltás itt kezdődhet el, mint ahogy annak a felismerése és tudatosítása is itt kezdődik el, hogy minden gyerek más, és egyéni ráhangolódást, törődést igényel.

„Ebben a rohanó világunkban nekem nem volt már régen időm, hogy a belső énemmel foglalkozzam. Vagy, hogy megálljak egy percre. Fantasztikus volt. Csukott szemmel vezetés: hogy megbízom a másokban és ő is bennem.” (idézet egy egri résztvevőtől)

„Mi olyan játékokat játszunk, ahol van nyertes és vesztes, és a gyerekek ezt nem mindig viselik el. Jó volt, hogy olyan játékokat játszottunk, ahol csak nyertes lehet” (idézet egy megyeszóci résztvevőtől)

„Nincs olyan elvetemült gyerek, akit ne lehetne pozitív tevékenységen keresztül megfogni” (idézet egy szolnoki munkatárstól)

Az egyik legmeghatározóbb élményem az volt, amikor arra terelődött a beszélgetés, hogy kik is ők a gondjaikra bízott gyerekek számára, hiszen nem szülők, de többek, mint pedagógusok, hogy mennyire nem könnyű megélniük azt, hogy milyen keveset tudnak az intézet kereteiből kikerült fiatalokról, hisz sokuknak rossz érzés, hogy vége szakad egy hosszú kapcsolatnak: veszteséget élnek meg, többnyire feldolgozatlanul. Mivel nincs elegendő pszichológiai segítség, kibeszélési, meggyászolási lehetőség, a legemberibb módon próbálják megvédeni magukat ezektől az élményektől: érzelmileg lezárnak, tudattalanul vagy szándékosan (szakmai érvekkel alátámasztva) eltávolodnak a gyerekektől, és vigyáznak, hogy senki ne kerüljön túl közel hozzájuk. A legnagyobb baj, hogy nagyon sok mindent, amit a gyerek tesz vagy nem tesz (agresszió, szökés) személy elleni támadásnak érzékelnek, és megsértődnek, csalódnak, mint bármelyik átlagos szülő, ugyanakkor hevesen tiltakoznak, ha őket „kvázi szülő”-ként definiáljuk. Ez a véleményem, tapasztaltam sok ambivalens érzést: nincs összhangban az, amit éreznek ezzel kapcsolatban, és amit szakemberként kell gondolniuk erről.

„Az én szüleim nem voltak a lehetséges legjobb szülők, de akármilyen is volt velem, hozzájuk mindig visszamehettem, ők mindig visszafogadtak. Az életem legnagyobb kudarcai után is visszafogadtak. Nem jó, mert nem vagyunk igazi szülők. De kicsit apunak és anyunak kell lennünk az életükben.” (idézet egy szolnoki résztvevőtől)

Mivel nyitottak voltunk a problémákra, és valóban kíváncsiak voltunk a résztvevő kollegákra emberileg és nem csak mint szakemberre – lehetőségük volt egy kicsit ventillálni, amire hihetetlenül nagy szükség van, mert erre van a legkevesebb lehetőség a mindennapokban –, így el tudták fogadni a kritikát is.

A terepen a másik legfontosabb élményem az volt (és talán a képzési program egyik legnagyobb eredménye is), hogy az évek – évtizedek óta egy intézményben, egy épületben dolgozó szakemberek ennek a képzésnek a segítségével fedezték fel egymást, fedezték fel a szakember mögött a magánembert. Döbbenetes és megható volt, hogy sokan most először élték át, milyen érzés az, ha úgy megy be valaki a munkahelyére, hogy tartozik valahová, hogy van valami köze a másikkal, hogy ők mind egy csapatot alkotnak.

Számtalan visszajelzést kaptunk arról, hogy mekkora öröm, amikor egy eset kapcsán felhívják egymást, a csoporttársukat, megismerik a hangját, és már nem olyan személytelenül vagy fenntartásokkal beszélgetnek, nem a rivalizálás, nem a felelősségelhárítás az első gondolat. Azt gondolom, hogy ez mindenképp az egyik hosszútávon fenntartható változás, ez nagyon fontos, mert nyílt titok, hogy a legtöbb esetben a személyes kapcsolatokon, az adott személy szándékán, motiváltságán múlik minden. Most, ha találkozunk az utcán, köszönnek egymásnak, összerosolyognak, míg korábban csak keveseknek jutott eszébe, hogy legalább köszönjön a másikkal.

Tudom, hogy ezek bagatell eredményeknek tűnhetnek, de hatásuk jóval nagyobb a közvetlenül érzékelhetőnél. A távolról szemlélődő gyakran úgy ítéli meg, hogy a gyermekotthonban dolgozókat kevésbé érdekli a gyerek, a személyisége. A munkavégzéshez tartozik, nincs idő és mód a személyes szükségletek feltérésére, kielégítésére, legjobb esetben meg kell „menteni”, persze az intézmény saját játékszabályai (házirendje) szerint.

Közelebbről nézve látszik, hogy még ha ez sok esetben így is van, az okok között nyilvánvaló, hogy a gyermekotthonban dolgozó szakemberre és véleményére gyakran senki sem kíváncsi, keveseket érdekel (többnyire sem a fenntartót, sem a főnökét, sem a kutatót), hogy ő valójában milyen ember, mit gondol erről vagy arról, és őt is munkaeszköznek tekintik, akinek az a feladata, hogy a mások által megírt szabályok betartása és betartatása mellett futószalagon „javítson”, „mentsen” meg olyan fiatalokat, akikről már többnyire lemondtak. Izgalmas lenne azt kutatni, más kevésbé „emberigényes” területekkel összehasonlítva, hogy mit jelent a személyesség, a tény, hogy a gyerekekkel foglalkozók közül mindenki a személyiségével dolgozik, nem csak a szakmai tudása szűrődik át, még ha nem is akarja, vagy nem tudja.

„Készül a termék az SOS szalagon és a végén leesik a szalagról!” (idézet az egyik kecskeméti résztvevőtől)

Az egyik résztvevő által mondottak alapján jutottam arra a következtetésre is („sok rossz tapasztalata van ezeknek a gyerekeknek, és a sérelmeket a gondozókon verik le, a kevés pozitív élményt, amit kapnak, jól elteszik maguknak, nagyobb szükségük van rá”), hogy ezzel gyakran a nevelők is így vannak.

Őket is szorongatják mindenhol, jó szót nem sokat kapnak, kritikát viszont annál inkább, többnyire előítélettel közelednek csak hozzájuk, és ezt a sok-sok sérelmet a gyerekeken verik le akarva-akaratlanul.

Igazán most értettem meg, hogy a pályázató miért csak a szakember képzésre ad pénzt első körben. Ott kell elkezdni, hisz amíg bennük nem tudatosodik, hogy mit miért csinálnak a gyerekekkel, és nem látják át a rendszer működését és hibáit, hiába mondjuk meg kívülállóként, hogy mit csináljanak másképp, nem fogják tudni megtenni. Nem azért, mert nem akarják, hanem mert egyszerűen képtelenek rá, nem érzik sajátjuknak, arról nem is szólva, hogy nehéz kreatívnak lenni és teljesíteni úgy, hogy folyamatosan ott tornyosul az elbocsátás lehetősége, ha hibáznak – akármelyik fronton.

A képzés során szinte valamennyi helyszínen aktuális volt ez a téma, mindenhol érzékelhető volt a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság, több esetben a képzés napján tudták meg egyesek, hogy a munkatársukat elbocsátották.

Eredmény még az is, hogy nem csak a gyermekotthon dolgozói vettek részt a képzésben, hanem az alap-, illetve szakellátás egyéb szereplői is (óvónő, családgondozó, TEGYESZ munkatárs, nevelőszülő tanácsadó stb.), és ezzel a társintézmények közötti kommunikáció és együttműködés is kimutathatóan fejlődött.

Ez alatt az egy év alatt értettem meg valamit abból, amit találóan a gyermekvédelmi rendszer dilemmájának nevez Herczog Mária. Az intézményvezetői találkozóra is kimondva-kimondatlanul mindannyian félelemmel készültünk, hogyan fogadják a programot, miképpen értékelnek. Nyitott, lelkes és elhivatott vezetők jöttek. Kiderült, hogy sok mindenben lehetne javítani, jobbitani, de az is kiderült, hogy a saját korlátaik között megpróbálják kihozni munkájukból a maximumot, és nyitottak minden további lehetőségre. Nyomasztó volt ugyanakkor, hogy nagyon sok résztvevő úgy ült ott a tréningeken, hogy épp csak letette a 24 órás szolgálatát, vagy nagyon sokan a szabadságnapjaikból voltak kénytelenek feláldozni jó néhányat azért, hogy ott lehessenek. És igaz, hogy minden helyszínen találtunk legalább 10-12 nagyon elhivatott, empatikus, mélyérzésű szakembert, de az is igaz, hogy közel ennyien voltak, akikkel konfliktusokkal teli kríziseket éltünk át. Sajnos nem csak olyanok dolgoznak gyerekekkel, akik minden szempontból alkalmasak erre a feladatra, de törekedni kell erre, és addig is, segíteni kell a problémával küszködőket.

Kibicher Orsolya

Az „Életre nevelés” című projekt első éve

A Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület által koordinált humán-erőforrás fejlesztési projekt tematikus bemutatásával és a 2005. évi tréningeken résztvevők összetételének, tapasztalatainak összegző értékelésével folytatjuk az előző oldalakon bemutatott program célkitűzéseinek és hatásainak részletes ismertetését.

A PROGRAMBAN RÉSZTVEVŐK BEMUTATÁSA

A programban 120 fő továbbképzésére került sor, akiknek döntő többsége nő (109 fő 91%), a férfiak száma 11 fő (9%) volt.

A gyermekotthonban, lakásotthonban dolgozó szakemberek részére kialakított program a következő hat településen, településenként eltérő létszámú csoportokban zajlott:

Budapest	11 fő (9%)
Eger	25 fő (21%)
Kecskemét	25 fő (21%)
Megyaszó	19 fő (15%)
Pécs	22 fő (18%)
Szolnok	18 fő (15%)

A program értékelésére vállalkozók életkori csoportok szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakult:

29 évesnél fiatalabb	24 fő (20,0%)
30-39 éves	28 fő (23,3%)
40-49 éves	30 fő (25,0%)
50 éves és idősebb	23 fő (19,2%)
Válaszhiány	15 fő (12,5%)

A programban résztvevők valamivel több mint fele (65 fő) 1-5 éve dolgozik jelenlegi munkahelyén. 6-10 évet 21 fő, 11 évet vagy ennél hosszabb időt 23 fő töltött abban az intézményben, ahol jelenleg is dolgozik.

Hasonló megoszlásokat találunk, ha a munkahelyek száma szerint vizsgáljuk a résztvevők összetételét. Oktatási, nevelési intézményt figyelembe véve első munkahelyén dolgozik a válaszolók fele (53 fő), akiknek többsége (28 fő) hat évnél hosszabb ideje dolgozik jelenlegi munkahelyén. A legfeljebb két munkahellyel rendelkezők aránya meghaladja a válaszolók 75 százalékát, közöttük azonban kevesebb a 6 vagy több évet a jelenlegi munkahelyén töltők aránya mint azoké, akik 1-5 éve dolgoznak ebben a szférában. (1. sz. tábla)

A továbbképzésekben résztvevők esetében megállapíthatjuk, hogy a munkahelyen töltött első öt év meghatározó lehet a pályán maradás, a sikerélmény is nyújt munkavégzés szempontjából, hiszen ebben a csoportban a legmagasabb a 3 vagy több munkahellyel rendelkezők száma is. Mintánk nem reprezentatív és kicsi, ezért csupán gondolatébresztőként említjük meg egy esetleges kutatás számára a szakmában 6-10-15 és több évet eltöltők motivá-

ciójának, ezek alakulásának, munkahely változtatással kapcsolatos elképzeléseik, tapasztalataik vizsgálatát.

1. sz. tábla

Oktatási, nevelési munkahelyek száma	Jelenlegi munkahelyén eltöltött évek száma					összesen
	1-5 év	6-10 év	11-20 év	21 és több	válasz hiány	
1 munkahely	24	11	9	8	1	53
2 munkahely	20	6	2	0	0	28
3 munkahely	5	1	0	1	1	8
4 munkahely	3	2	0	0	1	6
5 munkahely	1	0	0	1	0	2
6 munkahely	3	0	0	0	3	6
válaszhiány	9	1	2	0	5	17
összesen	65	21	13	10	11	120

A PROJEKT ISMERTETÉSE ÉS A RÉSZTVEVŐK VÉLEMÉNYE

A projekt megvalósítása 2005 januárjában a mentálhigiénés programelemmel indult¹. Január-február hónapokban párhuzamosan zajlott le a 6 helyszínen a csapatépítés és a táncterápia azzal a céllal, hogy a résztvevők kiköppenjenek mindennapi rutinjukból, elfelejtkezzenek munkahelyi gondjaikról, megismerkedjenek egymással.

A CSAPATÉPÍTŐ TRÉNING

A 3 napos bentlakásos tréning egy bevezető-bemelegítő foglalkozás volt, melynek célja a képzésre jelentkező szakemberek csoportra szerveződése, olyan bizalmi légkör megteremtése, amely segíti a csoporttagok közötti kohézió kialakulását, és motiválja a résztvevők önfeltárását. A továbbképzés megalapozása tehát alkalmat adott egymás megismerésére, a résztvevők önismertetének fejlesztésére valamint a kommunikációs és együttműködési készségek gyakorlása.

A tréning főként pszichodramatikus eszközökkel végzett strukturált gyakorlatokat tartalmazott. A csoportos, egyéni és páros gyakorlatokon kívül a résztvevők kiscsoportos munkamódokkal is megismerkedhettek, illetve mobilizálták a meglévő ismereteket és készségeket. A gyakorlatok, játékok hatékony kommunikációs és problémakezelő eszközök kipróbálására, kísérletezésre nyújtottak

¹ A tréningeket az Integrált Kifejezés és Táncterápiás Központ és az Összjáték Alapítvány www.osszjatek.hu tartotta.

lehetőséget, amelyeket minden esetben a tapasztalatok megbeszélése követett.

A csapatépítő tréning a résztvevők több mint kétharmada szerint teljes mértékben, és 90 százalékuk szerint megfelelő mértékben szolgálta a kívánt célok elérését. (2. sz. tábla)

A csapatépítő tréning értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	2	4	31	73	110
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	3	8	13	48	40	112
A képzők felkészültsége	1	-	4	17	90	112
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	1	3	12	29	67	112
A lebonyolítás szervezettsége	1	-	11	32	67	111

INTEGRÁLT KIFEJEZÉS- ÉS TÁNC TERÁPIA²

A tánc talán a legtermészetesebb és leginkább ösztönös a művészetek között. Alapját a térben szerveződő mozgások, mozgásminták képezik. A taglejtések, a tartás és a testmozgás tükrözi azt, hogy az ember hogyan érzi, hogyan észleli önmagát, de a testtartás és a mozgás arról is beszél, hogy az egyén hogyan éli meg és hogyan alakítja kapcsolatait a többi emberrel és környezetével. Ez a holisztikus szemléletű és folyamatorientált terápia mindenekelőtt az ember kreatív forrásaira, egészséges én-részeire épít. Kreatív körfolyamatokkal dolgozik: a szabad mozgást és táncot, a képi megfogalmazást, az aktív zenélést, a hangokkal, a szavakkal történő kifejezést együttesen, egymásba fonódóan, szoros egymásra hatásban alkalmazza. A módszer teret ad újfajta tájékozódási szempontok, perspektívák felvételére, a megszo- kott gondolkodási minták újrastrukturálására, új viselkedésmó- dok kialakítására, amelyhez a személy saját történetének, belső erőforrásainak, egyéni ritmusainak meg- és felismerésén keresztül vezet az út. A mozgásrepertoárnak és a viselkedés játéktér- nek kiterjesztése segít a már nem megfelelő viselkedésmódok felismerésében, feladásában és optimális megoldások találásá- ban.

Az újdonságot jelentő táncterápiával kapcsolatos elégedett- ség mind tartalmilag, mind a szervezéssel kapcsolatosan alul ma- radt a csapatépítéshez képest. (3. sz. tábla) Miután a két program- elem nem trénerképzésre vállalkozott, érthető, a „továbbhasz- nosítás” alacsonyabb értékelése.

² Az egyesület tevékenységéről többet a www.tancterapia.com oldalon lehet meg- tudni

3. sz. tábla

A táncterápia értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	2	14	49	30	95
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	1	10	28	41	15	95
A képzők felkészültsége	-	-	7	30	58	95
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	-	2	6	28	59	95
A lebonyolítás szervezettsége	-	3	20	48	24	95

KONFLIKTUSKEZELÉS³

2005 március-áprilisban ugyancsak egymást váltva járta végig a 6 helyszínt a videotréning és a mediációs képzés.

VIDEOTRÉNING⁴

A videotréninget elsősorban a szülő-gyermek kapcsolat javítá- sára dolgozták ki. A módszer arra épít, hogy a gyermekek a meg- romlott kapcsolatokban is kezdeményeznek szüleik, nevelőik felé, és ezekre a kezdeményezésekre építve, az alapkommunikáció ele- meinek alkalmazásával újraéleszthető és javítható a kapcsolat. A videotréning célja az alapkommunikáció elemeinek tudatosítása és fejlesztése volt. (Az alapkommunikáció elemei az anya-csecsemő kapcsolat látható elemei, úgymint a szemkontaktus, egymás hang- jának utánzása, mosoly, hanghordozás, stb. Az ösztönösen „jó” anyák hamar észreveszik és értik csecsemőik jelzéseit, ez az alap- ja a gyermek fejlődésének. Az alapkommunikáció tehát a „jó, értő anya” kommunikációja gyermekével.)

A Magyar Videotrénings Egyesület tréneireinek tapasztalatai azt bizonyították, hogy a módszer a felnőtt-gyermek kapcsolat elemzé- sén túl komoly lehetőségeket kínál a segítő szakemberek gyakorla- ti képzésében is. A gyermekotthonokban élő gyerekekkel foglalko- zó szakemberek számára összeállított tréning elsősorban a neve- lők, szociális munkások, gyermekfelügyelők kommunikációs és kapcsolatteremtési készségeinek fejlesztésére irányult. A tovább- képzés a nevelői és segítő tevékenység hatékonyságának növelé- sét, a jobb team-munkát, a belső tartalékok felfedezését, a gyerme- kek neveléséhez szükséges harmonikus nevelői légkör megterem- tését és megtartását támogatta.

A tréning során videofelvételek készülteknek – amelyeket csak a tréning alatt és a résztvevőkkel pontosan tisztázott feltételekkel használtak –, amelyek segítségével a résztvevők megfigyelhették,

³ A képzéseket a Magyar Videotrénings Egyesület, a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, a Kelet-Európai Erőszakmentes Kommunikáció Alapítvány és a Ma- gyar Tranzakcioanalitikus Egyesület vezette.

⁴ Az egyesületről, munkájukról, kiadványaikról bővebben a www.videotraining.hu oldalon lehet tájékozódni.

végiggondolhatták, hogy milyen készségeiket használják jól, ill. mi módon fejleszthetik tovább azokat, s ezen keresztül kapcsolataikat.

A videotréning népszerűsége, elismertsége vitathatatlan (4. sz. tábla), és feltételezzük, hogy csupán eszközigényessége miatt alacsonyabban értékelt a gyakorlati hasznosíthatósága.

4. sz. tábla

A videotréning értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	-	4	31	57	92
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	-	1	14	49	27	91
A képzők felkészültsége	-	1	1	8	82	92
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	-	-	5	16	71	92
A lebonyolítás szervezetsége	-	-	1	24	67	92

MEDIÁCIÓ⁵

A családi mediáció bevezetése és elterjesztése a család- és gyermekvédelem területén rendkívüli jelentőséggel bír.

A mediáció olyan konfliktuskezelési módszer, amelynek során a konfliktusban álló felek egy pártatlan szakember, a mediátor segítségével jutnak el az egyéni és kölcsönös érdekek figyelembevételével a megegyezéshez. A technika használatának legfőbb előnye, hogy a konfliktusban állók mindegyike nyertesként kerülhet ki a helyzetből, a családtagok közötti kapcsolat hosszabb távra együttműködő és problémamentes lehet.

A szakmai készségfejlesztő program megismertette a résztvevőket a mediáció folyamatával, így a szakmában dolgozó szakemberek e technika alkalmazásával a családok konfliktusainak kezelésében hatékony segítséget nyújthatnak.

A mediáció alkalmazási lehetősége a gyermekotthonban dolgozók számára talán kevésbé közvetlenül kínálkozik, ennek tulajdonítható, hogy az értékeléskor itt is a gyakorlati hasznosítás kapta az alacsonyabb pontokat. (5. sz. tábla)

5. sz. tábla

A mediációs képzés értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	-	2	26	55	83
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	-	1	17	42	23	83
A képzők felkészültsége	-	-	-	10	73	83
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	-	-	1	23	59	83
A lebonyolítás szervezetsége	-	-	1	22	59	82

2005 május-júniusában párhuzamosan zajlottak a kommunikációs technikák és a konfliktus-kezelés fejlesztését szolgáló képzések.

ERŐSZAKMENTES KOMMUNIKÁCIÓ⁶

Az erőszakmentes kommunikáció hozzájárul közös értékeink és szükségleteink azonosításához, olyan fogalmazásmód használatára bátorít, amely fokozza a jóakarát megnyilvánulását és elkerüli azt a nyelvet, ami a haragot, az önbecsülés csökkenését eredményezi. Segít megtalálni azokat a megoldási stratégiákat, ahol a saját szükségletemet és a másik szükségleteit egyformán értékelem. Használatával kifejezésre juttathatjuk értékrendünket önmagunk vagy embertársaink elítélése nélkül. Felhívja figyelmünket a köszönet-nyilvánítás fontosságára és formáira.

A képzés két fő részében – önmagam kifejezése egyértelműen és őszintén, anélkül, hogy bárkit is vádolnék vagy kritizálnék, illetve empátiával meghallani a másikat, függetlenül attól, hogyan fejezi ki önmagát – különféle készségek fejlesztésével nyújt segítséget a szakemberek számára.

A tréninggel kapcsolatos elégedettség jónak mondható, de az eddig tárgyaltaknál magasabb a közepes vagy ennél gyengébb minősítést adók száma. (6. sz. tábla)

6. sz. tábla

Az erőszakmentes kommunikáció értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	1	17	46	42	106
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	2	6	31	41	26	106
A képzők felkészültsége	-	-	9	25	72	106
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	-	2	9	30	65	106
A lebonyolítás szervezetsége	-	-	13	54	39	106

⁵ Lovas Zsuzsa-Herczog Mária: *Mediáció avagy fájdalommentes konfliktuskezelés* Múzsák Kiadó Bp., 1999.

Békés és fájdalommentes megoldások – családsegítő mediációs szolgáltatás Magyarországon. Család Gyermek Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület Bp., 2005

⁶ Részletesebb információk elérhetők a www.eroszakmenteskommunikacio.org/ oldalon

JÁTSZMAELEMZÉS⁷

A tranzakció-analízis elmélete Eric Berne és munkatársai gyakorlati tapasztalataiban gyökerezik. A napjainkban folyó nemzetközi és így a hazai tranzakció-analitikus képzés jellemzője, hogy a programok tartalmi és módszertani szempontból egyaránt integrálják az alapelméletet kiegészítő, bővítő új elméleti és gyakorlati megközelítéseket és módszertani elemeket. A továbbképzés fő célja, hogy elősegítse a résztvevők munkahelyi, személyes hatékonyságon alapuló interperszonális kapcsolatainak professzionális kezelését az elméleti ismeretek és a metodikai eszközök tárházának bővítésével, valamint a szakmai kapcsolódási pontok, alkalmazási lehetőségek bemutatásával, elemzésével.

A képzést értékelését a 7. sz. tábla mutatja.

7. sz. tábla

A játszmaelemzés értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	1	2	14	30	47
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	-	2	7	25	13	47
A képzők felkészültsége	-	-	1	6	40	47
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	-	1	2	8	36	47
A lebonyolítás szervezetsége	-	1	6	18	22	47

SZEMTŐL SZEMBE⁸

A „Szemtől szembe konfliktusmegoldó és megoldáskereső program” alternatív eljárás a fiatalok bünelkövetők ügyeinek megbeszélésére és a döntéshozásra. A program kulcsfogalma a *helyreállítás*. Nem terápiás módszer, és nem elnéző a vétségekkel, kihágásokkal, bűncselekményekkel szemben: helyteleníti a nem megfelelő viselkedést és cselekedeteket, de támogatja és értékeli a tett elkövetőjének belső értékeit. Végül soron célja, hogy a társadalom illetve a közösség többi része felszabaduljon a szabályszegek diktálta kontroll alól.

A jóvátételi szemléletű megbeszéléseken a facilitátor együtt dolgozik a vétkesekkel, elkövetőkkel, szabályszegekkel, közvetlenül bevonva őket a megoldáskereső folyamatába, amelyben szerepet kapnak az áldozatok, a károsultak, a család, a barátok, a közösség és mindenki, akire az elkövető viselkedése valahogyan hatással volt.

⁷ Magyar Tranzakcióanalitikus Egyesület www.hata.hu

⁸ Megbékélés és jóvátétel. Herczog Mária (szerk.): *Család Gyermekek Ifjúság Könyvek Bp.*, 2003.

Fotó: Archiv

A „Szemtől szembe” képzés keretében a résztvevők elsajátítják az ehhez szükséges módszereket, technikákat és képzett facilitátorként alkalmazhatják tudásukat munkájuk során.

A képzésre vonatkozó vélemények megoszlását a 8. sz. tábla tartalmazza.

8. sz. tábla

A tréning értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	2	5	18	44	69
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	-	3	10	32	24	69
A képzők felkészültsége	-	-	2	7	60	69
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	-	-	7	15	47	69
A lebonyolítás szervezetsége	-	-	5	22	42	69

A program első évét a 2005 szeptember-októberben szervezett munkaerő-piaci képzés zárta.

MUNKAERŐ-PIACI KÉPZÉS⁹

A tréning célja, hogy a résztvevők a továbbadásra, segítségnyújtásra alkalmas módon megismerjék az álláskereső lépéseit, összetevőit.

⁹ A továbbképzések a Hétszínvirág Általános Iskola, Marcali <http://hetszinvirag.znet.hu> és a Család, gyermek, ifjúság Egyesület www.csagyi.hu vezetésével valósultak meg.

A résztvevő a tréning eredményeként képessé válnak különféle álláskereső technikák alkalmazására, az álláskereső képességeinek leginkább megfelelő szakma kiválasztására, s ezen túl a szakma igényei és a képességek közötti összefüggés nyomán javaslatot tehetnek a képességek szükség szerinti fejlesztésére. A képzés lehetőséget nyújt a kapcsolatteremtő készségek, a kudarc-tűrés és feldolgozás fejlesztésére, továbbá cselekvési tervek kidolgozásának elsajátítására.

A munkaerő-piaci képzés értékelésének adatait is közöljük (9. sz. tábla), de még rövid szöveges értékelésére sem vállalkozunk – csakúgy, mint a Játszmaelemzés és a Szemtől szembe képzések esetében – a véleményt nyilvánítók alacsony száma miatt.

9. sz. tábla

A munkaerő-piaci képzés értékelése	1	2	3	4	5	Összesen fő
Tartalom	-	-	-	15	46	61
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	-	-	4	26	31	61
A képzők felkészültsége	-	-	-	2	59	61
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	-	-	5	16	40	61
A lebonyolítás szervezettsége	-	-	1	18	42	61

A programról alkotott vélemények szöveges kifejtését kérdések mentén is kértük a résztvevőktől:

1. Mi az, amit hasznosítani tud családi/munkahelyi kapcsolataiban?

A válaszolók 34 százaléka úgy ítélte meg, hogy szemléletváltozása, 23 százalékuk, hogy képességeinek, készségeinek fejlődése segíti a jövőben kapcsolatai alakítását. Minden ötödik válaszoló említett a tréningek során megismert feladatot, játékot, gyakorlatot, és 15% volt azok aránya, akik azt mondták, hogy sok mindent tudnak majd hasznosítani. A válaszolók elenyésző hányada (3-3%) nem tudta megfogalmazni, hogy mit, illetve úgy gondolta, hogy nem sokat tud hasznosítani a hallottakból.

2. Mi tetszett a leginkább?

A válaszolók egyharmada (34%) – a csapatépítő tréning, a táncterápia, a videotréning, a mediáció és a szemtől szembe tréningek esetében kiemelkedő említésszámban – valamelyik gyakorlatot, feladatot emelte ki. Ezt követi a tréner magatartásával, hozzáállásával kapcsolatos elégedettség (25%) és a tréningek nyugodt, vidám, szabad légkörére való utalás (19%). A válaszolók

10 százalékának a csoportmunka előnyei, hangulata nyerte el tetszését, 9% pedig mindennel, 3% egyéb jellemzőkkel volt elégedett.

3. Mit tud a legkevésbé hasznosítani?

Az értékelésre általában vállalkozók 45 százaléka úgy vélte, hogy nem tud olyan programelemet említeni, amelyiket ne kamatoztathatna valamilyen módon, 34 százalékuk pedig nem válaszolt erre a kérdésre. A kifogásait megfogalmazó 12% elsősorban a táncterápia gyakorlatainak nehézségét, kevésbé érthető voltát és későbbi hasznosításának nehézségeit említette nagyobb számban, a fennmaradó 9% egyéb hiányosságokat mondott.

ÖSSZEĞZÉS

A 2005. évi programot összességében, az egyes tréningeket követően kitöltött 664 értékelő lap alapján, a résztvevők nagyon sikeresnek ítélték (10. sz. tábla). Legnagyobb arányban a képzők felkészültségét tartották kiválónak (80,3%), vagy megfelelőnek (96,1%). Ezt követi a képzések, tréningek tartalmával és a tréner által biztosított konzultációs lehetőséggel, segítőkészségükkel kapcsolatos elégedettség, amelyről 91,6 százalékuk szólt elismerően. Ugyancsak jónak értékelt a szervezés (90,5%), és még a gyakorlati hasznosíthatóságról is a résztvevők 75 százaléka gondolta úgy, hogy az elhangzottakat, a megszerzett ismereteket alkalmazni tudja majd munkájában.

10. sz. tábla

A program értékelése	1	2	3	4	5	Összesen %
A képzők felkészültsége	0,2	0,2	3,6	15,8	80,3	100
Lehetőség az elhangzottak megvitatására, pontosítására	0,2	1,2	7,1	24,8	66,8	100
Tartalom	-	1,2	7,2	34,7	56,9	100
A lebonyolítás szervezettsége	0,2	0,6	8,7	35,9	54,6	100
Megoldási javaslatok, gyakorlati hasznosíthatóság	0,9	4,7	18,7	45,8	30,0	100

A projekt zárását követően a két év tapasztalatait egy másik számunkban összefoglaljuk.

Kőműves Ágnes

Egy csoport élete

Hogy kinek mit jelent a csapatmunka, a szakmai fejlődés, a kép-zések emberi hozadéka – ez meglehetősen változó lehet. Amikor a HEFOP2.2 program képzéssorozatának keretében alkalmam nyílt az egyik képzési helyszínen nyomon követni az eseményeket és változásokat, a csoport tagjai meglehetősen hasonló attitűddel bírtak a program irányába: a résztvevőket ugyanis „beiskolázták”. Egyfelől érthető vezetői döntés, egy hasznosnak és a napi munká-ba is beépíthetőnek ígérkező programban részt venni, és erre kü-lönléleképpen motiválni a munkatársakat, hiszen nehéz manapság továbbképzésre küldeni valakit, aki nagyon fáradt, sok gondja van a munkájával, úgy érzi, éppen elég a napi feladat, másfelől viszont azt gondolnánk: tréningekre épülő folyamatban önként és mély moti-vációkkal érdemes részt venni.

Amikor a HEFOP 2.2 program elkezdődött, már nagyon korán érzékelhető volt, hogy ebben a képzéssorozatban az egyéni fejlő-déssel párhuzamosan formálódik a közösség is. A résztvevők többnyire ebben a formában csak értekezleteken találkoznak, ennyire közeli és szoros kapcsolatban még nem is voltak. Már az el-ső alkalommal mélyen megnyílt mindenki, elmondott magáról sok mindent, akik nap mint nap együtt dolgoztak egyébként, azok is most kezdték csak egymást alaposabban megismerni. Érthető, hogy miért találták a csoporttagok érdekesnek az önismereti, csa-patépítési játékokat, mint az egyik legtöbbet visszaidézett játékot például: találjuk ki mit gondol a csoport rólunk annak alapján, ahogy itt az adott három nap alatt megismertük egymást. Mindenkire nagy-on hatott, hogy hogyan látják a többiek. Mint többen megfogal-mazták 2005 májusában – első beszélgetésünkkor –, néhány tré-ning után: „ettől kezdődően

van egy személy a hang mögött

– vagyis, ha egy másik telephelyre telefonálok, most már tudom, kivel beszélek és biztosan másként tudunk szót érteni, mint eddig..”

Nem beszélve ezen túlmenően arról, hogy az egy munkahelyi közösségben akár hosszú évek óta dolgozók olyan egyéni tulaj-donságokat, értékeket fedezhettek fel egymásban, amikre a hét-köznapokban nem is volt esélyük. Kérdés persze, az is, hogy ez a mindennapok dolga-e, vagy volt-e, van-e ezen a programon kívül hasonló képzési alkalom, egymás megismerésére lehetősége egy ilyen szakmai közösségnek.

– Nehezen talál az ember lehetőséget arra, hogy magát egy szakmai közösségben úgy méresse meg, hogy ebben ne sérüljön - kezdi a válaszát egyikük, nagyon óvatosan fogalmazva. – *Először persze tudatosan kell magát is kicsit kívülről szemlélnie, megtalálni a mércét, de mindennek előtt magára is másként kellene te-kintenie. Az ember fél a megmérettetéstől, inkább csöndesen el-látja a munkáját. Magamról beszélve: most már másként nézek én is magamra. Az elején én sem voltam ilyen nagyszájú, nem ilyen nagy hévvel vettem a dolgokat, mindig szégyelltem elmondani amit gondoltam – nagy plénum előtt. Aztán saját magam nyíltam ki itt, ennyit korábban sehol sem mutattam meg magamból,*

magamnak is meglepetés vagyok...

Első beszélgetésünkkor végig az a gondolat foglalkoztatott, hogy, ha nincs a HEFOP2.2, vagy nem épp ők kapcsolódnak be ide, akkor megy minden szépen úgy tovább, mint eddig, vagy ha ezek

belső igények – hogy ki-kicsit más optikából is lássa magát, le-gyen jobb az együttműködés, amik mindenkiben megvannak vala-mennyire –, akkor e nélkül a program nélkül, hogyan lehetne ezt a fajta közösség- és kapcsolatépítést elkezdni. Ahhoz képest, ami-vel indítottak páran, hogy parancsra ülnek itt, nagyon pozitívan je-leztek vissza. És ez együtt borzasztóan érdekes: egyfelől van belső igény hasonló együttlétekre, fejlődésre stb., de ezekre nem terem-tenek fórumot energia, kedv vagy épp anyagiak híján, másfelől vi-szont ha létrejön – mert valakik eléjük rakják – egy ilyen, akkor fa-nyalagva ugyan, de belevágnak... Nehezen adnak esélyt maguk-nak arra, hogy valami történhessen velük, pedig abból amit mon-dtak, egyértelműn kiderül, hogy történik. Arra is kíváncsi voltam, hogy bár egyéni, szeparáltan tartott, ám mégis közösnek tetsző szükség-letek kifejezése, artikulációja hol akad el: az igazgatói ajtónál halnak meg, vagy már jóval előbb?

– *Lehet, hogy egyszerűen csak most döbbsentünk rá, hogy mindez tényleg hiányzik. Mint egy jó bográcslós együtt... – mondja erre valaki.*

– *Nagyon örülök, hogy eljöttem, mert véletlenek nincsenek és ezt ez is bizonyítja. – folytatja másikuk. – Mi ugyanis egy másik tan-folyamra szerettünk volna menni, ami ugyan fizetős volt, de aztán úgy alakult, hogy mégis ide jöttem el, és annyira sajnálom, hogy a kollégáim nincsenek itt, mert a mindennapi szakmai és emberi éle-tünkben szerintem ez annyira jól hasznosulhat, és amiket itt min-den alkalommal átélek, az megerősít a munkámban. Nagyon tet-szett pl. a mediáció, ami a saját életemben, kapcsolataimban is hi-hetetlen felismerésekre, aha-élményekre vezetett. Csak egy példa onnan, amikor szituatív játékban én voltam az egyik mediátor, kol-légám pedig egy roma anyuka: úgy éreztem, hogy empátiával, ked-vesen, érzékenyen fordulok oda, de az ő visszajelzéséből kiderült, hogy számára mégis csak egy jól öltözött, leereszkedő stb. valaki vagyok, és ez megdöbbsentő tükör volt számomra. Nekem ezek az*

önismereti hozadékok

a legfontosabbak! Úgy érzem e téren nagyon sokat kaptam. És ahhoz képest, hogy nekem a csoporttagok nem közvetlen munkatársaim, nem ismertem őket, nagyon jól érzem magam kö-zöttük!

Vajon a munkahelyi környezet reagál-e erre valamiképpen? Ad-nak-e visszajelzést a változásokról, egyáltalán bárhogyan viszo-nyulnak-e az itt történő változásokhoz, eseményekhez: Látom, tré-ningen voltál című megjegyzésekre gondolok...

– *Sajátos a helyzetem, mert igazából havonta egyszer talál-kozunk, csak értekezleteken, de sokkal többször kellene szuper-víziót tartanunk, esetmegbeszélést szerveznünk. Van, hogy érin-tőlegesen foglalkozunk odavaló témákkal, de nem szervezeten és tudatosan, igazából rendszeres fogadóórák vannak, amik ezt a célt is szolgálnák... Nekem most is ott kellene ülnöm... A kér-désre válaszolva: még nem érzékelnek különösebbet, de ilyen kapcsolattartás mellett érthető is. De én tudom, hogy már nagyon sok mindent más szemmel nézek, és ez nekem jó, merthogy az ember igenis hajlamos arra, hogy él egy közösségben, és beideg-ződnek bizonyos dolgok, és ez nem mindig segít.*

Egyikük, aki fél éve dolgozik pszichológusként itt megpróbált teameken, esetmegbeszélőkön különféle témákon közösen, együttműködve dolgozni, de ezek a kezdeményezései mind rövid időn belül elhaltak. Merthogy általában mindenki túlzottan leterhelt, beosztás alapján dolgozik össze-vissza. A vezetőség jóformán csak elviekben támogatja a hasonló összejöveleket, nagyon kötelességszagúan tálalják még a segítségnyújtást is, és hát kinek van így kedve részt venni bármin... Viszont – mint mesélte – az első HEFOP-os tréningnap után mindenki megkérdezte, hogy nekik miért nincsen ilyen. Hogyhogya nincsenek hasonló alkalmak? Úgy-hogy majd most talán pár emberre átragad a lendület, és hiába vesz el időt és energiát, láthatóvá válik, hogy

többszörösen megtérül.

– Sokkal többet profitálhatunk belőle, mintha az ember csak dolgozik magányosan, küzd a problémákkal egyedül. Már az is sokat jelenthet egy olyan közegben, mint a miénk, hogy valamilyen szakmai közösségben elmondhatta a baját, dilemmáit, kérdéseit, kételyeit, eseteit. *Jé, nálad is ez okoz gondot, jé, te is ezt csináltad?* - zárja gondolatait a pszichológus.

– *Én voltam már korábban egy 120 órás személyközpontú megközelítésű tréningen, egy munkahelyről voltunk, és 3 hónap után sem éreztem azt a fajta oldott hangot, amit itt már az első alkalommal meg tudtak teremteni. Fantasztikusan válogatták össze a képzők azokat a feladatokat, amivel minket játszottak. Az a tudatosság, amivel indítottak hihetetlenül jó volt, külön értékelendő a*

csoportfigyelés mellett az egyének megbecsülése.

A trénerék részéről egy olyanfajta melegséget, bátorítást, nyitottságot, biztosságot kaptunk, aminek következtében sikerült nekünk is megnyílni, önmagunkból úgy adni, hogy az ő és a saját várakozásaink kiteljesedhessenek. *Ez járult hozzá, hogy a magunk számára is megdöbbentő módon, a legmélyebb rétegeinkből is előkerültek dolgok, és azt a technikát figyelve, amit ők csináltak, hát azért kezdő szerepben vagyunk... Egyszerre vagyunk játékosok, s közben azokat a módszereket próbáljuk eltanulni tőlük, amit majd továbbvihetünk a gyerekekhez, és ennek én máris nagyon-nagyon sok eredményét láttam a munkámban. Ezért jó érzés erről beszélni. Nagyon sokat tanultam, és rögtön a kezdetektől, az első tréningtől számítva adott volt egy alaphang, amire folyamatosan, de nagyon gyorsan mi is rá tudtunk hangolódni. Rögtön tudatosítottuk, hogy ez egy olyan folyamat, amelyben a fejlődés, tanulás felelőssége közös: hiába akarja a képző, hogy nekünk jó legyen, ha mi nem akarjuk. Az külön nagy élmény volt, ahogyan együtt rácsodálkozhattunk a világ dolgaira, hiszen mi itt valahol mindannyian anyák, háziasszonyok, gondozók vagyunk, délelőtt csináljuk a kis dolgainkat, ki-ki a magáét, és ez kirántott minket a hétköznapokból, amellett, hogy a tanulságok oda és persze*

magunkhoz vezettek vissza.

Ezért volt ez fáradtságos és ugyanakkor kikapcsolódás is – nyilatkozta egy résztvevő, aki a tréningen tanultakból szinte azonnal beépítette és használni kezdte a mediációt, facilitálást.

– *A mediációt kipróbáltam, amúgy is mindig nyitott vagyok az újdonságokra, a bűncselekmények facilitálásához is kedvet érzek, belső konfliktuskezelésben kiváló lehetőségnek látom: fiatalok, gyerekek életpályáján fordíthatok pl. egy eltereléssel. Ez az ügy három állandóan veszekedő kislányról szól, akiknek a na-*

pi konfliktusait eddig is tűzoltással mindig igyekeztünk megoldani. A feszültség köztük ennek ellenére megmaradt, nőtt, és az egyik lány már nem bírta tovább, kibukott belőle, hogy szeretne elköltözni a szobájából, történjen már valami! Persze a korosztályi megosztás miatt ez nem igazán volt megoldható, és akkor ültünk le, és kipróbáltuk a mediációt. Végigmentünk a folyamaton, erősen tartva magunkat ahhoz, hogy ők hozzák meg a nekik jó döntést, egymással és ne velünk állapodjanak meg. Ez nem volt egyszerű, hiszen arra szociálizálódtak (tunk), hogy valaki mondja meg, mit tegyünk, mi a jó megoldás: kérték, javasoljunk valamit, mert már belefáradtak az ötletelésbe és egyezkedésbe, de nem adtuk fel, kivártuk. A legfontosabb visszajelzésük az volt ezek után, hogy legközelebb nem várják meg, hogy ennyire elmérgesedjen a viszonyuk, hanem szólnak, ülünk le együtt és beszéljük meg így.

Ez eredménynek semmiképpen sem elhanyagolható.

Második találkozásunkkor a csoport az esetmegbeszélő napra készült, amelyet a képzések lezárulásával minden helyszínen – így itt is – azzal a várákozással tartottak meg a szervezők és a képzéseket lebonyolító trénerék, hogy a csoport tagjai az elsajátított szemléletmódok és módszerek valamelyikét továbbvizslik, kipróbálják a gyerekekkel, illetve beépítik mindennapjaikba, és a szerzett tapasztalatokról beszélgethetünk.

Ebben a gyermekotthonban úgy alakult, hogy akik elkezdtek – bármilyen ösztönzésre – a képzéseket, azok megérezték benne azt a lehetőséget, amit a szervezők és a programgazdák megmutatni, megadni reméltek. Többen fogalmaztak valahogy így: nem tudom konkrétá tenni a hozadékot, de változást érzek magamban... türelmesebb lettem,

valami megszólalt bennem...

Mint ekkor, 2006 tavaszán kiderült, azt a program kezdetén egyértelműen jelzett sérelmet, hogy különösebb tájékoztatás és beleegyezés nélkül becsöppentek ide, úgy a második képzés idején már elfelejtették. Pedig többen jöttek éjszakából, sokadik kávéval ébren tartva magukat, vagy éppen pillanatoknak érzett hosszú percekig szunyókálva, meg-megugró vérnyomással, vagy épp könnyekkel küzdve. Nagyon hamar rájöttek a csoporttagok – ki-ki a maga módján vissza is jelezte –, hogy itt nem másról lesz szó, mint saját magukról, nekik és róluk szólnak az alkalmak, hogy egyénekként és közösségként is jobban, adekvátabban működjenek a gondjaikra bízott gyermekek jólétéért.

Volt, aki egyre jobban érezte magát – és ez a közérzetjavulás nagyon látszott is –, a begubózott, szinte ellenséges passzivitást lassanként felváltotta a részvétel, bevonódás öröme: unatkozás nincs, egymás minősítgetése nincs, trénerék felkészültek, témák alkalmazhatóak és gyakorlatorientáltak, jé! Volt, akit ebédkészítés közben ért a hír: képzésre kell járnia. Úgy emlékszik: fenntartással vegyes kíváncsisággal érkezett. A végére azonban számára is nagy öröm, hogy jelen lehetett, hogy esélyt kapott emberi kapcsolatainak javítására, ami az évi átlag két szakmai értekezletnek nem témája. Volt olyan is, aki minden képzési alkalom után érzékelte a mindennapi pozitív elmozdulásokat, jelezve a személyes és szakmai gazdagodását. Aki tudatosan szelektált a kínálatból és gondosan íróasztalfiókjába rejtette a hasznos tananyagot, hogy bármikor előkaphassa. Akadt, aki elsősorban személyes, privát életének zsákutcaihoz kapott iránytűt, és bármiért hálás volt, amit tanulhatott, meg-

ismerhetett. Egyik résztvevőnk nagyon érdeklődött, sokat olvasott már előre minden módszerről, és úgy érezte hosszú lesz ez a program, de az egyes alkalmak gyorsan elszálltak úgy, hogy sokkal többet kapott tőlük mint várt. Amit különösen értékelt benne, hogy nem laposodott el: csupa újdonság, csak a napi alkalmazhatóságához szükséges elméleti háttérrel, másnapi kipróbálási lehetőséggel. Volt, aki úgy érezte, a részvétel miatt vált elviselhetőbbé a gyerekek számára, akik ezt meg is fogalmazták. Tanulság: változik a viselkedésünk – másként hatunk – megváltozik a környezet reakciója.

A képzéssorozat vége felé a csoporttal találkozáva már megfogalmazódott bennem, hogy a tanultak, látottak és megtapasztaltak számtalan egyéni haszonnal bírtak, de ezen túl látványos előrelépést könyveltünk el a partneri viszonyokban: közösségi, szakmai és emberi kapcsolatépítés, együttműködés terén. A munkakapcsolatuk egyáltalán nem volt szoros, a formális csatornákon, pl. értekezleten találkozott a közösség nagyobb része, a HEFOP2.2 óta napi szintű a kapcsolat.

Mint egyikük fogalmazott: – *Azóta nem a felszínt látom meg, hanem kutatom a mélyebb rétegeket is, korábban gyorsabban ítélező voltam, mostanra jóval empatikusabb vagyok. Együttérzőbb lettem, tudok bárkivel olyan hangon beszélni, amivel segítem. Együtt örülni a másikkal, az amúgy se volt probléma, viszont a problémahelyzetekben jobban megsérültem régebben, és jobban is fájtak a velem történetek. Ezt és még további változásokat itt, ezeken a képzéseken vettem észre. Ha én ilyen irányban változtam, fejlődtem, akkor ez átmegegy a kollégáim és a gyerekek felé is, gondoltam, és tényleg: rögtön megérezték.*

És tényleg: hiszen változott a fókusz. Korábban a saját érzések domináltak, és ez határozta meg a reakciókat, mostanra ez átveődött a másakra, de mindenképpen nagyon hangsúlyos a partner alapota, a kettőjük viszonya, hogy hogyan bánnak egymással.

– *Beszéltünk az emberi játszmákról. Vannak olyan élethelyzetek – nekem jól össze is gyűltek a közelmúltban –, amikor minden játszmázás. Most nem akarok arról beszélni, hogy jól érezzük-e benne magunkat vagy sem, de itt azt éreztem, hogy ezáltal a képzés által megerősödtem. Megerősítést kaptam pl. konfliktusrendezésben, de kár, hogy akik nem voltak itt, nem mindig értik, mit is akarok. És persze velük is hangot kell találni. Jó lett volna, ha mindenki eljöhett volna. Mert a felnőttek közötti nézetkülönbség, feszültség, konfliktus kihat a gyerekekre itt is, ugyanúgy mint egy családban. És mi nem átlaggyerekekkel dolgozunk, itt még inkább figyelni kellene a biztonságot nyújtó környezet – lelki környezet! – megteremtésére – osztotta meg egyéni fejlődésének irányát egy lakásotthoni nevelő.*

– *Meg kell látnunk egymást nem hétköznapi szituációkban is: amikor nem az a fontos, hogy poros-e a szekrény teteje, tiszta-e a gyerek tornazoknijja – mert ebbe tényleg bele lehet pusztulni –, hanem egyszerűen megmutatni-megismerni a többi arcunkat is. – jelezte saját tanulságát másikkal. – Már alig vártam ezeket az alkalmakat, mert mást és másként csináltunk együtt, ami egyrészt pihentet, másrészt más szemszögből néztük, jobban ismerjük már a másikat: embernek láthatjuk.*

Akkor most jők legyünk?

– kérdezték a nevelőtől a gyerekek, mert pontosan látták rajta, hogy baja van, feszültebb, idegesebb valamiért. Nem volt hol kiengetni a gózt.

– *Ebben az évben a HEFOP programmal párhuzamosan amúgy is életmódváltást határoztam el – mondta az esetmegbeszélő napon. – Nagyon nagy löketet adott ehhez az itt megismert minden módszer, illetve az együttlét, közös gondolkodás, személyes visszajelzések. Ezért különösen nagy a jelentősége számomra. Sok mindent eddig is csináltam ösztönösen, de innentől sokkal több lesz a tudatosság a döntéseimben, viselkedésemben, szóhasználatomban.*

– *Nekem fontos volt azt is belátni, és ehhez itt kaptam segítséget, hogy olyan is van, amikor nem tudunk egy gyerekkel zöld ágra vergődni. Bele lehet törődni ebbe is, és azért lehet együttműködőnek maradni. Az Erőszakmentes Kommunikációban például ami számomra nagyon fontos volt, hogy a másik ember szükségletét kell figyelembe venni, illetve a szükségletek között kell egyensúlyozni, amikor egy konfliktushelyzetet szeretnénk megoldani. Magamon figyeltem meg, hogy a döntéseimnél – amiket a gyerekek egy részének támogatásával, más részének ellenállásával kellett meghoznom –, hogyha megfordítom a sorrendet, nem elmondom a döntést és utána győzködöm őket, hogy ez helyes, hanem hagyom, hogy ők szüeljék meg – akár mediációban –, sokkal eredményesebbek vagyunk. Tudom, hogy hova akarom elvezetni őket, és hagyom, hogy döntsenek magukról: ebben ezért lelkesen, aktívan részt vesznek, és úgy élik meg, hogy beleszólnak a történésekbe. Hogy visszadelegálhatóak a kisebb napi, és fajsúlyosabb sorsot érintő döntések – ez tényleg megerősítheti a gyerekeinket saját képességeikben – összegezte fontos tapasztalatait az egyik résztvevő.*

A másik így fűzte tovább a hasonló gondolatokat: – *Nekem ez a program segítette azt elfogadni, hogy olyan pályán dolgozom, ahol meghatározó napi élmény a kudarc. Vannak megváltoztathatatlan sorskönyvek. Nagyon sok gyerek már készen kerül be ide. Nagyon nehéz változást indukálni a világról és a saját magáról kialakított kép vonatkozásában, ami magával hozhatná az attitűd és magatartásváltozást. Gyakran azzal párhuzamosan sikerülhet ez, ha ráírom az egyébként az életkori fejlődésből adódóan éppen zajló felnőtté és önállóvá válási folyamatra. Amikor a 'csakazértis megmutatom' ügyek zajlanak nap nap után.*

Mindenki szeretne eredményt elérni a gyerekekkel, változtatni a helyzetükön, adni valami maradandót – de ez nem sikerülhet mindig. És most már elfogadom, hogy igen, az is egy komoly döntés, hogy nem megy, nem tudok annyira odahatni, amennyire szeretnék. Ide persze akkor jó eljutni, ha előtte viszont mindent megtettem, ami szakmailag és emberileg lehetséges volt. Ha sikerült őt érdekeltté tennem a változásban, hiszen az nem elég, ha csak én akarom.

Ez a csoport már nagyon várja, és megérett arra, hogy eljöjjön a valódi együttműködés ideje. Sok mindent másként látnak.

Nemsokára nemcsak egyikük hangsúlyozhatja büszkén: „a mi házuk nevelői egy nyelvet beszélnek, és ráadásul olyat, amit a gyerekek is értenek.”

De elég-e, ha csak ők akarják?

Győrfi Éva

Ami a 24 órába belefér, és még...

Bódi Józsefné, Marika a Vasvári Pál Gyermekeotthon budaörsi lakásotthonában dolgozik. Az otthon gyermek lakói szerint ő az, aki még hétfőn is mosolyog... A HEFOP képzéseken is az egyik legaktívabb, legnyitottabb csoporttagként könyvelték el a tréner: akire mindig lehet építeni. Szerencsére a kollégái és a rá bízott gyerekek is így gondolják. A gyermekvédelemben csak két és fél éve dolgozik, de az elejétől fogva úgy érzi, hogy otthon van benne, szereti és – mint mondja – itt adhat magából valamit egy életpálya végén, amikor ezekkel a gyerekekkel foglalkozhat.

Először arról beszélgetünk, hogy kik is ezek a gyerekek: 12 gyerek, aki gyermekvédelmi gondoskodásban él. Marikát ugyanis mindenek előtt az érdekli, hogyan adhat nekik olyat, amit a gyerekek beépíthetnek, ami hatással van rájuk hosszútávon, ami valóban nekik szól. Nyugdíjhoz közeledve egy évig munkanélküliként még arra gondolt, milyen klassz lesz valóban nyugodtan, békés nyugdíjas éveit töltve éledegélni. A sors közbeszólt, megtalálták erre a munkára: a kérdés az volt, hogy volna-e kedve egy megüresedett nevelői állást betölteni. Természetesen volt. Egy hasonló, másik lehetőség is érdekelt: sérült, magatartászavaros gyerekek mellé kerestek ugyanakkor magyartanárt. Ez ugyanis az eredeti foglalkozása: magyar-országi szakon végzett az egri Tanárképző Főiskolán. Aztán 45 éves korában úgy érezte – mint fogalmaz: időskori elbuzdulás ellen –, jó lenne tanulni valamit intenzíven: hát elkezdett franciául tanulni, 2000-ben meg is kapta a nyelvtanári oklevelét.

– Hogyan néz ki egy napod?

– Nagyon jól, mert a munkarendem megengedi, hogy a délelőtti óráim klasszikus nyugdíjas háziasszonyként teljenek: főzhetek, ház körüli munkákat végzek, sok olvasásra is jut időm, és kertészkedhetek is, kutyám van, madarakat etetek – teljes az életem. Férjem is nyugdíjas már, hétvégére várjuk rendszerint a gyerekeket családotól. Ezek az összejövetelek zajosak és hangosak, ahogy kell. Ebéd után egy kicsit relaxálok, belefér, és fontos átgondolnom, lelkiekben felkészülöm a délutánra: arra gondolok, hogy a „gyerekeimmel” fogok találkozni, és ez a találkozás úgy érzem nagyon fontos, és mindennap ráhangolódom, hiszen az életünkben minden nap újrakezdünk valamit. Ha bemegyek a lakásotthonba, 100%-ban a gyerekeké akarok lenni délután 3-tól nyolcig. Ami többről is szól, mint az együtt eltöltött időről.

– Mitől több, a minőségi időtöltéstől?

– Önmagam adhatom, egyszerre taníthatom ezeket a gyerekeket, meg lehetek olyanfajta nevelőjük is, mint amilyen voltam a sajátjaimnak. Nagyon pontosan érzékelem az itt élő a gyerekek hátrányait, hiányokat, ezért szeretném az együtt töltött időbe beleszírtetni mindazt, amit csak magamból adni tudok. Meg kell mondanom, tudatosan és folyamatosan várom is a visszajelzést, hiszen szeretnék ebből én is épülni, nap mint nap gazdagodni, hogy aztán többet adhassak megint. Nyúlok az irodalmon keresztül megszerezhető élményekhez is természetesen, nem úgy mint egy magyar tanár 45 percen, hanem pl. kitaláltam, hogy három órakor mindenki összegyűlik a házban – nem tudom, máshol ezt hogy csinálják, hogy nem csinálják –, és egyfajta egymásra figyelő kört tartunk: meghallgatlak téged, mi történt veled mióta elváltunk, beszéljessünk. Így is neveztük el: a háromórás beszél-

getések. Néha gyűlésnek hívják a gyerekek. De ez mindegy, hiszen nem a név fontos. Azt szeretném tanítani nekik, hogy fejezzék ki a gondolataikat, érzelmeiket, próbálják meghatározni önmagukat abban a helyzetben, esetleg konfliktusban, amiben éppen vannak, hogy szavaik legyenek a problémáikra. Nagyon fontosnak tartom, hogy képesek legyenek beszélni.

– Ezek szerint ebben is jelentősek a hátrányaik.

– Nagyon nehezen beszélnek magukról, az érzéseikről, pontosan ezért szeretném ezt fejleszteni. A legtöbb konfliktusunk, problémánk oka, hogy nem tudják a gondolataikat megfogalmazhatóan és elfogadhatóan közvetíteni a másik ember felé. Ez óriási belső és közösségi, csoportfeszültséget is szül.

– Szerinted a gyerekek mit érzékelnek mindebből: a 'valami megint nem sikerül' feszültségét, a kudarcot, vagy mást is? Törekcsenek rá, hogy fejlődjenek? Mennyiben fogadják el a te kezdeményezéset?

– Az elején nagyon nem értették, mit is akarok. Még a kollégáim sem igazán. Sokszor a felnőttek metakommunikációs jelzésekkel, és egyéb módon is megzavarták a meghittebb beszélgetést: elhívták a gyereket, harsányan belekiabáltak – magyarul azt közvetítették a gyerek felé, hogy ez nem fontos, ez nem érdekes, hülyeség. Egy-egy munkatársam kezdte megérezni, hogy miről is szól ez, és mostanra az ellenlábásaim is drukkolnak, mert pl. egy továbbképzésen hallottak valami hasonlóról, és ez legitimizálta utólag a történéseket a számukra.

– A gyerekeknél mennyit vártál az áttörésre?

– Változó volt egyénenként, de csoportszinten kb. félév után. Az elején az egész értelmét vonták kétségbe, aztán szétszedték a részfeladatokat, és ez az ellenállás erős volt. Néha fel is adtam, kis szünet következett, és három hét kihagyás után maguk a gyerekek kérdezték, hogy most már soha sem lesznek további könyvek, idézetek, beszélgetések? Örültem, hogy ők érezték és jelezték a hiányát, kezdeményezték a folytatást. Ez azért nagyszerű, mert most már érezhetően nekik fontos.

– Hogyan telik a minőségi idő a továbbiakban?

– A délután tanulással folytatódik, méghozzá mindenki a saját szobájába vonulhat. Ez is újdonság, nehezen értették meg, hogy miért kell a saját szobájukban elvégezni a leckét. Amikor ide kerültem azt láttam, hogy ülnek a gyerekek a konyhaasztalnál, és mindegyikük a másikkal beszél meg, ha valamit nem ért a feladatban, vagy csak hangosan felcsattan valamin valaki, kikérdez a levegőbe... ez mind igencsak zavarja a koncentrációt és az elmélyült tanulást. Mostanra tudják, miért így csináljuk, miért jobb ez nekik is, az egyéni beszélgetésekkor ezt vissza is jelzik.

– Ezek szerint van folyamatos visszajelzésed a gyerekeidről személyesen.

– Igen, azt is megkérdem, mi bajuk van velem, mi az amit elfogadnak tőlem. Néha le is írják, és gyakori a spontán közlésük is. Ha kérem, senki sem utasítja el a visszajelzést, és örömmel tölt el már ez a pusztán tény.

– Tudom, a gyerekek nagyon pozitívan állnak hozzád. Hallottam róla, hogy komolyan félnek attól, hogy elveszíthetnek téged, hogy másik munkahelyre mégy.

– Igen, de minden ilyen esetben megnyugtatom őket, hogyha rajtam múlik, én már őket nem hagyom el. Sokan elhagyták már őket. Nehezen kötődnek, félelemmel ragaszkodnak, és ez érthető is. A véleményükbe mindig belefogalmazzák a saját pillanaty állapotukat is, ez így tehát kettős tükrös: éppen annyira szól rólok, mint rólam, illetve a kapcsolatunk állásáról is. Valaki így fogalmazott: ...voltak konfliktusaink, de azokat mindig megbeszéltük. Érti tehát, hogy én fontosnak tartom a konfliktusokat, mert azok feldolgozásából minden érintett tanulhat.

– **Az egyik fiatal fiú azt mondta rólad, hogy nagyon kiegyensúlyozott vagy, és megállod a helyed. Szerinte nem sok ilyen ember van a világon. A másik úgy fogalmaz, hogy a legtöbbet próbálsz kihozni a gyerekekből.**

– A hibáimat általában a kicsik hozzák elő: néha kiabálok, de szeretnek velem beszélgetni, tanulni, jó hozzám fordulni mert odafigyelek a problémáikra, bizalmas közléseket megtartok. Ezt nagyon fontosnak tartják, de nehezzé is válhat, hiszen bizonyos kérdésekről, konfliktusokról, tényekről a többi felnőttnek vagy épp a gyerekközösségnek is tudnia kellene, mert könnyebb lehetne a helyzet adekvát kezelése. Viszont tényleg semmi szükség arra, hogy a belső intimitást megsértsük, ami azért sokszor előfordul. Gyakran olyan szintű kijelentéseket tesznek, ami bárki önértékét sértené, nemhogy nehezített körülmények közül érkező, számtalan traumát elszenvedett gyerekekét. Az alapvető tolerancia hiányzik: amit a felnőtt gondol, az úgy van és kész, mindenkinek ezt kell elfogadnia, ha nem, nem vagy rendes ember... Mi felnőttek is nagyon sokfélék vagyunk, sokan egyáltalán nem férünk be abba a dobozba, amibe beleprésselnéni óhajtanak minket, nem azon az úton haladunk, amit mások elképzelték. Én pontosan az egyéni vonások kiteljesítéséhez szeretnék segítséget adni, az értékes egyedi tulajdonságokat, képességeket erősíteni, hiszen mindenkinek ez az érdeke. Persze ebben azt is meg kellett élnem, hogy becsaptak gyerekek, hazudtak, a titoktartás-

sal kijátszottak valamit, vagy valakit – ezt, noha lassan megszoktam, ma is nehéz tudomásul vennem. Ez sajnos életstratégia némelyikükénél, amit fel is vállalnak, mondván ez kell a túlélésükhöz: egy lépéssel előrébb kell járni a környezetükénél, hogy megvédhessék magukat. Hogy ezt valahogyan helyre tudjam tenni, hogy megnyerjem őket – nem érzem lehetetlen vállalásnak, de hogy meg ne próbáljam, azt nem engedhetem meg magamnak. Szerintem lehet őszinteséggel is, lehet egyenességgel is, lehet a mindennapi praktikus tevékenységekben nyújtott mintával is előbbre jutni, és nem az állandó védekezésre felépíteni az életet. Hogy egyrészt merjenek – mert érdemes – nyitni, de ugyanakkor másrészt felelősséggel álljanak is helyt minden helyzetben, ez együtt nehéz.

– **Miben jók a gyerekeid, mit szeretnek tanulni? Azt mondta egyikük, hogy szereti, ha nem kiabálsz. Mikor nem teszed?**

– Ha hajlandók igényesen megfogalmazni, amit éppen kell. Most már pl. hajlandók piszkoztatni írni egy fogalmazásnál. Azelőtt erre semmi esély nem volt. Jeleztem konkrétan, hogy én szígyellném a tanítóm előtt az így-úgy összehordott fércet leadni, és lassanként odáig jutottunk, hogy jó néhányan rendszeresen igénylik a stilisztikai és helyesírási csiszolgatást, együtt gondolkodást. Aztán erre jó jegyet kapnak, sőt valakinek visszajelzik az iskolában, hogy mindig jó fogalmazást ír – az megteszi a hatását, és a dolog igazolja önmagát. Van, aki nagyon szeret verset tanulni, könnyen is tanul. Olyat is láttam már, hogy egyikük önként gyakorol feladatlapokról. Egyik nyolcadikosunk idézetgyűjtő versenyen nyert az iskolájukban.

Ennek a gyereknek a története azért is érdekes, mert ezután a teljesítmény után a helyi televízióban szerepelhetett volna, de az iskola igazgatója a külső megjelenése miatt nem engedte a nyilvánosság elé, hiszen tartott attól, hogy a fiatal extrémnek mondható megjelenése árt az iskola jó hírnevének, és ez kevesebb beiskolázott tanulót jelenthet majd. Akkoriban erről nemigen lehet-

Fotó: Archiv

tett vele beszélni, barátnője hasonló stílusban öltözött, viselte a haját, körmét, testdíszzeit. Együtt beszéltük meg, mi szól az igazgató mellett, mi lesz, ha tényleg a szereplése miatt kevesebb gyereket akarnak majd ebbe a suliba beírni, az emberek hány százaléka ítél a külsőnk alapján – ők 70%-ra tippeltek –, mit miért fontos megtennünk. Aztán az iskolapszichológus bevonásával született kompromisszum: akkor már a frizura nem számított. Én tapintatosan úgy fogalmaztam, hogy joga van ehhez a megjelenéshez, hiszen nem okoz senki másnak kárt, csak éppen saját magának, hiszen több fronton hátrányt szenvedhet emiatt. Majd lesz rá esélyed, hogy megértsd. És amikor nem sokkal később a kiválasztott szakközépiskolába jelentkezett, és tanérvnyitóra ment, teljesen konszolidált külsővel csinálta végig. És így is maradt. De az ő esete arra is remek példa, hogy egy keményrock-rajongó szeretheti a lírát, a verseket, csak ki kell nyitni az érzékenységét. Gyakran megbeszéltük olvasmányélményeinket, és elértünk a valóban értékes irodalomhoz is.

– A te hatásod a gyerekekre és viszont, egyértelmű. Hogyan hatnak egymásra a gyerekek?

– Az elején nem tudtunk egy ebédet vagy vacsorát úgy elkölteni, hogy ott a legrágárabb, egymást sértő megjegyzések el ne hangoztak volna. Ezt nagyon nehezen lehetett elviselni. Mindenkinek más a tűrőhatára ebben is, a verbális agressziót én személy szerint néhány gyerekkel együtt igencsak elviselhetetlennek éreztem. Jeleztem is, de először nem is értették, mit akarok. Következőlegesen visszajeleztem az érzéseimet ezzel kapcsolatosan, és mára előttem megszűnt a trágár beszéd, vagy észlelik, és bocsánatot kérnek. Szerintem ez eredmény. Nincsenek domináns klikkek, mivel életkorban széthúzott a csoport, a legkisebb 4,5 éves, a legnagyobb 21. A nagyok nemigen abajgatják a kisebbeket, megvan a saját elfoglaltságuk, kimenőznek, külsős barátokkal tartanak inkább kapcsolatot. Élnek a maguk kis életét, úgy, mint a családban is a nagykamaszok: elvonulva, szerelmekkel, programokkal. Nyilván az érdeksérelmek okán bevonhatók a „kupa-tanácsokba”, hiszen minden helyzetben meg kell találni a lehető legtöbb érintett, ha nem mindenki számára elfogadható megoldást.

– Mesélnél a típusos probléma-helyzetekről?

– A rendtelenség, az igénytelenség, ágynemű nélküli lefekvés, ruhástól alvás, higiénés kérdések, késsel-villával evés. De olyan fejlődés is van, amikor a kis általános iskolás hazajön azazal, hogy a szép, kulturált evés miatt kettőjüket dicsérte meg a tanító néni, és büszkeséggel tölt el, hogy a két dicséretes gyerekből az egyik gyermekvédelmi gondoskodásban él, az osztályban a többi gyerek pedig a saját családjában nevelkedik, és a mi gyerekkünk eszik késsel-villával.

– Korábbi életedben pedagógusként dolgoztál. Ez segíti vagy nehezíti az óvodával, iskolával az együttműködést? Minek van jelentősége ebben a kapcsolatépítésben?

– Azt mondhatom, hogy bejáratottan jó a kapcsolat ezekkel az intézményekkel. Pedagógusként persze tisztán látom, hogy mi nem a tanár, óvónő számlájára írható, és el kell ismernem, hogy nagyon sok dologban igenis nekünk kell többletfeladatot felvállalnunk ahhoz, hogy ténylegesen partneri, kölcsönösen megértő és elfogadó viszony épülhessen közöttünk. Előfordul, hogy a

nem pedagógus végzettségű kollégáim értetlenek bizonyos kérdésekben, mert nem látnak annyira bele az iskola életébe, nincsenek igazán tapasztalataik egy iskola belső működéséről, és való igaz, hogy kívülről sok minden visszásnak tűnhet. Még abban az esetben is, ha a negatív benyomásoknak van alapja, azt látom, hogy nincsen benne a kommunikációs kultúrában a megfelelő problémaartikuláció, az együttműködésre-visszajelzésre épülő közös érdekek felismerésén nyugvó konfliktusrendezés. Ami működik: az egymásra mutogatás. Ennek megvannak a hagyományai.

– Mit vár a gyermekotthon mint intézmény az iskolától, van ilyen kifejezett, és az iskola felé bárhogyan jelzett elvárás? Hogyan vesz részt az iskola akár a nevelési-fejlesztési terv kidolgozásában?

– Nem igazán van ennek nyoma. Önmagában az, hogy a gyerekeink a körzetes iskolába járnak – ami átlagosnak mondható, se erős se gyenge szintű –, már jót jelent, hiszen semmilyen értelemben nem tekinthetjük gyűjtőiskolának. Az igazgató dolgozott néhány évet gyermekvédelemben, tapasztalta az itteni körülményeket is, emiatt is pártfogói az attitűdje. Előfordult, hogy véletlenül bent jártam, és noha nem tanítja a gyerekeimet, mégis egy órát beszélgettünk róluk, a gondokról.

– Napi információ-áramlás nincsen?

– Üzenő és ellenőrző füzet, illetve a kicsiknél a nevelők, amikor értük mennek délután, személyesen beszélhetnek a pedagógussal. Fogadóórákra nem igazán járunk, inkább egyéni időpontokat kérek, ha egy gyerekkel gondom van, vagy telefonálok, és vannak olyan osztályfőnökök, akikkel szinte heti rendszerességgel konzultálunk. Ez jól működik így.

– A napirendben kb. az uzsonnáig jutottunk...

– Valóban kicsit elkalandoztunk. Nos az uzsonna elfogyasztását követően kötelező tanulás van, ha elfogyott a lecke, könyvet adok a kezükbe. A tévét nem kapcsolhatják be – ezért is nagyon haragudtak rám, és rossz nevelő voltam, mert leállítottam a zenehallgatás melletti tanulást is, a háttértévézést is. Egy félévben ha egyszer van ma már ebből konfliktus. Bevittem egy kis – kifejezetten nekik összeválogatott – könyvtárat a saját családi könyveinkből, úgyhogy van mihez nyúlni, sőt a karácsonyi könyvutalványunkat is beváltottuk már. Néha kiállításokra és színházba is eljutunk, ami nagy élmény a gyerekeknek. Többnyire ezek az első ilyenfajta tapasztalataik. A tanítás ebből is áll: megismertetni, megszerettetni egy kicsit a kultúrát. A dolgunk nem korlátozódik az otthon falai közé, sőt, egyik legfontosabb feladatunk éppen az integrálás segítése, ehhez pedig sok minden egyéb mellett, hasonló élményeken keresztül is vezet az út. Ennek a világnak a megismerésében fontosnak tartok még két szempontot: a reaktivitást, reagálni tudást a gyerekek tényleges szükségleteire, és úgy ízlést formálni, hogy közben legyen helye a Junior nevelő énekes dalait is megismerni és kommentálni, valamint az interaktivitást: visszakérni és közösen megszűrni az átléteket, megtapasztaltakat. Nagyon örülnek annak, hogy nemcsak az én világot szeretném megosztani velük, hanem én is elfogadom és megtalálom az ő világuk értékeit, szépségeit, mondanivalóját – közöm lesz hozzájuk. Bátorítom, ha egy gyerek a németórák mellett – az egyébként emlékeiben egy-egy szó, mondatfoszlány erejéig élő – cigány nyelvet is tanulni kezdi és tudatosan vállalja ezzel is identitását. Mesélek a cigány művészekről, tanítókról,

költőkről, azokról az emberekről, akik valóban példaképek lehetnek. Értik, tudják, és mindent megpróbálnak magukba szívni.

– Volt-e példa arra, hogy a gyerekeid közül valakit örökbefogadtak, vagy nevelőcsaládba helyeztek ki?

– Sajnos nem, hiszen nem örökbefogadhatóak ezek a gyerekek, mert vagy a testvér iránt még érdeklődik az anyuka, vagy állandó a kapcsolattartás telefonon.

– Akkor a hazagondozás adódna mint lehetőség és mint szakmai feladat. Milyenek az esélyek? Milyen a kapcsolat a vérszerinti családokkal?

– Amióta itt vagyok, megtörtént már egy hazagondozás egy óvodás kislánnyal két hónapon belül. De ezzel azóta is gondok vannak, elképzelhető, hogy újra találkozunk a családdal és a gyermekkel. Aztán volt bent nálunk egy évig egy testvérpár, és ott az anyuka testvére vette magáéhoz a gyerekeket.

– Különös dinamikája lehet annak, hogy egy viszonylag állandósuló miliőben – és a lakásotthonok törekszenek is egyfajta biztonságot nyújtó, családhoz közeli megoldásként állandóságot, tartós ellátást, gondoskodást nyújtani, állandó felnőtt gárdával dolgozva – néha szükségszerűen megjelennek a bizonytalanságok, új fordulatok, elveszítettnek hitt személyek: fel-felbukkanó szülők, testvérek, rokonok, nevelőszülők, örökbe fogadni szándékozók, de újabb befogadott gyerekek is érkeznek. Hogyan éli meg a közösség ezeket a történéseket?

– A gyerekek alapvetően örülnének, ha hazakerülhetnének. Azt látják ebből, hogy sikerülhet kikerülni, és ez nekik mennyire jó lehet. Mármint a családba visszakerülő társaik kapcsán élik meg ezt. Nem irigyek, hiszen ez azt üzeni, hogy a bent maradónak is eljőhet ez a perc. Hozzáteszem, hogy a legnagyobb törődés mellett is megtörténhet, hogy valaki nem tud ide beilleszkedni. Nálunk is volt egy nagyon érzékeny, értelmes kisfiú, akinek egyszerűen a nevelőotthoni lét nem volt elviselhető, fokozódtak is a magatartászavarai, és fokozott neurológiai kezelést igényelt. Egyértelműen az volt az irány, hogy kigondozni, vagy visszagondozni egy tényleges családhoz. Nem is tart velünk kapcsolatot, nem is tudunk róla semmit. Megszakított mindent, mert kényszerű volt az az idő, amit itt töltött.

– Mit hozol a saját gyermekkorodból?

– Nagyon szerető családban nevelkedtem. Nagy szegénységben, nagy nehézségek között éltünk, édesapám beteg lett, édesanyám ápolta erején felül. Emlékszem, hogy 1956-ban nem jött ki az orvos, és anyukám sebészeti beavatkozást végzett el apukámon – ez a fajta bátorság és felelősségvállalás kétségtelesen áttragadt. A szüleim „bedolgozással” neveltek fel: hajnaltól éjszakáig dolgoztak bedolgozóként azért, hogy a gyerekeiknek jobb legyen, hogy tanulhassunk. Hogy pedagógus lettem éppen, az a tudatos pszichológiának is köszönhető, hiszen kitűnő tanuló voltam mindig, és ezért nem kellett sokat tennem, csak a lelki ismeretességem dolgozott – örömet szerezni a szüleimnek. A pályaválasztási tanácsadóban dőlt el: az ügyvédség és a tanárság találtatott hozzám illőnek, végül a tisztább pedagógusi vonal győzött.

– Miért iratkoztál te be a HEFOP2.2 program képzéssorozatába?!

– Ez volt az első és egyetlen továbbképzésem, hiszen én gyermekvédelmisként, még igencsak kezdő vagyok... Köztudott, hogy nagyon nyitott vagyok mindenre, érdekelnek az új dolgok. Azt éreztem, hogy megnyílt egy új terület az életemben, ahol nincsenek ismereteim: anno a pedagógus továbbképzéseken mikor én tartottam bemutatásokat nagyon izgultam, szívesebben tanultam akkor is. Mindig hazavittem valamit, ami kamatozott, tudtam, hogy csak profitálhatok belőle. Most is lelkesen, az újra nyitottan mentem, nem tudtam pontosan, mi fog történni, de vártam. Mikor megkaptuk a programot, néhány dolognak rögtön utánanéztam, hiszen volt amiről már hallottam, olvastam, de olyan is, amit egyáltalán nem ismertem. Összességében egy nagyon jól szervezett, tartalmas program volt, igazán örülök annak, hogy „beiskoláztak”, hogy részt vehettem. Sokat fejlődtem, bizonyos dolgokra ráirányította a figyelmemet, ami sokszor úgy van, hogy azt mondjuk: ezt persze tudom, ezt csinálom nap mint nap, de ilyen tudatos felépítésben, megközelítésből vagy épp töménységben az ember nem találkozik a módszerek, eszközök ilyen kellékárával. Mondhatom, hogy a mindennapjaimban is jobban boldogulok ezáltal, és ugyanakkor konkrétan a tréningeken eltöltött adott időtartamban igazi felgyűlést, befelé és másokra figyelmet jelentett. Ennek a képzésnek a során nemcsak módszertanilag kaptam segítséget, ismereteket, hanem egyben végre mélyebben megismerhettem a munkatársaimat, a magyar gyermekvédelemben egyébként ismert, főként civil szervezetek kötelékében tevékenykedő szakembereket, trénereket. Mindig azt vártam el egy képzéstől, hogy az elmélet és gyakorlat egyensúlyban legyen. Itt az elméleti igényemet maximálisan kielégítették, a gyakorlati megközelítés szintén nagyon hangsúlyos volt.

– Melyik megismert módszert próbáltad ki?

– Mediáltam, amikor benne voltunk egy olyan helyzetben, hogy az elinduló beszélgetésből – egy héttel voltunk a képzés után – fokozatosan a technika elemeit, kommunikációs eszközrendszerét felhasználva átléptünk a mediációba... Spontán alakult ki, de a lényegi történet, maga a problémamegoldó ülés már a tréningen elsajátítottak alapján – tudatosítva a lehetőséget – folyt. Azóta többször alkalmaztuk. Az Erőszakmentes Kommunikációról korábban olvasva, már „beoltva” érkeztem a tréningre, ahol megerősítést kaptam, és a saját életemben is abszolút használhatónak tartom.

– Az említett „háromórás beszélgetések” során talán ezt lehet leginkább beépíteni, hiszen az is kommunikációról, kommunikációfejlesztésről szól.

– Az önismereti blokkok, a helyzetgyakorlatok, szerepjátékok mind felhasználhatóak a gyerekekkel való munkában, és a maguk konkrétságában olykor egy az egyben átvihető egy-egy feladat mondjuk egy fázósabb téli szüneti délutánon. Amikor házakat összevonunk, és érkeznek hozzánk vendég gyerekek, kiváló ön- és közösségfejlesztő elfoglaltságok lehetnek ezek.

– Személy szerint mi érintett meg ebben a képzési folyamatban? Mi változott a kollégáiddal való viszonyaidban, ha változott egyáltalán? Volt-e hatással rátok mint munka-közösségre ez a folyamat?

– Mindenképpen és érezhetően volt. Már az együtt töltött idő mennyisége is sok volt az eddigiekhez mérve. De a minősége is teljesen más volt. Nem egy értekezleten ültünk együtt, hanem

Fotó: Archiv

olyan folyamatban vettünk részt, ami nekünk és rólunk szólt: mindenkit új oldaláról ismertem meg, és ők is másképpen láthattak engem, mint eddig a mindennapokban. Személyesen alig ismertem a kollégáim nagy részét. Sikerült közelebb kerülnünk egymáshoz, sokkal bátrabban osztottunk meg egymással olyan konfliktusokat, véleményeket, amit azelőtt bizony nem tettünk meg. Az emberi kapcsolatok egyértelműen jobbak lettek a program során. Nagyon jó volt a másikban azt a gazdagságot is meglátni, amit a munkában nem feltétlenül.

– Ezen kívül nincsenek ilyen alkalmak?

– Mindenki nagyon leterhelt, rohan a dolga után. A nap nap utáni konfliktusok, feszültségek gyakran nem oldódnak ki, cipeljük őket magunkkal, nem találunk, nem teremtünk fórumot magunknak a feldolgozásra intézményen belül, pedig nagyon kellene.

– Igen, ezt többször és többen jelezték is, hogy sem csoportos, sem egyéni ventilálás, szupervízió nincsen, noha ez mind a szakmai elakadásokat, mind az emberi törtenéseket árnyalhatná, érthetőbbé, feldolgozhatóvá tenné – megkönnyebbülést hozva az egész kollektívának.

– Tudom, ez pénz, idő, munkaerő kiesés, amire nincs keret. Bizonyos félelem is, hiszen egy ilyen lehetőséggel az emberek elkezdenének élni, és sokfajta más kérdés is felmerülne, szembe kellene nézni dolgokkal: akkor jó, ha nincs kérdés.

Döbbenetes, hogy nézve beszélgetőpartneremet – aki egy sikeres, teljes pedagógusi pálya után, nyugdíjasként becsöppent a gyermekvédelemben, azt tapasztalja meg, hogy egy szakmailag és emberileg is viszonylag kevés támással ellátott területen van magára hagyva egy neheztett terepen: nehéz gyerekek, kemény problémák. Tulajdonképpen a rendszer nem tud neki segíteni, hanem feladat elé állítja, amit csak a személyes, és ezért egyéni és esetlegesen meglévő kvalitásaival old meg. Nyilvánvalóan vannak bizonyos jogszabályra épülő minimum előírások, szakmai sztenderdek, ami szerint el kell látni egy adott feladatkört, de tapasztalatom szerint ezek is esetlegesen kidolgozottak, és ezen túl nincsen egyfajta tudatos, eleve beépített segítségnyújtás a rendszerben,

ami a munkaerő megtartásának, fejlesztésének, megerősítésének a záloga. Persze, hogy a rendszer örül a Marikához hasonló munkaerőnek, hiszen bejön egy ember, akinek a tartalékait „leszívhatja”.

– Kiszámítható, megmérhető egyáltalán a munkaerő minősége?

– Az a típus vagyok, aki magát az üstökénél fogva húzza ki a bajból, és nem vár külső segítségre. Mert még van miből adnom, mert még megújulnak az energiáim. De ez valóban rajtam, és nem a rendszeren, az intézményesült gyermekvédelmen múlik. Illetve nagyon izgalmas volt mindig az is az életemben, ahogyan rám találtak feladatokat. Ez szintén rendkívül érdekes, mindig kihívásként élem

meg, és ez rengeteg többlet erőt szabadít fel bennem. Nagyon fiatalon, iskolavezetésben dolgoztam több mint tíz évig, a rendszerváltozás után egyházi iskolába hívtak magyartanárnak – ezt lehetőségnek éreztem, és elfogadtam a felkérést. Mindig nehéz helyzetben értem el eredményeket a gyerekekkel: Csepelen vittem az iskolát, de országos versenyeket megnyert tanulóink voltak, ebben az időszakomban is elismertek a kollégáim, a gyerekek is. A keresztény iskolában is országos első helyezett versmondó gyereke volt. Magamból és a rám bízott gyerekekből is a maximumot törekszem kihozni. Úgy érzem, hogy egész életemben az átlagnál nagyobb kihívások értek, és saját belső késztetésemből igyekeztem is megfelelni nekik. A saját gyerekeimnek is megadtam mindent, ami a napjainkba csak belefért, nem véletlen, hogy kiegyensúlyozott, harmonikus családban élnek. Most úgy gondolom, hogyha akkor meg tudtam ezt adni a gyerekeimnek, miért ne adhatnék magamból a mások gyerekeinek is? Olyan gyerekeknek, akik nem a saját családjukban élnek, de ugyanúgy hozzám szegődtek, mint korábban is a tanítványaim – és mondom ezt szentimentalizmus és világmegváltás nélkül. Egyszerűen ahol vagyok, magamat adom, és ha szükség van rám, ezzel másoknak is segíthetek, miért ne tenném. Igaz, mások is mondják, hogy ez egy nehéz terület, ezek a gyerekek kegyetlen sorsúak, de lehet, hogy pont ez vonz hozzájuk: impulzív gyerekek között visszafogott tartással és halk szóval, személyes mintával érem el a fontos vagy épp a napi dolgokat. Addig csinálom, amíg 100%-ban jelen tudok lenni. Proust szerint az élet utazás: az első felsírásunktól az utolsó leheletünkig tart, vagy fogalmazhatjuk úgy is, hogy a tudat utolsó világos észleléséig. Az én mottóm is ez. Hogy ezen az utazáson mit tehetünk meg, amit a környezetünk határai engednek, illetve a saját akaratunk és vágyaink merre sodornak, hogyan toljuk ki ezeket a korlátokat – mi az út, ez az életünk maga. A lehetőségek mezeje, ahol a 12 gyerekekkel is most vagyunk: ezek az anyémekek és az övék is.

Győrfi Éva

Látni a gyereket a mindennapok történései mögött

A HEFOP képzések, esetcsoporthoz tartozó lezárását követően minden képzési helyszínről érkeztek – összesen tizenketten – lakásotthoni nevelők, gyermekfelügyelők a csoportvezető felkészítésre, ahol három képző szervező munkatársával dolgoztak azon, hogy a kifejezett csoportfoglalkozásokon túl, municiót kapjanak a gyerekekkel töltött mindennapokhoz is. A kérdés az, hogy mi adott sajátos színt ennek az együttlétnek. A csoportvezetői képzés tapasztalatairól Tóth Katával, Szilvási Lénával és Iszlai Zoltánnal Györfi Éva beszélgetett.

– Mindnyájunknak volt tudása arról, hogy kikkel találkozunk. Volt tapasztalatunk, élményünk arról, ki hol, milyen gyerekekkel, problémás helyzetekkel dolgozik. Kifejezetten nekik írtuk a képzés tananyagát is, ezért nyugodtan mondhatom, hogy a programunk nagyon személyre szabott, és meglehetősen intenzív volt. Onnan indultunk tehát, hogy kik ők, hogyan találkoznak a gyerekekkel, milyen feladatok elé állítja őket a munkájuk, és hogy mi ennek a kifizetése. Hangsúlyt tettünk arra, hogy a munkájukban meglássák a perspektívát, hogy megfogalmazódjanak a célok és az eredmények – meséli Tóth Katalin, a Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület trénera. Az elmondottakból jól érzékelhető, hogy miben különbözött ez a képzés egy általános készségfejlesztéstől, ahol kevésbé arra épül a tananyag, hogy hol tartanak a résztvevők éppen – itt pedig nagyon is volt erről fogalmuk, és minden észrevétel, visszajelzés alapján nagyon eltalálták a csoportnak való irányt.

– Nagyon sokat gondolkodtunk azon, mi lenne itt igazán megfelelő, adekvát program. No meg a hetedik érzék... Egyikőnk a nevelőként gyerekeket fogadó felnőttek fejével gondolta végig, másikunk csak a gyerekek szemszögéből vizsgálta, tervezte a tennivalókat. Nagyon hamar arra jutottunk, hogy mindent ezen a teszten mérjük: a gyerekektől indulva közelítsük meg a felnőtteket. Nem elég nekik adni valamit, amit majd használhatnak a munkájukban vagy sem, hanem meg kell érinteni mindenkit a gyerekek felől. Hogy azonnal ott legyenek abban a helyzetben a képzési miliőben is, ahol otthon a gyerekekkel vagy a feladattal vannak – teszi hozzá.

– Dilemmáztunk azon, hogy valóban elég-e klasszikus csoportvezetői készségfejlesztést csinálni: úgymint hogyan beszéljünk gyerekekkel, mik a csoportdinamikai történések, hogyan játszassunk különböző mélységű játékokat, stb., vagy hogy ne csak „csoporthelyzetben”, hanem a nap 24 órájából bármelyikben képesek legyenek a gyerekekkel hatékonyak, konstruktívak lenni. Célunk az volt, hogy bármi, amit csinálnak, hosszú távon hasson a gyerekekre, annak sorára. Ennek fényében az, hogy le tudnak-e velük ülni beszélgetni, fontos része ennek az ügynek, de sokkal fontosabb, hogy mi történik hétfőtől hétfőig a mindennapokban.

Hiszen az adott gyerek szempontjából mindig az a fontos – főleg egy olyan gyerekénél, akinek a családja nincs mellette –, hogy mi történik vele reggeltől estig, és még tovább. Erre a kimondott vagy ki nem mondott szükségletre fűztük fel a tematikát, és itt jöttek a bátrabbnál bátrabb ötleteink. Az egész gyermekotthoni lét problematikája arról szól, hogy felfogjuk-e, hogy az ide kerülő gyerekek különleges élethelyzetben vannak. Közben ugyanolyan jogaik, vágyaik, szükségleteik vannak, mint minden más gyereknek, de ezek a gyerekek mégiscsak olyan életpasztajjal kerülnek be, ami egészen más, mint a többi gyereké. Kettős közelítésre van szükség, és a képzést az is nehezítette, hogy a résztvevők nem ezt várták. Az általunk fókuszált munka viszont nagyon megérintette őket: értették, és vissza is jelezték, hogy nagyon sokat kaptak – mondja Szilvási Léna, aki ebben a programban mint a Magyar Videotrénings Egyesület trénera vett részt.

Tóth Kata szerint a csoporttagok nemhogy értették, hanem átérték a történéseket. Mert azok az emberek, akik a gyermekvédelemben nevelkedő gyerekekkel dolgoznak, nem feltétlenül olyan élethelyzetben nőttek fel, mint amilyenekből a gyermekotthonba kerülő gyerekek megérkeznek. Hátározott álláspontja, hogy nem elegendő, hogy valaki ezt hallja, látja, de nagyon fontos, hogy megéleje. A képzésen olyan szituációkat teremtettek a képzők, ahol nagyon komoly érzelmekkel dolgozhattak: olyan feladatokat végeztek el, amelyek nem könnyűek, de mégiscsak szerepjátékban, fantáziajátékban komoly fájdalmat éltek át. Szükséges volt meglátni azt a párhuzamot, hogy mi mindent él át az a gyerek, akivel együtt töltik idejüket.

– Ez az átélés nagyon megrázta őket. Emellett biztonságban meg tudtuk tartani a csoportot: mélyre ereszkedtek, vissza tudtak jönni, és beépítették. Olyan hozadékokkal is járt ez, hogy meg tudták fogalmazni, mit csinálnak jól a munkájukban, és adott esetben mi az, amit fejleszteni kellene. Elhangzott, hogy nekem ez és ez a gyenge pontom... és ez sokkal fontosabb és hatékonyabb, mintha bárki kívülről mondja ugyanezt.

Valóban nehéz lehet elismerni a fejlesztendő területeket, hiszen úgy lépnek be és töltik az idejüket a gyermekvédelemnek nevezett darálóban az emberek, hogy érdemben nem kapnak visszajelzést a munkájukról, vagy csak kritikait, kevés lehetőségük kínálkozik az önfejlesztésre, továbbképzésre. Sokaknak kizárólag a gyerekek tartanak egyfajta tükröt. Jól látszott a HEFOP program megvalósulása során is, hogy mennyire igyekeznek kihasználni a ventillálás, szupervízió, szakmai kíváncsiság, buksisimogatás különféle mélységű lehetőségeit: felhasználni a visszacsatolás lehetőségeit az üzenésre egymásnak, főnököknek, kívülállókna – visszaigazolást kapni a külső szakemberektől. Arról is beszélgettünk, miért nincsenek mindegyikre belső szakmai, munkahelyi fórumok.

– *Ez nagyon távolra nyúlik vissza. Nemcsak a gyermekvédelemben, hanem minden szakterületen kidolgozatlan a visszajelzés módja: általában azt kapjuk vissza, hogy mit nem csináltunk jól. Arra senki sem fektet energiát, hogy pozitívumokat jelezzon vissza a másiknak, amire támaszkodva rá tudja építeni az egyébként fejlesztendő területeket – summázza Tóth Katalin. – A folyamatos negatív kritika, számonkérő visszajelzés egyre mélyebbre nyomja az embereket, egyre inkább az fogalmazódik meg bennük, hogy akkor nem is érdemes dolgozniuk. S talán a gyerekektől kapott visszajelzésekből gondolhatják úgy, hogy mégiscsak érdemes. A hazai visszajelzési kultúránk kezdetlegessége általános, nemcsak a gyermekvédelemben kellene erre sokkal jobban odafigyelni. Ezért érthető is az, mikor azt kérjük a résztvevőktől, hogy mondjanak egy jót magukról, akkor zavarba jönnek, mert nem bírnak magukról valamit teljes bizonyossággal állítani úgy, hogy ne éreznék ettől magukat furcsán. Gondoljuk csak el: vajon akkor mit mond a gyereknek, hogyan jelez vissza énerősítő módon? Ha nem élünk saját magunkért ilyen technikákkal, hogyan tudnánk ebből bármit is hitelesen képviselni, üzenni, tudatosan alkalmazni a gyerekekkel? Hogyan is lennének képesek pont azokat a gyerekeket megerősíteni, akik eleve súlyos önértékelési deficittel érkeznek?*

Ami a tréner megglátása szerint már az elején is megfogalmazódott, hogy alkalom volt ez a képzéssorozat arra is, hogy a résztvevők egyáltalán megismerhették a kollégáikat. Ez szintén fontos adalék annak megértéséhez, hogy miért adunk és fogadunk olyan nehezen pozitív visszajelzéseket. Hiszen ahhoz, hogy ezt megtegyük, hogy megerősítést kapjunk, adjunk és elfogadjunk kell az, hogy valamilyen kapcsolatban legyünk a másikkal. Döbbenetes élményként hatott rájuk, hogy a résztvevők többszörösen megfogalmazták ennek a hiányát: a HEFOP program viszont elindította a kapcsolódásokat, létrejött a szinte teljesen elmaradó, kiépitetlen kommunikációs háló.

– *Trénerként nagyon jó érzés volt látni, mennyire örültek egymás megtalálásának. Azt élték meg, hogy jó, te ugyanúgy gondolkodsz, hasonlóak a gondjaid, ugyanazon a dolgokon töröd a fejed – ez igazi közösségépítő*

kiindulópont. Ennek fényében érthető is, miért várják már annyira a program utolsó szakaszára tervezett nyári táborot egymással és a gyerekekkel. Annyira erős csapat épült, annyira érzik az összetartozást, hogy nem kérdés: az eddig paragon hagyott, és ezzel a találkozással megsokszorozódott energiát ki kell aknázni. Ez egyébként igaz lehetne az egész rendszerre is, ezért volna hasznos ösztönözni a teameket, intézményeken belüli és közötti együttgondolkodást, együttműködést, csapatmunkát. Ehhez nem mindig elég az alulról jövő kezdeményezés, kell a szakmai vezetői állásfoglalás, ösztönzés, nyílt kiállítás a témák, ügyek, problémák felvállalásához, a szándék egy biztonságos légkör kialakításához, valódi egymásrafigyeléshez – e nélkül ugyanis nem vagyunk képesek ebben a munkaformában részt és felelősséget vállalni. A vezetésnek kreatívnak, együttműködőnek és toleránsnak, sok esetben együttérzőnek kellene lennie. Ugyanis ennek hiányában elvállalni a nehézséget, kitenni a megakadást az asztalra, beismerni a kudarcot – nem lehet, nem is elvárható. Nem vagyunk erre szocializálva, hiszen félünk az alkalmatlanná nyilvánítástól. Amíg ez nem elvárt és megtámogatott intézményesen, addig az igazi kommunikáció esetleges és spontán lesz – fogalmaz Szilvási Léna.

– *Arról nem is beszélve, hogy akik itt részt vettek, többnyire gyermekfelügyelők és nevelők, akik egymást váltják a munkában. Gyakran még az alapvető információáramlás sem biztosított közöttük, amikor váltják egymást, kevés idejük, figyelmük jut a közös gondolkodásra, tanácskozásra. Ez pontosan olyan, mintha egy családban a szülők soha nem találkoznának, illetve nem beszélnek meg a napi vagy hosszabb távú kérdéseket egymással. Itt pedig négy-öt ember legalább ennyi különböző attitűddel, ötféleképpen neveli a bekerült gyerekeket, jóformán anélkül, hogy folyamatos párbeszéd zajlana közöttük. Tudjuk, ez hová vezethet. Mindenki magányos egy kicsit: a szakma mint olyan, és minden szereplője is. Olyan helyzetű gyerekekkel foglalkozik, akik védtelenek, kiszakadtak a családjukból, és akik velük foglalkoznak, szintén többnyire védtelenek, magányosak. A legnehezebb sorsú gyerekekről van szó, és ehhez képest nem feltétlenül a legjobban képzett szakemberek foglalkoznak velük. Szerintem a mai magyar pszichológia nagyon keveset foglalkozik annak a lélektanával, mit is jelent egy családjából kiemelt gyereket rövid vagy hosszú távon nevelni, fogadni. Erről nagyon keveset beszélünk, így még magányosabbnak érezheti magát az ember: csinálja mindenki a saját részét, de nincs igazán mélysége, nincs elismerés, a szakma felé sincsen odafordulás akár a pszichológia részéről. Itt mindenki mellett állhatna effajta segítség, hiszen hihetetlen érzelmekkel, súlyos veszteségekkel, problémákkal dolgozik minden szereplő. Ezekkel a gyerekekkel foglalkozni, igazi szakmai kihívás, fontos szerepe lehetne a szakemberek képzésének, fejlesztésének, orientálásának, gyakorlatának. Ehelyett egy teljesen marginális helyzetbe szorult szakmát látunk, kevés társadal-*

Fotó: Archiv

mi megbecsüléssel. Ezzel a képzéssel az is célunk volt, hogy ennek a területnek a szépségeit is meg lehessen mutatni, látni.

Az ezekkel a gyerekekkel való munka nemcsak nagy szakértelmet kíván, de óriási és pótolhatatlan tudáshoz juttatja a benne résztvevőket. Ezt transzformálva vissza kellene juttatni a gyerekekhez, kollégákhoz. Mindazt a veszteséget, amit megélnék, átfordítani nyereséggé – nehéz feladat. Nem mindennapi birkózás ez, de járható út a teher feldolgozásához, a túléléshez, megújuláshoz.

Erre a képzésre a trénerek szerint mindenki rendkívül nyitottan érkezett. Eljöttek, elutaztak, az idejüket áldozták rá. Ha valaki rászánta az időt, energiát, bele is engedte magát a folyamatba: senkinek nem volt gondja a gyurmagyerekezzel, semmitől nem ódzkodtak, tágra nyitották a szemüket, szívüket.

– A feladatok, gyakorlatok nagyon ültek, és talán nem véletlenül leginkább azok, amelyek az egymásra hangolódásukat segítették: páros gyakorlatok, kiscsoportos feladatok, ahol közösen beszéltek meg dolgokat. Körbejárva és belehallgatva a munkába megbizonyosodhattunk, hogy odaadták magukat a helyzeteknek, dolgoztak a témákon, kérdéseken. Élvezték az együtt töltött időt. Elviselték a legnehezebb szituációkat is. Mindjárt

az első napon arra kértük őket, hogy gyurmából formázzák meg a saját gyerekkori családjukat. Gyönyörű családokat, figurákat, alakzatokat készítettek. Annak demonstrálására, hogy mi történik egy gyerekkel, e megjegyzés nélkül ugyan, de kis falapáttal kivágtuk őket a családjukból, kitettük a gyurmagyerekeket egy papírlapra, amit házként felhajtottunk – ez volt a lakásotthon. Látni lehetett minden lényeges elemet: mennyire különböző gyerekek „lapátolódtak” össze, honnan és hányféleképpen érkeznek. A döbbenet erejével hatott rájuk, és nekünk képzőknek is nehéz volt látni, mennyire megviselte őket a behelyezkedés: ordítottak volna, de ehhez még nagyon az elején voltunk, feszítette őket a kín, amit így átélhettek – idézi fel Tóth Katalin. – Úgy éreztük, az elején tisztáznunk kell: ez erről fog szólni, az így érkező gyerekekről. Átéljük, és az átélésből nyerhető hozadékokkal dolgozva fogjuk megtervezni, mi is történjen velük – velünk. Így tudtuk pontosan megmutatni, mi is a nevelő feladata, honnan építkeznek ezek a feladatok, milyen szükségletekre épülnek, hol vannak a kompetenciahatárok.

Érdekes volna tudni persze bármit a nevelők gyermekkoráról, motivációjukról, hiszen nem mindegy, ki miért dolgozik ezen a nehéz területen. A képzésen meg lehetett látni a párhuzamokat, de az ilyen típusú gyakorlatokat a cso-

Fotó: Archiv

porttagok általában párban, kiscsoportban végezték. Ebben a csoportban nem volt jellemző, hogy a gondjaikra bízott gyerekekhez hasonló helyzetű gyermekként nevelkedtek volna: inkább az összetartó család fontos személyekkel volt a háttérben: anya, apa, testvér és a kisgyerek – mint gyurmákkal elmesélte egy résztvevő.

– Nehéz volt a kicsi gyereket anélkül kibontani az alakzatból, hogy nagy károkat okoznánk akár neki, akár a többieknek. Most is kiráz a hideg, ha az eközbeni nagy-nagy csendre gondolok. És azokra a kimondott felismerésekre, hogy hány olyan eset van, amikor a gyereket valahova odarakják, és nem mondják meg neki miért, mi vár rá, mindig – olyan problémát jeleznek ezek, amik sajnálatosan a mai magyar gyermekvédelemben még jelen vannak. A gyerekek beül az autóba, elviszik, lerakják a nevelőszülőnél, vagy akárhol, és mellesleg azt mondják nekik, hogy nyaralni mennek! Mit tehetünk, hogy ez ne így legyen? Tehetünk bármit is? Tudjuk, hogy nem lehet nem foglalkozni ezzel, illetve az ebből származó gondokkal. A szerepjátékokból is egyértelműen kiderült, hogy amikor gyerek érkezik, már tudjuk, hogyan áll az ajtóban – emlékezik egyikük.

A trénerek szerint nyilvánvaló, hogy a nevelőként, gyermekfelügyelőként dolgozók eddig is fokozottan figyeltek

ezekre a gyerekekre, de jó páran megfogalmazták, hogy emellett ezentúl másként fogják látni a gyerekeket. És ez fontos: látni a gyereket a mindennapok történései mögött. Rendben van, hogy örülünk, ha sorban állnak a cipők, kész a lecke, jár valaki iskolába, és természetes valahol, hogy a feladatok is ezen a szinten fogalmazódnak meg, de lehet ezt nagyon más optikán keresztül is nézni. Gyurmából kellett megalkotniuk a résztvevőknek azt a gyereket is, akit képzeletben magukkal vittek erre a képzésre: számos feladatot arra helyeztek ki, hogy láthatóvá váljon ez a másfajta mélység is. Ahogy a gyurmagyereket bemutatták, ahogy beszéltek róla, kiderült például az, hogy sok gyerek számára a lakásotthoni közösség meglehetősen állandó, hiszen 6-8 éve bent vannak. Az ilyen sokáig tartó felnőtt-gyerek kapcsolatok mélységét, jellegét megmutatják az ilyen gyakorlatok. A trénerek szerint elgondolkodtató ugyanakkor, hogy ennyi év eltelik egy gyerek életében úgy, hogy nem lehetünk biztosak benne, hogy pont ott van, ahol lennie kellene.

Néhány esetben viszont pont jó helyen voltak a trénerek, hiszen találkoztak az egyes helyszíneken élő gyerekekkel, vagy mert ugyanott aludtak, vagy mert konfliktushelyzetbe kellett belépniük, vagy baleseti sérülés ellátásában segítettek. Noha magának a HEFOP képzéssorozatnak csak közvetetten voltak célcsoportjai az érintett

gyerekek, minden programrész tőlük indult el. Szilvási Léna szerint az egész gyermekvédelemnek az egyik kulcsmomentuma az elszigeteltség. A gyermekvédelmi gyerekek alig látnak másféle gyerekeket, máshonnan jövő felnőtteket. Mindenfajta más találkozás építő lehet: új tapasztalat, új élmény, új lehetőség kipróbálni magam és visszajelzést kapni. Látni egy felnőtt, civil embert. Hogy milyenek a résztvevők civil kapcsolata: óvodákkal, iskolákkal, sportegyesületekkel, ugyancsak fontos kérdés, hiszen nagymértékben összefügg az elszigeteltség-érzéssel is. Hogy milyen a gyerek kapcsolata az őt egyébként fogadó intézménnyel, hogy érzi magát benne, csak és kizárólag azon múlik, hogy a szülőnek milyen a kapcsolata az adott szereplővel. Ennek a csoportnak a visszajelzéseiből az látszott, hogy sok a nem jónak mondható viszony, nem csoda, ha az érintett gyerekek sem érzik túl jól magukat a „külső” helyszíneken, létesítményekben. Noha ez fontos tepepe lehetne a mintaadásnak.

És megkerülhetetlen a kérdés: belső vagy külső kapcsolatnak számít-e a gyerekek, a lakásotthonok életében a vérszerinti családhoz fűződő viszony? Milyen ez a kapcsolat?

– Általános tapasztalat, hogy a vérszerinti hozzátartozók ki vannak hagyva a történetből. E nélkül pedig nem lehet teljes munkát végezni. Külön örülök, hogy ezen a csoportvezető képzésen erre nagy hangsúlyt fektettünk, és sikerült is elmozdulnunk. Érezhető volt most is, hogyha a gyermekvédelemben akarunk speciális szakmai tudást felépíteni, azt itt kell kezdeni: a bekerülő gyerek vérszerinti családjánál, múltjánál, identitásánál. Nyilván vannak emberek, akik a saját élethelyzetük, vagy tanulmányaik miatt, vagy nyitottságukból fakadóan megérzik, mit jelent ilyen helyzetben lenni, mint ezek a gyerek. Ez ma még a kisebbség. Ebben a csoportban kifejezetten jó volt a résztvevők attitűdje a vérszerinti családhoz, tudják, hogy mi fontos ebben a gyerekeknek – csak hogy ez az érzelmi helyzet nem könnyen érthető meg. Komoly munka, energiaráfordítás abba belehelyezkedni – és nem is várható el segítség nélkül a munkatársaktól –, hogy milyen veszteséget élt át az egyes gyerek és a vérszerinti szülő, s hogy miként lehet mindehhez viszonyulni. Hozzá tartozik, hogy ebben a munkában a lakásotthoni nevelő csak egy szereplő, nem kizárólag az ő dolga a vérszerinti család kapcsolódásának megoldása, és egyedül nem is lesz ebben hatékony. A többi szolgálatnak, a gyermekvédelmi és szociális ellátórendszer egyéb szereplőinek is segítenie kellene a gyermekét elvesztő családnak megélni és feldolgozni mindezt. Eközben a konkrét kapcsolattartással járó munka a gyermekotthoni nevelőt érinti, de nem tud mire alapozni, ha csak egyedül küzd: amíg nem teszik meg a többiek a saját részüket – hogy kész legyen a szülő az együttműködésre, a továbblépésre, saját életvezetési vagy egyéb problémája kezelésére –, kiszolgáltatottnak és elesettnek érzi magát a gyerekhez tartozó szülő, aki a veszteség feldolgozása nélkül a kapcsolatban maradás minimumát sem lesz képes telje-

síteni, és az ebből adódó további kapcsolati zavarok újabb ördögi kört indíthatnak be – mutat rá a fontosabb szempontokra Szilvási Léna.

Tóth Kata meglátása is az, hogy a munka csak együtt lehet eredményes: nehéz abban gondolkodni, hogy bizonyos szerveknek, rendszerszereplőknek csak a családdal kell törődni, egy másiknak csak a kiszakadó gyerekekkel. A gyerek érzelmi reakcióit, nehézségei feldolgozásának a módját nem lehet megérteni anélkül, hogy a gyökereivel, élete addigi történéseivel a róla gondoskodók ne legyenek tisztában, sőt hogy a párhuzamosan tovább futó családi, testvéri életekről ne tudjanak. További problémaként értékeli, hogy – mint beszéltünk róla: a nevelők alig találnak olyan közös időt, amit együttgondolkodással, tervezéssel töltenének a gyerekekről – igazi ritkaság egyféle szemléletű csapatmunkával találkozni, pedig ennek is családszerűen kellene működni: ugyanazt, ugyanazért, azonos meggyőződésből akarjanak attól a gyerektől, és ne öten ötféle. Mint a trénerek kifejtik, egy család szétszakadásakor az ideális az lenne, ha azonnal lenne, aki a gyerek felé, és aki a szülő felé fordulna, miközben kapcsolatot is tartanak. Közösnek kellene gondolkodni a család újra-egyesítésének lehetőségéről, útjairól, vagy egyéb rövid- és hosszú távú ellátásról. Mindennek párhuzamosan kellene megtörténnie. Ha minden oldalon működik, akkor válik tervezhetővé és kiszámíthatóvá a folyamat a gyerek, a szülő és az ellátó számára egyaránt. Ha magára hagyják a szülőt, az csak rosszul tud reagálni egy elhelyezésre, az csak rosszul tud ismerkedni egy látogatáson. Saját magunkra gondolva: ennél sokkal kisebb dologért is megsemmisülve érezzük sokszor magunkat a gyerekünk okán, ha baj van az óvodában, iskolában, nem hogy azért, hogy elvesztettük, elvették tőlünk a gyerekünket! Ebbe az irányba kevés lépés, vagy elkésett lépések zajlanak, és itt a késedelem egyértelműen további veszteségeket szül a szakemberek szerint.

– Mindenki késése számít: ugyanis ha nem ismerem a gyereket gyerekjólétisként, kinek a hazagondozásán is fáradozom? Ha nem ismerem a szülőt, kihez is gondolom haza, hova is? Minden játszmahelyzet és egymásra mutogatás elkerülhetővé válna a valódi együttműködéssel. Pessimista vagyok: nem remélem, hogy a hazai gyermekvédelem az ideálisnak megfelelően fog működni még az én életemben, de azt az igényemet a rendszerben aktívan dolgozóként nem adom fel, hogy az adott helyzetből a lehető legjobbat hozzam ki, és az közelítse az ideális állapotot – mondja Tóth Katalin.

Kollégája azzal fűzi tovább a gondolatot, hogy nem mondhatja senki, hogy ő 'csak' egy nevelő, mert pl. anyaként is felelős a család egész rendszeréért: felelős a férje dolgaiért is, hiszen tudnia kell mikor elérhető, megy-e a gyerekéért, mi van a nagyszülőkkel, az iskolában – látnia kell a gyereket körülvevő egész rendszert. De nem jelenti

azt, hogy a többiek helyett el kell végeznie a munkát, csak tudnia kell, hogy a másik elvégzi-e a dolgát. Nem elég abban megnyugodni, hogy a vérszerinti családdal való foglalkozás az valaki másnak a dolga: meg kell róla győződni, hogy van valaki, aki ezt megteszi, és ebben a tudatban látja el a saját részfeladatát is.

– *Érdekes volt megtapasztalni, hogy a szülők távolléte a gyerekek hétköznapi életéből a velük foglalkozó, érzelmileg együtt mozgó nevelőben hogy képeződik le. Mivel szülői funkciókat tölt be a gyerekek életében és munkájában érzelmileg is involválódik, a vérszerinti szülő hiánya számára is természetessé válik, s mivel kvázi őt helyettesíti, a szülők hiánya érzelmileg elfogadott. Sőt bizonyos értelemben akkor érezheti, hogy jól látja el feladatát, ha a gondozására bízott gyerekek minél kevésbé hiányoznak tényleges szülei, hiszen ő annál jobban pótolja, helyettesíti őket. Valószínűleg a gyerekek is kiszolgálják ezt a helyzetben rejtetten megbúvó elvárást, s ezáltal egyre rejtettebbé válik a gyerekek vérszerinti szüleihez fűződő kötődés valódi mértéke. Azt gondolom, fontos tapasztalat volt a jelenlévők számára, amikor a gyerekek szerepébe bújva megélethették, hogy a felszín alatt micsonda erővel van jelen a szüleivel való kapcsolat, a hozzájuk fűződő lojalitás. Olyan élmény volt ez, ami tudatosodva, érzékelhetően új hangsúlyokat, új irányokat rajzolt ki a résztvevők további munkájában.* – bontja ki Iszlai Zoltán, az Összejáték Alapítvány munkatársa a mélyben húzódó történéseket.

A nevelőknek mindemellett egyértelműen és nap mint nap a gyerekekkel van dolguk. Hogy milyen minőségű az

együtt töltött idő – ami pár hónaptól sok évig tarthat – nem mindegy. Gyermekmegőrzés és a „műszak” túlélése vagy odafordulás, fejlesztés, foglalkozás, azaz minőségi idő, amit a bent lét jelent? A trénerek meglátása alapján ebben a csoportban a gyerekekkel való személyes kapcsolat kialakítása abszolút prioritást élvez. Ebben volt tapasztalatuk, voltak gondolataik, volt elképzelésük a közeledésről, a hang megtalálásáról. Itt nagyon hitelesen átment, hogy kiki a maga módján, eszközeivel, de utat talál a gyerekekhez.

– *Törekvéseik és kötődéseik vannak a gyerek felé: sok érzellemmel beszéltek a gyerekekről. Ez nemcsak a szeretetüket fejezi ki, hanem tudnak rájuk haragudni is – ezt átlagos szülőként is így működtetjük a saját gyerekeinkkel. Ha megszökik valaki, aggódik érte – erős a kötődés, nehéz a leválás, elvesztés. Ennek a tudatosítása fontos: megvannak a helyénvaló érzelmi szálak. Egy szülőnek sem árt a tudatosság a gyereknevelés bizonyos aspektusaiban, hát még egy ilyen szakmában, ahol ennyi érzélem van jelen, ennyi szorongás, harag, kétely, szeretet – fontos, hogy legyen tudatosabb szintje a reakcióknak, viszonyulásoknak. A minőségi időtöltéshez kell a tudatosság: amikor olyan szükségletek mentén kell működnöm, amit a gyerek személyisége, állapota indukál. Az ösztönösség megvan, az odafordulás megvan, de ez nem elég egy ilyen munkában. Ha jön egy új munkatárs, neki is el kell tudni mondani: mit miért és hogyan csinállok egy adott gyermeknél. Nem lehet megélni az intuíciókból, és persze nélkülük sem.*

Fotó: Archiv

Mit tegyünk és mit ne tegyünk a gyermekek érdekében

■ GYERMEKOTTHONI (DISZ)FUNKCIÓK AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS NÉZŐPONTJÁBÓL

A gyermekvédelmi szakellátásról folyó szakmai diskurzus középpontjába az utóbbi évtizedben az egyedi sajátosságokra reagáló szükségletközeli gondoskodás fogalomköre került. A szakretorikában egyre kiemelkedőbb hangsúlyt kap a gyermeki individuális igények kielégítésének jelentősége, feltételrendszere, a jogok és érdekek átfogó és részletekbe menő érvényesítése. Ugyanakkor a terepen kibontakozó munka minden jelzés szerint beleütközik a kliensközpontú szolgáltatás elé gördülő buktatókba, az intézményi kapacitás, szándék és érdekelttség állította korlátokba.

■ SZÜKSÉGLET, IGÉNY, ÉRDEK

A szükséglet, igény, érdek néven jelölt fogalmak többnyire egymás szinonim megfelelőjeként fordulnak elő a gyermekvédelmi szakemberek kommunikációjában, holott az egzakt jelentések között rejő különbözőségek kihangsúlyozásával értékes információkhoz juthatunk a gyermekek jólétének és védelmének megszervezését, biztosítását illetően. A gyermekvédelem szempontjából különösen izgalmas kérdésnek találom, ha olyan megközelítésben vesszük szemügyre az említett fogalmak jelentéstartalmát, amely az individuum és környezete kapcsolatára fókuszál. Voltaképpen arról van szó, hogyan formálódik a gyermek szükséglete igényné a támogató közegben, és miként jelenhet meg az igény a gyermek egyéni érdekeként. A gyermek fejlődésének biológiai, pszichikai és szociális aspektusaihoz kezdetben a szűkebb, majd az egyre táguló határokkal bíró környezetéből veszi át azokat a lételemeket (pl. táplálék, mozgás, beszéd, biztonság, szeretet, figyelem, információ, önkifejezés stb.), amiket egymáshoz illesztve építi fel és alakítja személyiségét. Az egészséges személyiségfejlődés esélye attól függően alakul, hogy mennyiben és milyen minőségben kielégítettek e szükségletek a gyermeket övező milióban, különösen a róla gondoskodó személy(ek) által. A gyermek individuális szükségleteihez viszonyuló gondozói magatartás jellege szerint széles skálán írható le annak megfelelően, hogy mennyire célzottan reflektál, s ezzel milyen mélységben és kiterjedésben éri el a gyermek szükségletkörét. A gondoskodás természete a súlyosan elutasító-elhanyagoló mintázatokról ível az aktív figyelő-elismerőig. Annál erőteljesebben érvényesül az aktív figyelő-elismerő viszonyulás, minél jellemzőbbnek tekinthető az, hogy a gyermek szükségleteiből fakadó belső késztetése megértésre, elfogadásra talál. A lényegi eltérés abból adódik, hogy a pozitív pólus felé haladva a szükségletek kielégülésének teljesülése mindinkább kevésbé marad a gyermek személyes ügyének keretében, mivel a közösség, a gondozó(k) vállal(nak) fokozódó felelősséget érte. E felelősségvállalás azzal nyeri el értelmét, ha megtalálja a gyermek igényeit, és egyénre szabottan, megbízhatóan, tervezetten valóra váltja. Az igény (egy lehetséges értelmezés szerint) már túlmutat a szükséglet felismerésén, arra ad magyarázatot, hogy mi, mivel, milyen lehetséges módokon elégíthető ki a szükség-

let. Amikor a gyermekek igényeiről szólok, akkor arra gondolok, minek/miknek kell történnie ahhoz, hogy a gyermekek pszichés és szomatikus hiányállapotai, problémái rendeződjenek.

A személyes igények kifejezése azonban még nem vezet el mechanikusan a megvalósítására irányuló közösségi cselekvés kiváltásához, ehhez az kell, hogy a gyermek ellátásáért felelős személyek a már feltárt és körvonalazódott igényt a gyermek érdekében állónak minősítsék. A gyermek érdeke olyan interakció-mezőbe helyezett igény, amely csak a mások érdekeinek kontextusában értelmezhető. A társadalmi térben megjelenő személyes igény akkor válik érdeké, ha teljesülése a közösség más szereplőinek viselkedéséhez, vagy akár a közösség együttes fellépéséhez kötött. A különféle igények tehát érdekeként öltenek formát a személyek közötti interakciókban. Az érdekek érvényesítésének optimális eseteiben a közösség fel-, illetve elismeri az egyéni érdekeket, minden érdek számít, teljesülésre érdemesnek tekintett. Ennek eléréséhez azonban a közösségnek ki kell építenie a kollektív érdekérvényesítés garanciáit: azonosítania, illetve meg kell határozni a prioritást élvező érdekeket, s az érdekütközések feloldására kölcsönösen elfogadható „vesztesmentes” megoldásokat kell keresnie. A sokféle érdekcsoport nem azonos eséllyel vesz részt a közösségi figyelemért, cselekvésért, erőforrásokért folytatott versenyben. Azok a népességcsoportok, akik a közösségi élet szabályaira, működésére, forrásfelhasználására kevésbé tudnak hatást gyakorolni, azoknak saját erőből, önmagukra utalva rendkívül nehezített vagy teljességgel lehetetlen igényeiket az érdekek mezejére léptetni és sikeresen képviselni. Ilyen sérülékeny csoportja a társadalomnak a szociális izolációban, szegénységben, információhiányban élők rétege vagy akár az életkorukból adódóan korlátozottan cselekvőképes gyermeknépesség, és ilyen e két említett népességcsoport közös halmazát képező, a hátrányos pozíció veszélyeivel halmozottan érintett gyermekvédelmi gondoskodásra szoruló gyermekpopuláció. Ha a társadalomnak fontos e gyermekek egészséges fejlődése, jóléte, érett, produktív, felelős, normakövető felnőtté válása, akkor a közösség kötelessége, hogy a gyermekek szükségleteit megkülönböztetett figyelemmel kutassa, felismerje, és az igényeiket a közösség tagjainak érdekszerében kiemelten kezelje. Ennek véghezvitele Magya-

rországon a társadalom egészének kötelessége, de a különleges bánásmódra utaltság szükségessé teszi a szakosodottabb, specializáltabb, szervezettebb többlettámogatás biztosítását is, s ennek eszköze az állam és a civil szféra közös gyermekjóléti-védelmi szolgáltatói rendszere. Ehhez járulnak hozzá a gyermekek igényeinek és érdekeinek védelmét, képviselését, előtérbe állítását szolgáló jogi- és szakmai szabályok. (A jogi rendelkezések, utasítások elsősorban a gyermekek érdekeinek, a szakmai előírások, útmutatások pedig a gyermekek igényeinek előmozdítását, érvényesítését célozzák.) A sérülékeny gyermekérdekek megóvása érdekében a gyermekvédelem szereplőinek, az államnak és a családnak, a szakembereknek, a szülőknek és a gyermekeknek együttes fellépése szükséges ahhoz, hogy a közösségi érdekviszonyok hierarchiájában a gyermekek érdekei valóban mindenek felett álljanak. A gyermekvédelem intézményrendszere tehát a gyermeki érdekek egyedi és társadalmi szintű artikulálásának és érvényesítésének egyik eszköze. Azzal is számot kell vetnünk azonban, hogy a gyermekvédelem intézményrendszere sem mentes „eredendően” azoktól a hibáktól, amelyek a védeni hivatott célcsoport érdekeinek sérelméhez vezetnek. Különösen igaz ez a gyermekvédelem szakellátási területére, ahol ha a terepen dolgozók nem kellőképpen elkötelezettek vagy felkészültek, nagy a veszélye annak, hogy akár szándékolatlanul, észrevétlenül is bizonyos intézményes kvázi-érdekek prése alá vetődnek a gondozott gyermekek kiszolgáltatottságtól törékeny érdekei.

■ A FELISMERÉS ÚTJAI ÉS ÚTVESZTŐI

A szükségletorientált gondozói-nevelői magatartás természetének körvonalazásához az elkötelezettség, az intenzitás és a komplexitás szemre vételezése nyújt eligazító támpontokat. A szakember elkötelezettsége ebben a vonatkozásban azt fejezi ki, hogy mennyire, milyen elmélyültséggel, átéléssel sajátította és fogadta el azt a szemléletet, hogy a gyermekvédelmi fejlesztő-problémakezelő munka kiindulópontja a gyermek szükségleteinek megértésén alapszik. A szükségletfelismerés egyszerűsített gyakorlata többnyire a közismert, látványosan, verbálisan jelen levő, könnyen azonosítható készletetek, vágyak, kívánságok észlelésével is megelégszik, a gyermek személyiségének rejtettebb mozgató erőivel, problémáival nagy valószínűséggel csak akkor szembesül, amikor a tartós hiányállapot, belső feszültség, sérülés már tünetek, szindrómák (pl. pszichés- és magatartászavarok, szomatikus betegségek, disszociális viselkedés) képében tör a felszínre. A szükségletközpontú beállítottság ezzel ellentétesen cselekszik: meggyőződéssel azt az álláspontot képviseli, hogy mindennemű nevelő, fejlesztő és terápiás tevékenység „motorja” a gyermek szükségletstruktúrájában rejlik. Akkor befolyásolhatóak a fejlődési folyamatok, ha a közrehatás a gyermek meglévő szükségleteire reflektál, illetve ha új szükségletkészleteteket mobilizál.

Az elkötelezettséghez szorosan kapcsolódik az intenzitás követelménye, ugyanis nem hagyatkozhatunk csupán a szükségletcentrikus érzékenységre az esetvezetés során. Az intenzi-

tás kérdésével foglalkozva arra keressük a választ, hogy milyen ismérvekkel írható le az az erőfeszítés, amit a szakemberek a gyermek részletgazdag szükségletképének megrajzolásáért tesznek. Az bizonyosan elmondható, hogy a segítő-team szükségletirányú érdeklődését a módszerességnek, a folyamatosságának és a türelemnek kell jellemeznie. A gyermek egyedi szükségletkonstellációjának megismerése módszeres kutatómunkával érhető el, mégpedig az adekvátnak ítélt pedagógiai-pszichológiai módszerek, technikák, eljárások alkalmazásával. Az is döntő jelentőségű, hogy az információgyűjtés és elemzés-értékelés „kampányszerű” jelleggel történik-e vagy a napi életritmusba szervesen illeszkedő rendszerességet, folyamatosságot tartóan. A feltáruló problémák, hiányállapotok, vágyak előtt nyitott segítői-támogatói beállítottság és aktivitás azonban nem veszíthet lendületéből akkor sem, ha kezdetben elhárításba, nyílt vagy passzivitásba burkolózó ellenállásba ütközik. A szülőkhöz, családhoz fűződő feltétlen bizalmában megrendült, többértékes sérült gyermek kizárólag a biztonság-érzének rehabilitálásával, a tapintatos és türelmes segítői attitűd megtapasztalásakor tárja fel belső világát (fájdalmait, gondjait, örömeit, igényeit).

A szükségletközeli ellátás további karakterisztikus tulajdonsága a komplexitás. Akkor beszélhetünk arról, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban bevont gyermek személyiségének vizsgálata a komplexitás kritériumának megfelelő, ha széles rendszerszemléletű látószögben tekint a gyermekre, vagyis

1. a gyermeket övező szűkebb-tágabb családi kapcsolatrendszer és miliót, valamint a gyermekkel kapcsolatba kerülő intézményekből és szakemberből álló formális hálózatot egyöntetűen információs forrásként kezeli;
2. nem csupán parciálisan, egy-egy kiragadott szükségletre reagálva szabja ki a cél- és feladatrendszerét, hanem átfogja a gyermek szükséglet-spektrumának horizontális és vertikális vetületét egyaránt, vagyis érinti a szükséglet-összetevők teljességét és azok mélységi szintjeit, rétegeit.

Egyoldalú megközelítésre utal, ha a nevelésbe vett gyermek helyzetének, problémáinak megoldásában, egyes releváns szereplők információt hordozó és elemző kompetenciáját az esetkezelő stáb elhanyagolja, mellőzi vagy elutasítja. Példaként hozható fel erre a vér szerinti család meglátásainak nélkülözése vagy valamely érintett szakember kirekesztése a közös munkából. Túlzóan leegyszerűsítő, és akár súlyos hiányállapotokat, személyiségfejlődési zavarokat is előidézhet az a gyakorlat, ahol felbomlik az egyensúly a testi-egészségügyi és a szellemi-érzelmi vonatkozású szükségletek figyelembe vétele között. Az intézményes ellátásban különösen magas a rizikófaktora a pszichés-szociális jellegű szükségletek elhanyagolásának, a fizikai-materiális szükségletekre korlátozott gondozásnak, így az érzelmi kielégületlenség tartós fennmaradásának. Ezért a gyermekotthoni beavatkozás kockázati tényezőit alaposan ismernie, a másodlagos viktimizáció megelőzésének kereteit és módszereit pedig betartania és alkalmaznia kell a szakmaközösségnek. Más szemszögből nézve,

de ugyancsak elégtelen gondoskodást eredményez, ha csak a könnyen behatárolható, nyilvánvaló, esetleg verbálisan közreadott igények megragadására terjed ki az intézmény látómezője, s a személyiség mélyebb rétegződéseiben gyökerező sajátosságok, hiányállapotok, traumák, problémák iránt érzéketlenséget tanúsít. A komplexen végzett szükségletfeltárás fogalma alatt tehát azoknak a módszereknek és intézkedéseknek az összehangolt és dinamikus működtetését értem, amellyel felfejthetővé és okozatilag is érthetővé válnak a gyermekek életkori és egyedi fejlődésének törvényszerűségeiből, esetleges fejlődési eltéréseiből, deficitjeiből, sérüléseiből eredő, többnyire nehezen áthatolható pszichés védőfalakkal körbezárt szükségleteik.

■ PRIORITÁS A SZEMÉLYES IGÉNYEK RENDSZERÉBEN

A gyermekvédelmi feladatokat végző szakemberek a szükségletek feltárulkozását követően érthetik meg, hogy mire van feltétlen vagy feltehetően igénye a támogatott gyermeknek. Olyan feltételrendszer kidolgozásán kell munkálkodnia az esetvitelért felelős szakembergárdának, amely kedvező körülményeket teremt a különféle eredetű szükségletcsoportok kielégítésének különböző lehetőségeihez, módjaihoz. De vajon mi a teendő akkor, ha a gyermek személyes igényei egyes területeken ellentétes tartalommal bírnak, vagyis ha a körvonalazódott igények maradéktalan teljesítése az adott szituációban egymást kizáró intézkedésekhez vezetnének? Természetesen minden eset valamennyi döntési, problémamegoldási helyzetében a teljességre törekvésre, a gyermek igényeinek mind átfogóbb realizálására mint irányelvre kell tekintenünk. Így van ez akkor is, ha vitathatatlan, hogy mindannyiunk életének (a gyermekvédelem intézményrendszerén belül és azon kívül is) szerves részét képezi az igényeink korlátozott érvényesítési lehetőségeiből adódó választási kényszer. A tapasztalat azt mutatja, hogy ezzel a gyermekvédelmi tartalmú döntések meghozatalakor igen gyakran szembe kell néznie az érintetteknek. Ekkor roppant nehéz szakmai dilemmát is okozhat annak eldöntése, hogy a gondozási folyamat egy-egy mérföldkövénél (javaslattétel az elhelyezésről, egyéni gondozási-nevelési program tervezése, napi életgyakorlat kialakítása, stb.) a gyermek melyik igényének teljesüléséhez, azaz mely szükségletének kielégítési módjához, lehetőségéhez nyisson teret, erőforrásokat, jobb esélyeket az ellátórendszer, vagy a mindennapi munkafadatai során a gondozószemélyzet. Ha nem valószínűsíthető meg az egyén igénykörének együttesen megfelelő cselekvéssor, az adott döntési szituációban a mérlegelés tétje voltaképpen az, hogy mi nevezhető a gyermek érdekében álló lépésnek. A gyermek érdekében (legjobb igényének) meghatározásához tehát időnként elkerülhetetlen az elsőbbségi sorrend kijelölése. Nézetem szerint szakszerű állásfoglalás akkor születethet a kérdésben, ha a döntéshozók figyelembe veszik az individuum szükségleteinek hierarchikus szerveződését, és az egyén megítélése alapján értékesebb, fontosabb, számottevőbb szükséglethez kapcsolódó igényt választják a gyermek érdekében állónak.

■ AZ INTÉZMÉNYI OBJEKTÍV SZELEKCIÓS MECHANIZMUSA

Az intézményes viszonyok közepette folytatott gyermekvédelmi tevékenység a szükségletek, igények azonosítása terén számos hibázási lehetőséget rejt magában. Ilyen torzításokat és diszfunkciókat előidéző jelenség a személyes törekvések, késztetések, problémák, vélemények intézményi objektíven keresztül szűrése. Azokban a szakellátó intézményekben tapasztalható a szolgáltatást igénybevevők igényeit drasztikusan szelektáló mechanizmusok működtetése, ahol az intézmény feladatellátása olyan sajátos érdekltség mentén szerveződik, amelyek nem fedik le teljességgel (esetleg csak igen kis részben) az ügyfélként jelen levő gyermekek és családok érdekkörét. Itt többé-kevésbé elkülönül egymástól a kliensek és az intézmény önálló érdekltsége: az intézmény csak azokat a kliensi szükségleteket hajlandó felismerni, közösségi szinten megfogalmazni, és érdekként támogatni, amelyeket összeilleszhetőnek ítél az intézmény legfőbb érdekeinek minősített célokkal. Ezek a célkitűzések nagyjából finanszírozást csökkentő-átcsoportosító, kényelmi-munkaszervezési, feladat- és/vagy felelősségáthárítási tartalommal bírnak, leegyszerűsítő, uniformizáló jellegűek, s többnyire nyíltan nem fogalmazódnak meg, de kimondatlanul is érvényesülnek (meghatározzák a döntéshozatal és a cselekvés súlyát, irányát). A gyermekek és családjaik érdekeit tehát aszerint szűri meg az intézmény, hogy hozzájárulnak-e az elkülönülő intézményi érdekek érvényesítéséhez vagy sem; ha igen, akkor képviseli, forrásokat, intézkedéseket mozgósít realizálásához, ha nem, akkor figyelmen kívül hagyja, negligálja, bagatellizálja, netán el is nyomja, elrejti, elhallgattatja.

Optimális esetben a szolgáltatást nyújtók érdekköre az igénybe vevőkével teljességgel fedésben van, nem munkálkodik az intézmény olyan erőfeszítésektől vezérelve, amelyek nem vezethetők le, nem hozhatók összefüggésbe a célcsoportja általánosítható érdekltségével. Ezzel szemben az igényeket korlátozó önérdek-érvényesítő szervezetekre mindenképpen jellemző, hogy nem a felhasználók gondos aprólékossággal felmért szükségleteit, igényeit állítja előtérbe követendő intézményi érdekeként, hanem azoknak csupán bizonyos típusaival foglalkozik, mégpedig azokkal, amelyeket eszközként használhat saját érdekeinek teljesüléséhez. Ezek az intézmények óvakodnak attól, hogy kiépítsék a valós szükségletek meglátásának, az igények kifejeződésének intézményi garanciáit, érdemi működést nem, csupán formális szerep-betöltést várnak el az érdekképviseleti helyzetet teremtő fórumoktól, az alulról építkező közösségi kezdeményezéseket erős kontroll alatt tartják, vagy kibontakozásukat gátolják. Az intézményi objektív szűrőn kiszelektálódó szükségletek, igények, érdekek összességében válasz nélkül maradnak.

A probléma illusztrálására kiragadok néhány példát a terepen tapasztalható gyermekeket sújtó drasztikus érdeksérelmek köréből:

- a családból való kiszakadás és az új környezethez, életkerekhez alkalmazkodás traumája a gyermek lelkében feloldatlan marad a pszichológiai segítség elmaradásának következményeként;

- a családtagok látogatási idejének szűk keretek közé szorítása, a zavartalan együttlétekre alkalmas helyiség hiánya;
- a gyermeknek korábbi, megszokott iskoláját elhagyva az intézmény belső iskolájában kell tanulmányait folytatnia;
- a pszichésen sérült személyiségű gyermek jelzesszerű, figyelemfelhívó, segítségkérő „üzeneteire” (pl. agresszív telíttség, narcisztikus magatartás, gátlástalan örömszerzés, kleptománia, pirománia, regresszió, sztereotip cselekvések) a gondozószemélyzet szankciók életbe léptetésével, büntetési módok alkalmazásával reagál;
- a személyiség- és magatartásproblémák egysíkú kezelése gyógyszerterápiával;
- az iskolai szünet időszakában az átmeneti (az otthon tartózkodók és a táborozók távolléte miatti) létszámcsökkenés a gyermekcsoportok összevonását, egyes bent maradt gyermekek más lakóegységbe történő átköltöztetését vonja maga után;
- központi konyha üzemeltetése és a közös ebédlőben zajló étkeztetés, de általánosságban a csoportgazdálkodás hiánya;
- a gyermek ösztönzése arra, hogy zsebpénzéből tisztálkodási szereket, ruhaneműt, tanszert vegyen;
- az intézmény falain belüli szabadidős elfoglaltságok, foglalkozások preferálása a településen, lakókörnyezetben elérhető rekreációs szolgáltatásokkal szemben;
- a rendszeres és sokszínű sportfoglalkozások, kulturális, művészeti, technikai jellegű alkotó tevékenységek nélkülözése;
- „megfeledezés” a név- és születésnapok megünnepléséről;
- a továbbtanulni szándékozó gyermek akadályoztatása lelkesedésének letörésével, elbizonytalanításával, anyagi okokra hivatkozással, az információk megszerzésének és megosztásának elmulasztásával, stb.;
- a gyermekek (kérésre sem) kapnak lehetőséget és támogatást a számítógép használathoz, az idegen nyelv tanuláshoz;
- a gyermekönkormányzati képviselőket az intézményvezetés vagy más megbízott felnőtt személy jelöli ki;
- a gyermekönkormányzat véleményeinek, javaslatainak figyelmen kívül, illetve elfogadható válasz nélkül hagyása;
- az alkalmazkodókész, jó magatartású utógondozói ellátott fiatal felnőtt jogszabályilag lehetséges végső időpontig tartó gondozása, így leválásának halogatása;
- a gazdasági ügyintéző és kisegítő technikai személyzet szakapparátushoz viszonyított magas számából származtatható finanszírozási aránytalanság, pénzforrás pazarlás.

Összegzésként leszögezhető, hogy minél inkább eltávolodik az intézményi magatartás a felhasználói, partnerei szükségleteitől, igényeitől, azoktól minél elrugaszkodóbb, különbözőbb, elidegenedettebb érdekek szerint irányítja működés módját, feladat-végrehajtási protokollját, annál kiterjedtebb és súlyosabb intézményi abúzust követ el.

■ A DIFFERENCIÁLT HELYZETFELTÁRÁS PROBLEMATIKÁJA

A gondjaira bízott gyermekek fejlődési szükségleteinek ellátásáért, pszicho-szomatikus traumáinak gyógyításáért, szociali-

zációs deficitjeinek pótlásáért, személyiségfejlődési zavarainak, családi problémáinak kezeléséért tevélegesen felelősséget vállaló gyermekotthonnak szembe kell néznie a szükségletek, sérülések, problémák differenciált felismerésének és megállapításának rendkívül összetett és időigényes feladatával. A megfelelő bánásmód és beavatkozási módszerek kijelöléséhez ugyanis megkerülhetetlen tisztázni, hogy milyen háttérű tényezőkre (okokra, körülményekre) vezethetőek vissza mindazok a szükségletek, hiányosságok, problémák, amelyeket a szakértői-team (gyermekotthoni szakemberstáb, szülők, külső szakértők) a gyermek személyiségstruktúrájában, magatartásjegyeiben feltárt. Az esetvezetés tervezési fázisaiban a gyermek szomatikus és magatartásbeli (értelmi, érzelmi, akarat) reakcióinak megértéséhez kísérletet kell tenni a személyiséget formáló különféle pszichés tényezők módszeres szétválasztására. Különbséget kell tenni aközött, hogy mit hordoznak, miben nyilvánulnak meg

- a korosztályi fejlődési szükségletek és egyéni eltérések,
- a családban átélte elhanyagolás, bántalmazás pszichés következményei,
- a családtól való elszakítás, a megszokott környezetből történő kiemelés keltette trauma, gyász, veszteség hatásai,
- a szociokulturális sajátosságokból adódó különbségek,
- az elsajátított szocializációs minták elégtelensége, hiányosságai,
- a koherens, szilárd értékrend hiányából fakadó szocializációs defektus,
- a deviáns értékek, normák, szokások bevésoedése,
- az esetleges fogyatékoságból vagy tartós betegségből származó különleges szükségletek, többlet-igények,
- az előzetes gyermekotthoni milióártalmakból eredő személyiségfejlődési zavarok,
- az intézményes ellátás meglévő hiányosságaiban, fennálló kedvezőtlen feltételrendszerében gyökerező problémák.

A differenciált okozati megközelítés sarkalatos kérdése a gyermekvédelmi szakellátásnak. Az okcsoportok megkülönböztetése nélkül az adekvát beavatkozás megtalálásának csekély az esélye, csupán véletlenszerű próbálkozássá, tüneti szintű kezeléssé devalválódik a gyermekotthoni fejlesztés, nevelés, gyógyítás. A tudatos és célirányos segítségnyújtás megtervezéséhez, majd végrehajtásához vizsgálat alá kell vonni, hogy a gyermek értékei, gondolatai, érzelmei, cselekedetei mögött milyen élmények, hatások, minták húzódnak meg, hol keresendők a beavatkozási pontok a kívánt változások elindításához. Ha a tünetek és a feltételezhető okok bonyolult szövevényének kibogozásáról az esetvezető szakemberek megfelelnek vagy attól elhatárolódnak, vagyis ha nem történnek lépések a háttérelmek megvilágítására, akkor a beutalt gyermek magára marad problémáival, és annak minden következményével (romló iskolai teljesítmény, mentális és szomatikus betegségek, szökés, pszichoaktív szerek használata, kriminalitás, stb.).

A gyermek pszichés reakciói, magatartásjellemzői háttérben „munkálkodó” indítékok és befolyásoló hatások feltárásával elkerülhető az intézményes ellátás jó néhány „csapdahelyzete”. Ennek hiánya ugyanis nagy valószínűséggel többoldalú téves szakmai fellépést eredményez:

1. A szükségleteknek, problémaokoknak csupán részleges kezelése történik meg a teljesség igénye nélkül, aminek következtében a kielégületlen szükségletek a személyiség fejlődésében zavart keltenek, a megoldatlan problémák elmélyülnek.
2. A segítségnyújtásban eljárók tévesen ismerik fel a kiváltó okokat, ezért a beavatkozás célt téveszt.
3. Az okok-okozatok egyoldalú szemlélete elvezethet a saját felelősség hátrításához. Az ilyen szemléletű hozzáállás minden felmerülő nehézségért, újonnan kialakult vagy tartósan fennmaradó problémahelyzetért többnyire a szülőt, a gyermeket, vagy az ellátórendszer más szolgáltatóit teszi felelőssé, illetve a fenntartót vagy a jogalkotót hibáztatja.
4. A tipikus, gyakran előforduló problémák kialakulására úgy tekint az intézményi közösség, mint amiknek a bekövetkezése szinte természetes, törvényszerű velejárója az ellátásnak. Ezáltal e gondok valódi súlyukhoz mérten kisebb intenzitású, kevésbé sürgős intézkedést foganatosítanak. Szélsőséges esetekben egyáltalán nem vált ki közösségi fellépést, a megoldhatatlannak minősített problémák gyakorlatilag elfogadottá, de legalábbis eltűrtté válnak.
5. Az előbbieken megemlített rendellenességhez szorosan kapcsolódik a mennyiségi szemlélet jelensége. Ezzel ott találkozhatunk, ahol az intézmény funkcionálását a problémacsoportok újratermelődése, krónikus megléte ellenére is rendben levőnek ítélik meg a működtetők, ugyanakkor (ellentétben a problémákat „legitimáló” beállítottsággal) itt már megfogalmazódik a szándék az észlelt problémák megszüntetésére. Az ebből gyökerező cselekvés azonban nem a létező gyakorlat felülvizsgálatára és korrekciójára irányul, hanem ellátási többletelemei (pl. hosszabb gondozási idő, programbővítés, intenzív projektek nagyszámú lebonyolítása, gondozószemélyzet számának növelése) bevonásával kívánja a problémásnak minősített helyzeteket kezelni.

■ AZ IDŐZÍTÉS KÖVETELMÉNYE

A gyermekvédelmi beavatkozások során a megfelelő időzítés elvének betartása döntő fontosságú eredményességi tényező. A szakellátás intézményeiben ezen tézis érvényesítése hármas szempontú megközelítésben értelmezhető:

- (1) a gyermek előéletében gyökerező problémák, hiányállapotok (traumatikus élmények, tapasztalatok, nélkülözések, veszteségek, fejlődési rendellenességek, szocializációs elmaradások) feloldásának, gyógyításának azonnali megkezdése;
- (2) megelőző lépésekkel elébe menni az újabb problémák, pszichés-érzelmi zavarok kialakulásának;
- (3) a jelentkező szükségletek, igények idejében történő kielégítése, s ezzel változási, fejlődési folyamatok indukálása.

A beutalási okokhoz kapcsolódó intra- és interperszonális problémák mérséklésének, megszüntetésének, terápiájának a gyermek családjából történő kiemelésével kell kezdetét vennie. Nemcsak arról van szó, hogy a vér szerinti családban átélt

sérelmek kártalanítási folyamatát halaszthatatlanul el kell indítani, emellett azonnali segítséget kell a gyermeknek nyújtani ahhoz is, hogy feldolgozhassa a családjával történeteket, az elszakadás élményét, az új, ismeretlen, esetenként a megszokottól merőben eltérő életviszonyokhoz való alkalmazkodás stressz-hatásait. Az időzítés követelménye azonban nemcsak a „hozott” és a beilleszkedéssel járó problémák kezelésénél alapvető jelentőségű, a rehabilitáció teljes szakellátási szakaszában mérvadó. Magában foglalja annak előrelátását is, hogy a gyermekotthoni elhelyezés milyen lehetséges veszélyeket rejt magában, a csoporthelyzetben töltött időszak alatt milyen gondok, sérelmek felmerülésének van nagy kockázata. A rizikofaktorok ismeretében a körültekintő gyermekvédelmi munka e problémák, érdeksérelmek kibontakozását prevenciós eszközökkel módszeresen gátolja. A szakellátásban dolgozóknak tudniuk kell, hogy a személyes szükségletek, érdekek érvényesítésével összefüggő, elsősorban a gyermekotthoni életformából eredeztethető ártalmak létrejöttének veszélye idejében tett megelőző intézkedésekkel számottevően csökkenthető, egyes problématípusokra vonatkozóan minimalizálható, másoknál teljességgel elhárítható. A prevenciós módszerek használatának elmulasztásával viszont a gyermekotthon akár rövid ideig tartó elhelyezés alatt is károsodást idéz elő a gyermek személyiségfejlődésében.

A szakellátási tevékenység kulcskérdése, hogy képes-e intézményeiben a gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő gyermekeket megóvni a káros stressz-tényezőktől, le tudja-e építeni az intézmények keretei között a gyermekeket érő frusztráló élethelyzeteket, és hozzá tudja-e juttatni a gondozott gyermekeket az elkerülhetetlen tapasztalatok, élmények megértéséhez, feldolgozásához.

A gyermekotthonokban élő gyermekeknél tapasztalható magatartási problémák számottevő részét megítélésem szerint az okozza, hogy e gyermekek a családjukban és sajnálatosan később a gyermekotthonokban sem kaphatták meg idejében azt a támaszt és lehetőséget, amely elemi szükségleteiket kielégíthette volna. A súlyos és korrigálhatatlannak látszó személyiségfejlődési eltérések mögött feltételezem, hogy fellelhetőek a tartósan kielégületlen szükségletek, a későn elindított beavatkozások, az elhalogatott vagy elhanyagolt pszichoterápiák, az ismeretek pótlásának és az elégtelenül fejlett készségek gyakorlásának elmaradása, az életkori fejlődési fokhoz igazodó tapasztalatszerzés korlátozott kivitelezhetősége, a szociokulturálisan eltérő szokások kétségbeesett erőltetése. Az a gyermekotthoni közösség, amely felismeri, hogy a helyesen azonosított és értelmezett fejlődési szükségletek megfelelő időben történő kielégítése a személyiségformálás legbiztosabb módszere, jó eséllyel megvalósítja programját.

Azokban a gyermekotthonokban, ahol a gyermekek nem nélkülöznek, ahol a felkészült és motivált szakemberstáb megtalálja, mozgásba hozza a gyermekek aktivitását, érdeklődését, kíváncsiságát, kísérletező, próbálkozó kedvét, ott a gyermekek abban válnak érdekeltté, hogy olyan újabb és újabb késztetéseket alakítsanak ki magukban, olyan igényeket fogalmazzanak meg, amelyek igazodnak a segítőszemélyzet által képviselt értékrendhez, elvárás- és magatartásmódhoz.

■ A MEGOLDÁSKERESÉS TECHNIKÁJA

A pontos szükségletfelmérés, a differenciált helyzetfeltárás és az igényekre adott válasz időzítésének szakszerűsége az esetkezelés előmenetelének meghatározó komponense, ugyanakkor az eredményességet további metodikai összetevők is befolyásolják, amelyek közül legfőképpen a megoldáskereső technikája emelendő ki. Az esetvezetés menetébe beillesztendő teendők (napi életgyakorlati cselekvések, terápiás módszerek, fejlesztő foglalkozások, habilitációs feladatok stb.) megválasztásánál alapul a gondozói, nevelői, terápiás bánásmód megoldásainak egyénre szabása. Minden egyes ellátott gyermeknél az adott személy szükségleteihez és problémáihoz leginkább illeszkedő, az egyedi sajátosságokra érzékeny megoldás-kombinációt kell a szakember-teamnek terveznie és véghezvinnie. A rendelkezésre álló módszerek, eljárások, eszközök jellegzetességeinek összevetésével ki kell választani az egyén számára indokolhatóan kedvező változásokkal kecsegtető, várhatóan sikeres közreműködési-beavatkozási módozatokat. Kizárólag azok a megoldások alkalmazhatóak, amelyek kapcsán az érdekel szakembereknek (akár igazolhatóan is) az a meggyőződése, hogy a gyermek javát szolgálja.

A megfelelően tartott intézkedések kijelölésének és végrehajtásának fázisában is különös gondossággal kell a szakembereknek tevékenykednie annak érdekében, hogy ne folytassanak hibás szakmai döntésen alapuló gyakorlatot. Itt szeretném felhívni a figyelmet két diszfunkcióról árulkodó jelenségre: az egyik a problémakezelés megoldásnak látszó megoldatlanságára utal, a másik a sémák és sablonok szerinti gondozásból fakadó ellentmondásokra.

A „megoldásnak látszó megoldatlanság” jelenségén azt értem, amikor születik ugyan valamilyen intézményes válasz a gyermek valamely problémájára, de valójában ez nem a tényleges megoldásra orientálódik, csupán az ellátással szembeni problémamegoldási feladatteljesítést elváró (ritkábban számonkérő) szakmai kötelezettségnek való virtuális megfelelés vezérli. Az ilyen intézkedés határfoka alacsony, viszont azt a látszatot kelti, hogy az intézmény megtesz minden tőle telhetőt. Ennek mérése és értékelése többnyire már elmarad, hogy a beavatkozás elérte-e célját, ám az eredménytelenség kétségtelenül megmutató jeleinek észlelésével sem merül fel, hogy indokolt változtatni a cselekvési stratégián, sőt hosszú ideig „megnyugtatólag” be lehet számolni arról, hogy „a probléma folyamatosan kezelés alatt áll”. Erre példa, ha a szexuális visszaélést vagy más súlyos bántalmazást átélt gyermek lelki gyógyítása kimerül azzal, hogy több hetes megszakításokkal szűk egy órában pszichológus foglalkozik a sérült gyermekkel.

A sémákból és sablonokból építkező gondozási-nevelési program hosszú távon szintén kudarcra végződik. Ezzel ott találkozhatunk, ahol a gyermekekről gondoskodás sematikusan szerveződik, vagyis ahol a gyermekek fejlesztésében (függetlenül sajátos személyiségállapotuktól, problémáiktól, szükségleteiktől) mechanikusan alkalmazzák a szokványosan használt eljárásokat és módszereket. Itt valódi esetvezetésről nem beszélhetünk, sokkal inkább „futószalagon” zajló ellátásról van szó, amely univerzális érvényűnek tartott elméleti sémáktól vezé-

relt. A működést az teszi sablonossá, hogy a privilegizált módszerek szolgáltatása az egyéni szempontok mérlegelése nélkül mindenre érvényesnek tartott. Ilyen közegben a gyermek szinte „átesik” a mindenre nézve kötelezőnek előírt foglalkozásokon, napi eseményeken. Változatosságát, diszciplináris összetételét tekintve minél szűkebb körre szorítkozik az alkalmazott módszerkészlet, annál nagyobb valószínűséggel részesül a gyermek inadekvát gondozásban.

■ AZ ÉRDEKAZONOSSÁG GYERMEKOTTHONI PLATFORMJA

Az intézményes otthont nyújtó ellátásban elhelyezett gyermekek érdekeinek megjelenési közegét (a család mellett) mindenekelőtt a gyermekotthoni (lakásotthoni) lakóegység gyermek- és felnőtt közössége, valamint a gyermekotthon egész szervezete alkotják. A fentiekben már említettem, hogy a gyermekotthon ideális esetben felfogható a szakellátást igénybe vevő gyermeknépesség meghatározott csoportjának érdekvédelmi, érdekképviselői, érdekvédelemértékesítő szervezeteiként. Ennek értelmében a gyermekotthon feladata, hogy összegyűjtse a gondozott gyermekek (és családjaik) igényeit, s azokat intézményes fellépéssel, közreműködéssel, kapacitással realizálja. Azt is mondhatjuk, hogy a gyermekvédelmi intézmény nem fogalmazhat meg saját működésére vonatkozólag olyan érdekeket, amelyek ellentétesek, szembe állíthatóak a gyermekközösség érdekeivel. A gyermekotthon vezetőségének, apparátusának nagyon kell ügyelnie arra, hogy amikor az intézmény érdekeiről beszél, vagy annak ügyében jár el, akkor azt bizonyíthatóan, megdönthetetlenül alátámaszthatóan a gondjaira bízott gyermekek érdekében tegye.

Kevésbé egyértelműnek tűnhet viszont, hogy milyen álláspontot alakítson ki a gyermekotthon szakemberstábjára, ha a látogatás szerint azt tapasztalja, hogy valamely gyermek érdeke szembevelkedik a szűkebb-tágabb gyermekcsoport többi tagjának érdekeltségével. Ilyenkor felmerül, hogy elkerülhetetlen fontossági sorrendet felállítani, muszáj a gyermekérdekek között alá-fölrendeltségi viszonyokat teremteni. Példaként hozható a terepen dolgozók részéről nem ritkán hangoztatott érv, hogy a társai felé bántalmazó vagy disszociális modellt jelentő magatartást tanúsító gyermeket azért szükséges elhelyezni a lakócsoportból, mert a többi gyermek érdeke ezt kívánja meg. Első benyomásra úgy tekinthetünk az ügyre, mintha szembeálló érdekek közül kellene választani, és indokolt előnybe részesíteni a csoportérdeket. Ha azonban mélyre nézünk a vázolt szituációnak, akkor láthatjuk, hogy nincs valódi érdekütközés, s az is világossá válik, hogy szakszerűtlen az az intézkedéssor, amely a gyermekek különféle érdekei között rangsort állít fel. A kérdés ugyanis nem az, hogy hogyan lehetséges az egyik fél érdekeit képviselni a másikéval szemben, sokkal inkább arra kell választ találni, hogy miként lehet mindkét fél érdekeinek eleget tennie cselekedni. Sem szakmailag, sem emberileg nem fogadható el az, hogy egyes gyermekek jogainak védelme más gyermekek jogsérelmével valósuljon meg, még akkor sem (mint jelen esetünkben), ha a többség jogosultságainak megóvása a vezérlő

szándék. Azt állítom, hogy még a példánkban illusztrált szélsőséges helyzetben sem ütköznek az individuális érdekek a nevelésbe vett gyermekek viszonyában, mert a csoportnak és az egyének is közös az érdeke, mégpedig az, hogy megszűnjön az érintett gyermek magatartásproblémája. Ebben a megközelítésben már a segítségnyújtásra helyeződik a hangsúly, arra, hogy milyen típusú, formájú intenzív és hathatós terápiás módszerre van a gyermeknek szüksége, és mire a csoport többi tagjának ahhoz, hogy egészséges fejlődésükre, biztonságukra ne jelent sen veszélyforrást társuk viselkedése. Az elhelyezés lehetősége végső megoldásként merülhet fel, ha a gondozási helyen minden kétséget kizárólag nem oldható meg a gyermek rehabilitációja, illetve ha kijelölhető olyan befogadó terápiás közösség, ahol viszont minden bizonnyal jó eséllyel megvalósulhat.

Úgy gondolom, a gyermekotthon nem válhat az érdekpóziók megmértetésének küzdőterévé sem a gyermek-gyermekcsoport, sem a gyermek-intézmény relációjában. A szakmai programnak és praxisnak a szereplők (gyermekek, szülők, szak személyzet) érdekazonos platformját kell létrehozni.

■ GYERMEKÉRDEK MINDENK FELETT – VAGY MÉGSEM?

A társadalom egyik leginkább sérülékeny népességcsoportját a gyermekek alkotják, mert a szükségleteik, igényeik, érdekeik érvényre juttatása terén egyenlőtlen erőviszonyban állnak a felnőttek döntési- és cselekvőképességével. Hogy függő helyzetük okán egészséges fejlődésük és felnőtté válásuk ne kerülhessen veszélybe, illetve ne szenvedhessen maradandó károsodást, külön támogatás, többletjellegű jogok és juttatások illetik meg a gyermekeket. Az is köztudott, hogy a gyermeknépesség sem egységes a nyújtandó állami, önkormányzati, családi védelem mértékét és intenzitását illetően. Egyes rész-csoportok körülmintőbb, fokozottabb, kiterjedtebb támasznyújtást igényelnek, mivel bizonyos okoknál fogva különösen akadályozott, segítség- és közösségfüggő a fejlődésüket, jóllétüket (és nem csupán a megélhetésüket, vagy még azt sem) biztosító javakhoz való hozzáférésük. Ide tartoznak a kisebb életkorú, a fogyatékossgal élő, a tartós betegségben vagy személyiségfejlődési zavarban szenvedő gyermekek, és ide sorolható a bántalmazást és/vagy elhanyagolást átélt gyermekek csoportja is. Ha pedig a gyermekvédelmi beavatkozás igénye a gyermeknél különleges és/vagy speciális szükséglettel is társul, akkor kiemelt védelemre és többletjű támogatottságra szorul a gyermek.

Sokak tapasztalata az, hogy a gyermekvédelem intézményrendszerében (ahogy a társadalom más alrendszereiben is) e gyerekek szenvedik el a legtöbb és legsúlyosabb jogsérelmeket, ők a legkiszolgáltatottabbak az alacsony minőségű ellátással szemben, s ennek nagy arányban válnak áldozataivá is. Helyzetüket a gyermekvédelem rendszerében az teszi sokszorosán nehezzé, hogy egyrészt létfontosságú a többlettámogatás iránti elemi igényük, más oldalról kimutatható az átlagosnál is gyengébb igény- és érdekérvényesítési pozíciójuk. Az ő (re)szocializációjuk és (re)habilitációjuk követeli meg a szolgáltatóktól a legjobb bánásmódot, keretfeltételeket, szaktu-

dást, ezzel ellentétesen a szakemberek segítő viszonyulása nélkül a legkevésbé képesek megismerni jogaikat, élni a panasztétel, jogorvoslat lehetőségeivel, megfogalmazni és védeni érdekeiket. Így a többletszolgáltatás élvezői helyett „könnyen” a mulasztásos törvénysértéseket, az elvonásokat, az ellátási hiányosságokat elviselni kénytelen gondozottak helyzetébe kerülhetnek.

■ NÉHÁNY ESZKÖZ AZ ANOMÁLIÁK KIKÜSZÖBÖLÉSÉRE

Ahhoz, hogy a gyermekek érdekeinek és jogainak sérelme semmilyen körülmények között ne történhessen meg a gyermekotthonokban, aktív megelőző és korrekciós eszközökkel kell az elvárható ellátási színvonal kialakítását és fenntartását előkészíteni, megalapozni:

1. Az állami, a fenntartói és a szakmai dekrétumokban kétségbevonhatatlanul világossá kell tenni, hogy a gyermekotthonokban élő gyermekeket érintő események nem az intézmény belügyét képezik. A szervezet saját működésmódjáról, eredményeiről és kudarcairól beszámolási kötelezettséggel tartozik a szolgáltatást finanszírozó helyi civil társadalomnak, az államnak, és mivel egy összekapcsolódó, egymásra épülő ellátórendszer tagja, a gyermekvédelem széles közösségének.
2. Az arra elkötelezett és felkészült civil szerveződések és szakmai grémiumok gyakorolhassanak kontrollfunkciót: kapjanak jogosítványt ahhoz, hogy feltáró, elemző, véleményalkotó tevékenységet folytathassanak a gyermekotthonok munkájáról.
3. Az otthont nyújtó ellátás tartalmának, jellemzőinek kivitelezéséhez mérhető, ellenőrizhető, számon kérhető jogi és módszertani garanciák mutassanak eligazodást és útmutatást.
4. A lefektetett minőségi követelmények teljesíthetőségéhez minden gyermekotthonban dolgozó szakember előtt váljon lehetővé (és egyszerűen hozzáférhetővé) a magas színvonalú külső szaktanácsadás igénybevétele. A konzultáns segítése egyéni és csoportos formában, rendszeresen vagy alkalomhoz kötődően is legyen elérhető.
5. A gyermekotthonok (illetve fenntartóik) minőségfejlesztési célzattal elismert munkacsoportokat, prominens szakértőket kérhessenek fel a feladatellátásuk részletekre kiterjedő szakmai aspektusú monitorozására.
6. Szakpolitikai és gazdasági érvekkel egyaránt alá kell támasztani, hogy a teljesítmény, az eredmény, a hatékonyság mérése nem csupán ajánlott, de megkövetelt is az intézményektől.
7. A gyermekotthonok feladatkörében kiemelten szerepeljen, hogy empirikus vizsgálatokkal rendszeresen kimutatniuk és igazolniuk kell, hogy a gyermekek személyiségvonásaiban, adaptációs készségeiben, kapcsolati konfliktusaiban pozitív változások következnek be az intézményben tartózkodásuk alatt.
8. A törvényességi rendelkezésekben és a kollektív módszertani szabályozásban lefektetett szolgáltatási minimumköve-

telmények, ellátási alapfeltételek meglétét rendszeresen és nagy aprólékosággal ellenőrizni szükséges.

9. A megállapított hiányosságok felszámolását rövid határidő előírásával, és kijelölt külső szakértő(k) bevonásával készülő intézkedési terv(ek) foganatosításával kell számon kérni, ha szükséges szankciók kilátásba helyezésével kikényszeríteni.
10. A szakszerű, sikeres, hatékony munkát végző munkaközösségek kerüljenek „reflektorfénybe”, minél többet tudhasunk meg róluk, láthassuk mindennapjaikat, módszereiket, halhassuk tapasztalataikat, véleményüket. Nem maradhat el a minőség nyilvános elismerése, díjazása, megbecsülése sem.

■ KONKLÚZIÓK ÉS JAVASLATOK

Akkor beszélhetünk szükséglet-orientált intézményes gondoskodásról, ha a gyermek és környezete kölcsönhatásában a gyermekotthoni közösség nemcsak eltűri vagy elfogadja a gyermek individuális szükségleteit, de folyamatosan lépéseket tesz azért, hogy minél aprólékosabban megismerje azokat, inspiráló légkört teremtsen a szükségletek feltárásához, megértéséhez, a gyermeket segíti, ösztönzi abban, hogy magában felismerje, azonosítsa, majd nyíltan vállalja és artikulálja belső késztetésait. A gyermekben olyan kép kialakítására törekszik, ami arról tanúskodik, hogy a körülötte levő és róla gondoskodó felnőtt személyek kíváncsiak a belső hajtóerőire, motivációira, érzelmeire, gondolataira. A gyermek felé közvetített üzenet arról szól, hogy késztetéseit, vágyait, feszültségeit ne zárja belső világába, mert az a környezete számára fontos és értékes. Ha megérzi a gyermek, hogy a gondozói-segítői valóban tenni is akarnak azért, hogy szükségletei, motivációi kielégülhessenek, akkor a gyermek elég közel enged magához a gondozót belső folyamatai megismeréséhez, indítékai, viselkedésének mozgatói észrevételéhez, és fel meri vállalni az egyéni kitarulkozás kockázatát, mert nem kiszolgáltatottságként éli meg azt, hanem lehetőségként. Ilyen közegben már biztonsággal vállalható, érdeklődésre számot tartó, komolyan vett az individuális szükséglet, aminek igényekben megfogalmazódó változatos kifejeződése, sokoldalú nyilvánítása az egyik legszembevetőbb jele annak, hogy a gyermekotthon jól látja el feladatát.

A szakellátásban szervezett szolgáltatások akkor bizonyulnak professzionálisnak, ha a gyermekek testi, lelki és szociális életvilágában keresendő szükségleteit egyaránt megcélözzák, s azok kielégítésének körülményeit, módozatait, feladatait konkrét igényként jelenítik meg. Az esetvitel személyre szabott arcúlatának tervezésekor fő szempontként tekinthetünk az egyénre sajátosan jellemző igények előtérbe állítására. Csupán a szolgáltatást felhasználó gyermekek igényeit megértéssel, biztatással fogadó, annak teret engedő intézmény láthatja el gyermekvédelmi funkcióját. A megértésnek azonban tettekkel kell társulnia: az intézmény szervezeti, környezeti, módszertani berendezésének minden részletében azt a célt kell szolgálnia, hogy a gyermekek átélhessék mindazt a figyelmet, törődést, aktivitást, foglalkoztatást, amire aktuálisan szükségük van. Minél érke-

nyebb módon és kifinomultabb eszközökkel képes a rendszer választ adni a kliensek igényeire, annál hatékonyabb eszközt adja a személyiségfejlődési, családi, kapcsolati, gyermeknevelési problémák kezelésének.

Az intézményes ellátás rendszerspecifikus tulajdonsága, hogy relatíve kedvezőtlen terepet nyújt az egyéni érdekek spontán kibontakozásához. Ezért szilárd elhatározással, erőteljes fellépéssel és folyamatos nyomon követéssel kompenzálni kell a gyengeségét a rendszernek. A gyermekvédelem személy- és intézményközi interakcióiban csakis a gyermek érdeke lehet mérvadó. A gyermekotthonok testületeinek minden beutalt gyermek érdeklődését tiszteletben tartania és óvnia kell. Ezeknél a szolgáltatóknál fel sem merülhet, hogy az intézmény követhet olyan érdekeket, ami ellentétes a gyermekekével, vagy a gyermekeknek lehetnek olyan érdekei, amik a szervezetnek nem fontosak. Az érdekérvényesítés nézőpontjából (is) a gyermekotthon szakemberei akkor végzik kielégítően a munkájukat, ha a gyermekek tudják, érzik azt, hogy velük és értük történnek az események.

Végezetül megragadom az alkalmat, hogy a szakellátórendszer szereplőit címezze egy-egy, a stratégiai fejlesztés lehetséges irányait szem előtt tartó javaslatot:

1. Érdemesnek tartom átgondolni, hogy a teljes körű ellátás területén hogyan lehetne garantálni a mainál számottevően egységesebb országos ellátási minőséget. Mit kellene tenni azért, hogy a felhasználóknak ténylegesen nyújtott szolgáltatás nívója kevésbé függjön a fenntartó és a működtető érték-beállítottságától, szemléletétől? Hogyan érhető el, hogy az ország bármely gyermekotthonába kerülő gyermek feltétlenül hozzájuthasson legalább a minimálisan elégségesnek és elfogadhatónak tartott támogatásokhoz, javakhoz? Ezzel kapcsolatosan a gyermekvédelem joganyaga jelenleg is számos kérdésben meghatároz normákat. Ahhoz azonban, hogy valamennyi érintett számára egyértelmű lehessen, mi az, ami minden körülmények között megilleti a gyermekotthonban elhelyezett gyermeket, illetve mi az, amit alapfeladatként köteles biztosítani az intézmény, az előírásokat mindenképpen mérhetően és számon kérhetően kell megszabni. Ezért indokoltnak vélem a jogszabályilag deklarált ellátási minimumnormák számszerűsített körének bővítését: a ruházat, a tisztálkodási és tisztítási szerek, a sportfoglalkozások, a kulturális és szabadidős tevékenységek, a tantervek, stb. finanszírozásához a zsebpénz-folyósításhoz hasonlóan (az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének meghatározott arányában) ajánlatosnak tartom kijelölni azt a pénzüsszeget, aminek mértékénél nem lehet kevesebb az adott ellátási elemre szánt ráfordítás.
2. A felügyeleti szervek revizori vizsgálataik során amellet, hogy értékelik a törvényességi keretek betartásának létrejöttét, milyenségét, szenteljének kellő figyelmet és időt a szakmailag indokolt (elsősorban a törvény szellemiségéből és nem a betűjéből levezethető) elvárások, feladatok, szabályok érvényesülésének fejtegetésére is. Ellenőrizzék és kérjék szá-

mon például a jó minőségű intenzív mentálhigiénés, lelki segítségnyújtó, személyiségkorrekciós, rekreációs, önállóságra nevelő, családtámogató, háztartásgazdálkodásra felkészítő szolgáltatásokat előfeltételező körülmények, tréningek, terápiák, foglalkozások (stb.) meglétét.

3. A fenntartók a pénzforrások felhasználását ne csak a pénzügyi, számviteli, közbeszerzési, költségtakarékossági követelményszempontok alapján vizsgálják és tervezzék, gondolják át, hogy a megvalósításra szánt beruházás, átalakítás, stb. valóban megfelel-e a korunkba illő szakmai normáknak. (Példaként hozható a gyermekotthoni lakóegységek „örökös” felújítására szánt pénzeszközök felemésztése a korszerűbb lakásotthonok létesítése helyett.) Ezen kívül nagy erővel keressék, elemezzék, hogy milyen természetű gazdálkodási, infrastruktúrafejlesztési változtatások szolgálhatják leginkább a kívánatos szakmai érdekek érvényre juttatását. A hosszabb távú tervezésnek már az európai uniós gyermekvédelmi irányelvek és szakmai követelmények felé kell tekintenie, amely normák a jelenlegi magyarországi jogi szabályozástól helyenként lényegesen eltérnek (pl. a gyermekotthonban élők össz- és csoportlétszámának tekintetében).
4. Minden egyes gyermekotthon (lakásotthon) fogalmazza meg és indokolja (a feltételrendszer szemléltetésével, a szak-

mai, elhelyezési, tárgyi, finanszírozási kapacitás bemutatásával), miféle típusú problémákat, milyen jellegű traumákat, elmaradásokat, személyiségfejlődési eltéréseket képes kezelni, gyógyítani, mérsékelni.

A kiterjedt szakmaközösség a gyermekotthonok módszertani megújulása érdekében

- állítsa össze a szakmai alapelvek, modellek, szabályok egységes szerkezetbe foglalt átfogó és részletes leírását;
- foglalja dokumentumba az intézményes ellátás feladatrendszerét (minden egyes munkakör kompetenciartományát, felelősségi és tevékenységi tartalmát);
- dolgozza ki a szükségletfeltáró módszerek, technikák adaptációját a bántalmazott, elhanyagolt, érzelmileg sérült gyermekek eseteire;
- készítse el az alkalmazható/alkalmazandó személyiségfejlesztő tréningek, terápiák, foglalkozások összefoglaló listáját és funkciójuk ismertetését;
- szisztematikusan kutassa fel a gyermekotthonok formális és informális környezetében, hatásrendszerében a gyermekeket érő stressz-faktorokat, a frusztráló, feszültséget kiváltó történéseket, állapotokat, élményeket;
- gyűjtse össze a tipikusan előforduló problémahelyzeteket, analizálja azok háttértényezőit, lehetséges okait, tekintse át a beavatkozás támpontjait, a megoldás alternatíváit.

Józsa Viktor

KÖZHASZNÚSÁGI JELENTÉS 2005.

A Leány, Anya, Gyerek Alapítvány 2005-ben összesen 27 749 132 forint bevételhez jutott. Ennek 90% állami forrásból, 10% adományokból származott.

A fenti összeget teljes egészében a Lea Otthon (40 fős otthon: krízisben levő leányanyáknak és babáiknak) működtetésére fordította március 1.-től.

Ebből 34% személyi költség, a többi anyagi jellegű ráfordítás (rezsi, háztartási szerek, apró tárgyi eszközök, stb.)

Részletes adatok a www.leanyanya.hu lapon találhatóak.

A – Kuratórium által elfogadott – jelentést, a 2005-ös Mérleg, a bevétel és kiadások ismeretében a Felügyelő Bizottság tagjai 2006. február 13-án jóváhagyták.

Tisztázódó szerepek

■ JELENTÉS A GYERMEKOTTHONBAN DOLGOZÓ PSZICHOLÓGUSOK SZAKMAI MŰHELYÉRŐL¹

Az NCSSZI gyermekotthoni referensének közreműködésével, az ICSSZEM Gyermekvédelmi Főosztálya eszmei támogatásával és finanszírozásának segítségével intenzív együttgondolkodásra gyűlt össze közösségünk Salgótarjánban 2006. március 29-31-én.

A felvetett gondolatok az alábbi három fő téma köré csoportosíthatók: a) a gyermekotthoni ellátás rendszerének erősségei és problémái, benne a pszichológus helyzetének jellemzői, b) az ellátás fejlesztésének iránya a pszichológus szemszögéből, c) a jelen helyzetből kiinduló konkrét javaslatok kidolgozása.

Általánosságban elmondhatjuk, hogy a gyermekvédelmi intézmények mind anyagi, mind emberi eszközei magas szinten képesek biztosítani a gondozottak fizikai ellátását, igen komoly anyagi ráfordítással és emberi energiával töreksenek a gyermekek nevelésére és oktatására (kulturált környezet, programok, nyaralás, stb.). Azt tapasztaljuk, hogy a „kimeneti oldal eredményei” nem állnak arányban a befektetett munka és pénz mennyiségével. Azaz a gondozottak közül sokan nem képesek élni a felkínált lehetőséggel.

Ennek elsődleges okát abban látjuk, hogy a családjukból kiszakadt gyermekek mindegyike érzelmileg sérült – függetlenül attól, hogy ezt aktuálisan jelzi-e valamilyen magatartásváltozással vagy egyéb tünettől. Az ép személyiségfejlődésű gyermek szükségletei szerint kialakított pedagógiai rendszer kínálata nem tud kapcsolódni az érzelmileg sérült gyermek szükségleteihez. A gyerekek nagy százaléka identitásában bizonytalan, alacsony önértékeléssel és én-erővel rendelkező fiatallá válik, aki veszélyeztetett a drog-függőség kialakulására, az agresszor- és az áldozatszerepre, a bűnöző életmódra és a promiszkuitásra.

A jelenlegi szak személyzet nem rendelkezik megfelelő eszköztárral e problémák kezelésére. Az eszköztelenség az egyik oka a szakemberek kiegészésének és a magas fluktuációnak. Még nem rendelkezünk elegendő mentálhigiénés védelemmel a munkakörrel járó magas szintű érzelmi terhelés feldolgozására. A dinamikus rendszer-szemlélet – amely hatékony védelmet adna, illetve fokozná a hatóerőt – nem jelenik meg sem a szabályozásban, sem a pedagógiai elvekben, sem a szervezés, illetve a nevelés gyakorlatában. Az intézmények szervezeti rendje, a különösen magas felelősségi szinttel járó munkakör jellegének megfelelően, általában hierarchikus és ebbe a rendbe nem tud harmonikusan illeszkedni a segítő szerep számára elsődlegesen fontos személyközpontú mentalitás.

A pszichológus szerepe nem tisztázott, a szervezetben elfoglalt helye területenként változó képet mutat. Sokan dolgoznak a szakmai kapcsolatoktól elzárva, elszigetelten. Nagy a pályakezdő fiatalok részaránya. A pszichológus felé irányuló elvárás sokszor irreálisan magas, vagy ellenkezőleg, erős rejtett ellenállásba burkolt bizalmatlan légkör veszi őt körül. Figyelme és tevékenysége egyaránt irányul a gondozottak, a nevelőik és gondozóik, illetve a vezetés felé. A tör-

vényi szabályozás a létszám-norma megállapításában nem veszi figyelembe sem azt, hogy minden gyermek „speciális” igényű, sem azt, hogy a családmódel-jellegű ellátás bármely tagjának támogatása csak a rendszer minden tagjára ható korrekcióval lehetséges.

A leírt helyzet természetes következménye annak, hogy a mai magyar társadalom legtöbb tagjának nincs közvetlen tapasztalata a pszichológiai támogatás mikéntjéről, a közgondolkodás és a képzés jelenlegi állapota, hiányosságai még az általánosan alacsony szintű pszichológiai kultúráltságra utalnak. Ebből adódóan az átlagember nincs, és nem lehet tisztában a pszichológus érdemi munkájának feltételeivel, és munkaköri kompetenciájának határaival. Ennek megnyilvánulása, hogy a pszichológus számára sok helyen nincs biztosítva a bizalmi légkör kialakításához szükséges szeparált tér, és az is, hogy gyakran hosszú terápiát vagy pszichiátriai ellátást igénylő esetek megoldását várják el tőle.

Úgy érezzük, hogy a gyermekvédelem elhivatott dolgozói keresik a kiutat a fenti problémákból és a rendszer további átalakulás előtt áll. Ennek elősegítéséhez szeretnénk hozzájárulni a magunk szemszögéből. Véleményünk szerint a változás kiindulópontja lenne annak az elfogadása, hogy minden gondozottunk „speciális” az elszennvedett traumák következtében, és érzelmi támogatásra szorul. Ellátásukhoz emelni kell a pszichológiai kultúra színvonalát, terápiás jellegű eszközökkel kell bővíteni a nevelők pedagógiai eszköztárát is, és törekedni kell arra, hogy előbb-utóbb a szolgálatot magas önismereti igénytel és kultúrával rendelkező, team-munkához szokott szakemberek lássák el.

A pszichológus a rendszer tagjaként, a rendelkezésére álló eszköztárral nem vállalhatja fel a gondozottak terápiás ellátását. Véleményünk szerint elsődleges feladata, hogy ismeretei és „kiemelt” helyzetéből – a rálátást lehetővé tévő „kívülről is belülről” is helyzetből – adódóan információt adjon, képzése során továbbfejlesztett készségeivel – elfogadással, személyközpontúsággal, empátiával – az ellátás minden tagját támogassa, és nem utolsó sorban a rendszer fejlődési folyamatait katalizálja. Ennek szellemében az alábbi konkrét javaslatokat fogalmaztuk meg:

■ A rendszer egészét érintő javaslatok:

- Kapjanak nagyobb hangsúlyt a pszichológiai ismeretek, a tréning jellegű képzési formák a gyermek védelmében egymás mellé rendelt szakmák (pl. gyermekfelügyelők, nevelők) és különösen a vezetők alap- és továbbképzésében!

¹ A Budapest Főváros Önkormányzata és Pest Megye Önkormányzata által 2005 októberében közösen meghirdetett szakmai tanulmány pályázat első díjas munkája.

- Intézményen belül legyenek kodifikálva a döntési jogkörök és kompetenciák szintjei, törekedjünk az érdemi teamszerű együttműködés kialakítására! Ennek érdekében javasoljuk a szakmai önismereti- és szervezetfejlesztő tréningek támogatását.
- Országsszerte legyen biztosítva az intézmények számára közvetlenül elérhető pszichiátriai, illetve pszichoterápiás szakellátás.

■ A pszichológusra vonatkozó javaslatok:

- A szervezeti rendszerben a pszichológus tartozzon közvetlenül az igazgató, illetve a felső vezető alá, az otthon-, illetve csoportvezetővel mellérendelt viszonyban legyen! Több pszichológus alkalmazása esetén javasolt pszichológus-vezetővel, önálló szakmai egységként integrálni a csoportot a szervezetbe.
- Beszámolási kötelezettsége kizárólag a közvetlen felettese felé, a Pszichológusok Szakmai Etikai Kódexében rögzített titoktartási szabályok betartásának figyelembe vételével legyen! Tevékenységének minősítése, az eredményesség sok tényezőzős jellege miatt, nem lehet teljesítményelvű.
- A gyermekközösségben töltött kötött munkaidejének törvényi szabályozását a terhelhetőség és a társszakmák (nevelési tanácsadó 19 óra.) normáinak figyelembevételével újra kell gondolni!
- Legyen a szupervízió és a továbbképzés a munkaidőben elszámolható és anyagilag – legalább részben – támogatott!

A gyermekvédelemben dolgozó pszichológusok között nagy az igény a szakmai együttműködésre. Ezt tanúsítja, hogy 2005. október 20-án a szervezők hívására nyolcvan jelentek meg az első, ún. „szakmai napon”. A műhely szervezésekor, annak ellenére, hogy az utazási költséget nem központi keretből biztosítottuk, és intenzív munkára hívtuk a kollégáinkat, túljelentkezéssel kellett számolnunk. A műhelyben végzett munka jó hangulatú volt, mindnyájunkat feltöltött energiával és bizalommal.

Feltétlenül szeretnénk folytatni ezt az önszerveződő és alkotó folyamatot a következőképpen:

■ Személyes találkozások:

- Évente egy háromnapos találkozás (30-50 fő) Salgótarjánban (NCSSZI-KK). Tervezett program: módszervásár
- Tematikus szakmai napok az NCSSZI-ben
- Konferencia

■ Folyamatos kapcsolattartás az interneten:

- Saját internetes portál, szakmai információk, módszertani leírások, esetelemzések, stb. gyűjteménye egy felkért szerkesztőbizottság gondozásában. Az írárok beküldésének motivációja és „honoráriuma” az anyagért adott akkreditációs pont lenne.
- Levelező- szupervíziós hálózat a területen elszigetelten dolgozó kollégák számára.

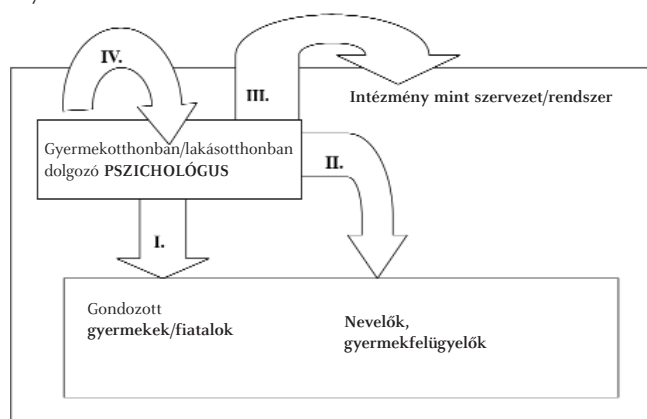
A Jelentés mellékleteként többek között elkészítettük a Gyermekotthoni pszichológusok Szakmai Protokollját. A dokumentumot a szakmai nyilvánosság elé bocsátjuk.

■ SZAKMAI PROTOKOLL GYERMEKOTTHONBAN VAGY LAKÁSOTTHONBAN DOLGOZÓ PSZICHOLÓGUSOK SZÁMÁRA

A gyermekotthonban/lakásotthonban dolgozó pszichológusok célcsoportjai

- I. A pszichológus mint a gondozott gyermekek/ fiatalok segítője
- II. A pszichológus mint a nevelők/gyermekfelügyelők támogatója
- III. A pszichológus mint az intézményi szervezet hatékonyságát növelő tényező
- IV. A pszichológus mint a pszichológusi szakma képviselője a gyermekvédelmi rendszerben

Gyermekvédelmi rendszer

■ I. A pszichológus mint a gondozott gyermekek/ fiatalok segítője

A gyermekek/ fiatalok pszichológiai ellátását meghatározó körülmények:

A gondozott gyermekek/ fiatalok jellemzői

1. Életkorilag heterogén csoport
2. Nemileg (általában) heterogén csoport
3. Etnikai hovatartozás tekintetében heterogén csoport
4. Mentális és pszichés állapot tekintetében heterogén csoport
(Nagy arányban fordulnak elő a pszichológusi kompetenciákat meghaladó súlyosságú problémákkal küszködő gyermekek/ fiatalok is)
5. A vér szerinti család hatása lehet erős, direkt (ha van kapcsolattartás), vagy közvetett (ha nincs kapcsolattartás)

6. Általános és specifikus motiváció-hiány a pszichológussal való együttműködésre, rossz tapasztalatok, negatív érzés, ellenállás a helyzettel kapcsolatban

■ I. 1. A PSZICHOLÓGUS SZAKMAI CÉLKITŰZÉSEI:

A gyermekek/ fiatalok személyiségfejlődésének elősegítése, a társadalomba való zökkenőmentesebb beilleszkedésük segítése (l. 1. táblázat)

A gyermek/ fiatal vérszerinti szüleivel (hozzátartozóival) való kapcsolatának erősítése

Befogadó/elfogadó közösség kialakítása

1. Táblázat

A személyiségfejlődés elősegítésének területei

1. Önismeret elmélyítése
2. Traumatikus élmények feldolgozása
3. Adaptív konfliktuskezelés
4. Én-erő, önértékelés növelése
5. Önszabályozó funkciók erősítése
6. Szublimációs készség kialakítása
7. Kommunikációs készségek fejlesztése
8. Empátia, tolerancia, szolidaritás készségeinek fejlesztése
9. Kötődési készség fejlesztése
10. Autonóm személyiség kialakítása
11. Reális pályaválasztás elősegítése

■ I. 2. A PSZICHOLÓGUS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGI KÖREI

- i. Elérhetőség biztosítása, rapport teremtés
- ii. Diagnosztika (igény szerint)
- iii. Megfelelő intervenciók tevékenységsszükségességének megállapítása, és megtervezése
- iv. Egyéni foglalkozások (2. táblázat)
 - feltáró, segítő, terápiás jellegű beszélgetés
 - terápiás jellegű játék, rajz, mese
 - tanácsadás
- v. Csoportos foglalkozások
 - kötetlen együttlét a gyermekekkel/ fiatalokkal, részvétel a csoportok életében
 - tematikus/kreatív csoportfoglalkozások
- vi. Szülőkonzultáció, szülő-gyermek mediáció
- vii. Esetmegbeszélő teameken való részvétel, illetve azok vezetése

2. Táblázat

A terápiás jellegű egyéni foglalkozások lehetséges formái

1. Szupportív terápia (támogatás, 'töltés')
2. Krízis-intervenció
3. Gyászmunka elősegítése
4. Szociális készségek fejlesztése
5. Indulati kontroll-fejlesztés

6. Agresszió-kezelés fejlesztése
7. Önismeret, személyes narratívák kialakítása
8. Énerősítés
9. Enyhe hangulatzavar kezelése, szorongáscsökkentés

A tanácsadás jellegű egyéni foglalkozások lehetséges formái

1. Pályaorientáció
2. Konfliktuskezelés
3. Életvezetési tanácsadás

A kompetenciahatárt meghaladó (nem végezhető) tevékenységek

1. Analitikus hosszútérápia
2. Személyiségzavarok kezelése
3. Közepes/súlyos szorongásos zavarok kezelése
4. Közepes/súlyos hangulatzavarok kezelése
5. Gondolkodási zavarok kezelése
6. Közepes/súlyos viselkedészavarok (evés, szexuális, anti-szociális, stb.) kezelése
7. Addikció kezelése

■ I. 3. A PSZICHOLÓGUSI TEVÉKENYSÉGEK VÁRHATÓ KIMENETEI A MUNKAFELTÉTELEK FÜGGVÉNYÉBEN

1. Nő a rapportkészség, bizalmi kapcsolat kiépül
 - HA a pedagógus-szerepbe lépés kivédhető
2. A pszichológiai segítségnyújtás elfogadása, használatának megismerése
 - HA a (nevelői) közösség nyíltan támogatja a kapcsolatot
3. Aktuális közérzet javulása, feszültség oldódása
 - Ha van objektív lehetőség intim tér kialakítására/indulatok feszültségoldó kiélésére
4. Siker/pozitív élmények számának növekedése
5. Terápiás hatás: önismeret, pozitív énkép, önfogadás, jövőkép, én-erő, érzelmi intelligencia...
 - HA van saját használatú terápiás helyiség
 - HA vannak specifikus terápiás munkaeszközök
 - HA a gyermek/ fiatal döntési lehetőségét elismerik a terápiás kapcsolat elkezdése/folytatása tekintetében
 - HA a pedagógus-szerepbe lépés kivédhető

A terápiás hatás tartósabb, általánosabb

- HA van lehetőség team-munkára (esetmegbeszélő csoporton a nevelői környezet összehangolására a terápiás munkával, célokkal)

A terápiás hatás *mélyebb*

- HA a pszichológus rendelkezik pszichoterápiás ismeretekkel
 - HA a pszichológusnak lehetősége van klinikai jellegű szupervízióra
 - HA „kvázi terápiás” közösség alakul ki, a gyermekek/fiatalok is egy közösség tagjainak érzik magukat, a közösségre jellemző megtartó erők működésbe lépnek
6. A csoportdinamikai folyamatok ismeretében hatékonyabb egyéni segítségnyújtás
7. Közösségépítés
- HA csoportfoglalkozások színtere, eszközei, keretei biztosítottak
 - HA van lehetőség team-munkára (a nevelői közösség mintaadó)
 - HA a pszichológus rendelkezik csoportvezetési gyakorlattal ill. páros vezetést igénylő csoportfoglalkozás esetén HA két pszichológus biztosított
8. Társas készségek fejlődése: kommunikáció, kooperációs készség, viselkedéskultúra...
- HA csoportfoglalkozások színtere, eszközei, keretei biztosítottak
9. A szülővel/más kötődési személlyel való aktuális kapcsolati nehézségek kezelése a kapcsolattartás ill. a hazagonozás érdekében
- HA a szülő együttműködő ill. van körülötte szociális háló

■ I. 4. A PSZICHOLÓGUS KIEMELTEN FONTOS TEVÉKENYSÉGI KÖRE: AZ INTÉZMÉNYBE ÉRKEZŐ GYERMEK/FIATAL SEGÍTÉSE

Szakmai célkitűzések

- a beilleszkedés segítése, empátikus hozzáállás kialakítása a közösségben, az érkező gyermek/fiatal személyes integritásának védelme (a bekerülés okozta sokk csökkentése).

Kapcsolódó tevékenységi körök

- Az érkező gyermekkel/fiattal rapport kialakítása, érzelmi támogatás, krízisintervenció
- Nevelői konzultáció: szakvélemények/diagnózis értelmezése, beilleszkedést segítő tevékenységek tervezése, várható nehézségekre való felkészülés

Várható kimenetek

- Beilleszkedési nehézségek csökkenése
- Magányosságérzés oldódik

- A gyermek személyiségének megfelelő közösségi szerep megtalálása (agresszív pozícióharc kivédése), beilleszkedési nehézségek megelőzése
- HA gyermek/fiatal érkezéséről előzetes tájékoztatás, megfelelő információk addigi fejlődéstörténetéről
- HA van lehetőség team-munkára

A pszichológus mint a nevelők/gyermekfelügyelők támogatója

■ II. 1. A PSZICHOLÓGUS SZAKMAI CÉLKITŰZÉSEI

- A. A nevelők/gyermekfelügyelők szakmai személyiségének támogatása, szakmai tudatosságának erősítése
- B. A nevelési elvek összehangolása, nevelési eszközök egyésítés
- C. Terápiás jellegű légkör kialakítása
- D. Belső, személyes szakmai kapcsolatok erősítése, kollégák közötti konfliktusok megelőzése, kezelése
- E. A nevelők/gyermekfelügyelők mentálhigiénéjének megőrzése, támogatása, kiegész-prevenció

■ II. 2. A PSZICHOLÓGUS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGI KÖREI

- A. A nevelők/gyermekfelügyelők szakmai személyiségének támogatása, szakmai tudatosságának erősítése
- i. Egyéni konzultáció a nevelőkkel/gyermekfelügyelőkkel (esetmegbeszélés, információ- és ismeretátadás)
- ii. Nevelői klub tartása (igény esetén szakmai ismeretek átadása)
- B. A nevelési elvek összehangolása, nevelési eszközök egyésítés
- iii. Csoportos konzultáció a nevelőkkel/gyermekfelügyelőkkel (esetmegbeszélés, információ- és ismeretátadás, problémafókuszú megbeszélés)
- C. Terápiás jellegű légkör kialakítása
- D. Belső, személyes szakmai kapcsolatok erősítése, kollégák közötti konfliktusok megelőzése, kezelése
- iv. Team vezetése (l. 3. táblázat)
- v. Mediációs jellegű segítségnyújtás kollégák közötti konfliktus esetén VAGY külső szupervízió szervezése
- E. A nevelők/gyermekfelügyelők mentálhigiénéjének megőrzése, támogatása, kiegész-prevenció
- vi. Hozzáférhetőség személyes problémával való megkeresés esetén, megfelelő szakemberhez irányítás (a probléma felvállalása – módja, mélysége – a pszichológus autonóm szakmai döntése)

3. Táblázat

Pszichológus(ok) által vezetett nevelői team (intézményvezető nem vesz részt) lehetséges formái

1. Ventiláció
2. Esetmegbeszélés
3. Szupervíziós jellegű segítségnyújtás
4. Konfliktuskezelési készség fejlesztése
5. Team-építés
6. Témacentrikus csoportfoglalkozás

HA a team-munka feltételei biztosítottak (munkaidőnek számít, kötelező, ajánlott a heti, de minimum havi rendszeresség)

■ **II. 3. A PSZICHOLÓGUSI TEVÉKENYSÉGEK VÁRHATÓ KIMENETEI A MUNKAFELTÉTELEK FÜGGVÉNYÉBEN**

1. A nevelő/gyermekfelügyelő jobban megérti a gyermek/fiatal 'működését', reakcióit
2. A nevelő/gyermekfelügyelő szakmai személyisége erősödik, reflektív képessége fejlődik, kompetenciája nő a speciális pedagógiai helyzetek kezelésében.

3. Információs rések csökkennek, koherensebb nevelési környezet alakul ki

- HA a team-munka feltételei biztosítottak (munkaidőnek számít, kötelező, minimum havi rendszeresség)

4. Pszichológus(ok) által vezetett nevelői team (intézményvezető nem vesz részt) működése esetén várható kimenetek:

- a) Az együttműködési készség nő a csoporton belül
- b) Nyílt kommunikáció a csoportban
- c) „Kvázi terápiás” közösség alakul ki, a gyermekek/fiatalok is egy közösség tagjainak érzik magukat, a közösségre jellemző megtartó erők működésbe lépnek
- d) Nő a nevelők/gyermekfelügyelők motivációja, elégedettsége – fluktuáció csökken, kiegésző megelőzése
- e) Javul a konfliktuskezelési készség
- f) Csökken az előítéletes viselkedés, a negatív sztereotípiák visszaszorulnak

5. Konfliktus esetén is összetartó, összedolgozó kollégák

6. Nyílt kommunikáció a konfliktus résztvevői között

- HA külső szupervízió elérhető, anyagilag támogatott

7. A személyes problémák hatóköre csökken ill. hatékony megelőzése a pszichoszomatikus tünetek kialakulásának és a kiegészőnek

■ **III. A pszichológus mint az intézményi szervezet hatékonyságát növelő tényező**

■ **III. 1. A pszichológus szakmai célkitűzései**

A. A szervezeti működés erősítése, a szervezeten belüli kommunikáció elősegítése

B. Szemléletformálás: a szemléletmód egységesítése a szakmai elvek mentén, a gyermeki jogok és a pszichológiai szempontok maximális érvényesítésével

C. Munkaerő gazdálkodás és erőforrás-menedzsment: a szerepelvárások tisztázása, a szerepidentitás erősítése

D. Terápiás jellegű közösség létrehozása, a traumatizáló hatások tudatosítása és csökkentése

■ **III. 2. A PSZICHOLÓGUS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGI KÖREI**

- i. Közreműködés a munkatársak kiválasztásában, javaslat-tétel
- ii. Vezetői konzultáció
- iii. Részvétel az intézményi szintű döntések előkészítésében, az intézmény arculatának, 'nevelési ars poetica'-jának, az intézményhez tartozás identitásának kialakításában,
- iv. Team vezetése (team-építés, kommunikációs tréning...)
- v. Pszichoedukáció (aktuális/lehetséges problémák felvetése, elemzése, megoldásmódok kidolgozása)
- vi. Működés monitorozása, fejlesztési lehetőségekre javaslat-tétel
- vii. Kutatások szervezése, bonyolítása, publikációk készítése

■ **III. 3. A PSZICHOLÓGUSI TEVÉKENYSÉGEK VÁRHATÓ KIMENETEI A MUNKAFELTÉTELEK FÜGGVÉNYÉBEN**

1. Magasabb szintű együttműködés/kapcsolattartás, jobb információ-áramlás
2. Kompetencia-határok egyértelműbbé válása
3. Egyértelmű alapelvek megfogalmazása és betartása
4. A környezet átláthatósága nő a gyermekek/fiatalok számára, nő a biztonságérzetük
5. Erősödik a gyermekek/fiatalok kötődése az intézményhez, ezáltal nő a motivációjuk az intézmény által felállított szabályok betartására
6. Mentálhigiénés védelem kultúrájának erősödése
7. Terápiás jellegű szemlélet- és működésmód kialakulása/megerősödése
8. Szervezeti szinten nő a dolgozók elégedettsége, csökken a kiegésző és a fluktuáció

• HA az intézményvezető/igazgató a pszichológust mint szervezetpszichológust elismeri ÉS a direkt hatás gyakorlásához szükséges feltételeket biztosítja (l. 4. táblázat)

4. Táblázat

A szervezetre/rendszerre való direkt hatás gyakorlásához szükséges feltételek**A szervezeti felépítés tekintetében**

1. A pszichológus közvetlenül az igazgató/intézményvezető alá tartozik (több pszichológus esetén önálló szakmai egységként integrálódik a szervezetbe, pszichológus végzettségű vezetővel)

2. Elegendő idő biztosítása ahhoz, hogy a pszichológus a rendszer adminisztratív és gyakorlati működési elvét is megismerje, annak szerves része legyen

3. Fórum teremtése arra, hogy mindenki beszámolhasson munkájáról, megerősítést kaphasson annak fontosságáról, speciális jelentőségéről

Az infrastruktúra és eszközellátottság tekintetében

4. 'Bázis' hely biztosítása (önálló, zárható munkahelyiség)
5. Önállóan használt számítógép, Internet-hozzáféréssel, tűzfallal
6. Flotta mobiltelefon
7. Önálló költség-igény jogosultság munkaeszközökre és irodaszerekre

A munkaszervezés (munkaidő, adminisztráció, beszámoltatás) tekintetében

8. I. Munkaköri Leírás-javaslat ill. Szakmai Protokoll vonatkozó részei

A társszakmák képviselőivel való együttműködés tekintetében

9. Szakmai kapcsolattartás lehetősége biztosított (fejlesztő pedagógus, gyógypedagógus, pszichiáter, gyermekorvos, család-gondozó)

A pszichológus képzettsége tekintetében

10. A pszichológus rendelkezik a megfelelő képzettséggel
11. A pszichológus rendelkezik kellő szakmai tapasztalattal
12. Szupervízió elérhető, anyagilag támogatott

■ IV. A pszichológus mint a pszichológusi szakma képviselője a gyermekvédelmi rendszerben

■ IV. 1. A PSZICHOLÓGUS SZAKMAI CÉLKITŰZÉSEI:

A. A gyermekek/ fiatalok érdekeinek képviselője a gyermekvédelmi rendszerben: a gyermekek/ fiatalok gondozását érintő rendszer-szintű döntések megalapozottságának elősegítése

- B. A szakmai tudatosság, igényesség, fejlődés biztosítása
- C. A saját mentálhigiéné karbantartása

■ IV. 2. A PSZICHOLÓGUS KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGI KÖREI

A. A gyermekek/ fiatalok érdekeinek képviselője a gyermekvédelmi rendszerben: a gyermekek/ fiatalok gondozását érintő rendszer-szintű döntések megalapozottságának elősegítése

- i. Pszichológiai vélemény készítése (l. 5. táblázat)
- ii. Kapcsolattartás, konzultáció külső szakellátó szervekkel (terápiás intézményekkel ill. gyámügyi szervekkel)
- iii. Féléves munkaterv ill. beszámoló készítése

B. B. A szakmai tudatosság, igényesség, fejlődés biztosítása

- iv. A Pszichológus Szakmai Etikai Kódexnek megfelelő szakmai tevékenység
- v. Folyamatos önképzés (konferencián, műhelyen, tréningen, formális képzésen való részvétel), önismeret fejlesztése
- vi. Szupervízióon történő részvétel
- vii. Aktív szakmai kapcsolatépítés
- viii. Publikációk, előadások
- ix. Kutatásban való részvétel

C. C. A saját mentálhigiéné karbantartása

x. Kiegészítő tudatos védekező technikák alkalmazása

5. Táblázat

Pszichológiai vélemények lehetséges formái

1. Éves felülvizsgálathoz ill. fejlesztési tervhez kapcsolódó pszichológiai jellemzés
2. Célirányos vélemény a gyermeket érintő kérdésekben (pl. gondozási hely megváltoztatása, kapcsolattartás, beiskolázás)

■ IV. 3. A PSZICHOLÓGUSI TEVÉKENYSÉGEK VÁRHATÓ KIMENETEI A MUNKAFELTÉTELEK FÜGGVÉNYÉBEN

1. Jobb esetcentrikus információ-áramlás a gyermekvédelmi intézmények között

2. Tervszerű, pszichológiailag megalapozott döntések

• HA rendelkezésre állnak a szükséges explorációs körülmények (együttműködés/kommunikáció a témában érintett résztvevőkkel) ill. diagnosztikai eszközök

3. Pszichológusi munkatevékenységek átláthatósága javul, jobb kihasználtság

• HA a pszichológus adminisztrációs kötelezettségei egységesítettek (a törvényi előírások mentén)

• HA a pszichológusnak csak az igazgató/intézményvezető felé van beszámolási kötelezettsége

• HA tartalmi vonatkozásokban csak a Pszichológus Etikai Kódex iránymutató, különös tekintettel a titoktartási kötelezettségre

• HA a gyermekvédelmi szakemberek/intézmények között van együttműködés, ha igénylik a pszichológus közreműködését

4. Szakmai tudatosság, igényesség

5. Szakmai rálátás megőrzése

6. Minta-adó, nyugodt, kiegyensúlyozott viselkedés a munkahelyen

7. Jó munka-kapcsolat a kollégákkal

8. Elégedettség (kiegészítő megelőzése)

• HA biztosított a szakmai autonómia, a kompetencia-határok tiszták

(l. 6. táblázat)

9. Megfelelő képesítés/készségek megszerzése ill. fejlődése

10. Szakmai identitás fejlődése

11. Kiegészítő megelőzése

• HA megfelelő szakmai tapasztalat megszerzésére lehetőség biztosított (l. 7. táblázat)

6. Táblázat

A szakmai autonómia, tiszta kompetencia-határok feltételei

1. Terápiás kapcsolatot gátló szerepek/tevékenységek ki vannak iktatva
2. Saját használatú terápiás helyiség biztosított
3. Szakmai eszközök rendelkezésre állnak
4. Szervezeti elhelyezkedésben a pszichológus közvetlenül az igazgató alá tartozik

7. Táblázat

Megfelelő szakmai tapasztalat megszerzéséhez szükséges feltételek

1. Szakképzettség (önismeret is!)
2. Szupervízióra van lehetőség ill. támogatott
3. Továbbképzésekre van lehetőség ill. támogatott
4. Külső kapcsolatok más (terápiás) intézményekkel

Dr. Hantos Ágnes

ÉN-TÉR-KÉP

■ AVAGY – A MŰVÉSZETEK NYELVÉN A GYERMEKVÉDELEMBEN

A 2006. április 20–május 4-e közt rendezett Gyermekvédelmi Napok keretében a szakembereknek szóló programok mellett bemutatkoztak a gyermekalkotók és alkotóműhelyek is a Jövő Házában.

A programsorozat nem előzmény nélküli. A Fővárosi TEGyESz kezdeményezésére szerveződött 2004-ben a Művészette-

rápia a gyermekvédelemben című *Gyermekvédelmi Szakmai Nap*, ami 2005-re egy –, majd végül az idei évre, két hetes rendezvénysorozattá bővült.

A Gyermekvédelmi Napokat a Fővárosi TEGYESZ és a Pest Megyei TEGYESZI együttműködésben szervezte és bonyolította, a Fővárosi és a Pest Megyei Önkormányzatok, valamint a ICSSZEM anyagi támogatásával.

E szakmai találkozók jelentőségét, egyben sikerét is növelte, hogy az elméleti közelítés mellett, az érintettek, azaz a gondoskodásban élő gyermekek és az intézmények is **jelen voltak, különösen alkotásaik által.**

Ugyanakkor a képi nyelv alkalmazásával megvalósult az alkotók és befogadók közvetlen, széles körű kapcsolata. Ez **felhívta a figyelmet a gyermekvédelemben élők alkotásai iránti nem várt közérdeklődésre, és ebben rejlő lehetőségekre is.** Az alkotások és az általuk feltárolt világ adott módot, hogy a gondoskodásban élő gyermekek „emberi arca” megmutatkozzon az ide látogatók számára a ráció mellett az érzelmekre is közvetlenül ható nyelven: megteremtődött a közlés, a megismerés, az azonosulás, az együttér-

zés lehetősége, a művészeti nevelés eszközeire, eredményeire építve.

Megélnékül az alkotóműhelyek iránti igény: egyre sokasodtak, újraszerveződtek. Megmutatkozott erőteljes együttműködési szándékuk az átalakuló gyermekvédelemben.

Először a Józsefvárosi Galériát nőtte ki a **vizuális műhelyek** kiállítása, a következő évben a Millenáris Oldalhajója bizonyult szükségesnek a kiállítók létszámának növekedése és az egyes műhelyek gazdag anyaga miatt. A 2006-os évben, ugyan ezen a helyszínen – új nevén a Jövő Házában –, az Oldalhajó mellett, a Csiga Galé-

riát és a Padlástér előterét is megtöltötték – a harminchat kiállító intézményből, illetve nevelőszülői körzetből – a grafikák, festmények, pasztell képek, plasztikák, fotók, népi iparművészeti termékek, versek, más, gyermekkéz alkotta egyedi készítésű, díszítésű használati tárgyak.

Az **előadó-művészeti műhelyek** bemutatkozásával tovább bővült a program már 2005-ben.

Az akkor másfél órás záróműsor, 2006-ra három napos önálló rendezvénné bővült. Versmondás, próza, színdarab, bábjáték, modern tánc – és néptánc, pop-, nép-, és klasszikus zene, egyéni és csoportos előadásban váltogatták egymást.

Tizenöt gyermekotthon – közte a javító is – mutatkozott be főként színdarab-

bal, vegyes műfajú műsoros blokkal, közel harminc produkcióval. A gyermekotthonok színelőadásaiban, zenekari, énekari előadásaiban nem volt egyedülálló, hogy neveltek és nevelők, vagy más, a gondozás folyamatában részt vállaló felnőtt – szakácsnő, pszichológus, otthonvezető – együtt léptek színpadra a gyerekekkel. Magával ragadó hangulatot teremtettek a közös élmény által, a közönységet is bevonták a 'játékba'. Tizennyolc nevelőszülő is elhozta gyermekét. Ők főként szóló, illetve testvérek együttműködésére építő, külső iskolában, művészeti alapképzésben elsajátított egyéni, vagy kiscsoportos programokkal szerepeltek, gazdagítva a műfaji sokszínűséget.

Volt az előadók között egyesület által működtetett csoport is, amelyben éppen a hátrányos helyzet leküzdését segítő fordultak a táncban rejlő lehetősé-

gek felé. A tánc vonzásában a csoport összetétele függetlenedett az élethelyzettől.

A vizualitás és drámajáték terén hasonló – a gyermekvédelmi intézményi keretek közt és a családban nevelkedők együttműködésének teret adó – lehetőséget kínálnak a belső iskolát működtető intézmények. Iskoláik révén kidolgozott szakmai, pedagógiai programjuk mellett, a gondoskodásban élők sajátos problémáinak megoldására is felkészültek. Ilyenek a készségfejlesztő tárgyakat középpontba helyező speciális tantervű elemi-, vagy a népi kismesterségekre építő szakiskola. Közös vonásuk, hogy hangsúlyosan a művészeti nevelésre építenek.

■ MŰVÉSZETI ÉS ÉRZELMI NEVELÉS

*„Nemsokára indulnom
Kell
Mutatnom kell,
Hogy valaki vagyok.”*

József Attila: Szabad ötletek jegyzéke

A két hetes rendezvényen a felkínált programok közül a leglátogatottabb a be-

mutató foglalkozások, játszóházak napja volt. Úgy tűnik, mind a köz-, mind a szakmai érdeklődés egyre inkább a művészeti nevelésben rejlő lehetőségekre reagált legaktívabban. Talán, mert tárgya, módszerei általa megjelenik az alkotó tevékenység úgy is, mint a gyermekvédelmi gondoskodásban felnövekvőket is hangsúlyozottan érintő integrációs törekvések, kezdeményezések megvalósulása felé vezető egyik lehetséges 'út', gyakorlat.

E terület ismétlődő 'felfedezése' előtérbe kerülése nem új keletű. A művészeti ágakban való jártasság, a nevelés, a kommunikáció érzelmekkel is közvetlen kapcsolatban álló elsődleges eszköze. E tradíció az emberré válás folyamatával egyidős, azzal párhuzamosan alakult ki, szerves kapcsolatban a művészet keletkezésével. A korszerű nevelés tudomány, a reform-, majd napjaink alternatív pedagógiai módszereiben, szinte kivétel nélkül hangsúlyos, nélkülözhetetlen. Nem lehet véletlen, hogy-e kezdeményezések eredője, éppen a súlyosan

veszélyeztetett, társadalomból kirekesztett, vagy önmagukat kirekesztő gyermekek problémáinak, illetve a velük kapcsolatos problémák megoldására, megelőzésére törekvés. (lásd: Freinet, Makarenko, Montessori, Rogers, R. Steiner...).

A pszichológiában a művészetterápia eszközei lehetőségei, módszerei egyre kiterjedtebb alkalmazásban támogatják a pedagógiai munkát, főként a pszichés megbetegedések feltárásában, gyógyításában, de az állapotfelmérésben, állapotjavításban, a személyiség, kulturális háttér megismerése, a teljesebb kapcsolatfelvétel érdekében is. **Az 1990-es évektől az agykutatás fordulatot hozott a művészeti nevelés kissé bizonytalan megítélésében. E felismerés gyakorlatba ültetése, módszertanának kidolgozása még várat magára. Egyértelművé vált azonban, hogy az érzelmek, érzelmi élet jelentősége az emberi élet alakulásában, alakításában, az egészséges énfelfejlődésben, jóval nagyobb, mint ahogyan azt**

az embertudományok eddig vélték, igazolták.

A vonatkozó kutatások igazolták az emberi agy féltékéinek funkcionális aszimmetriáját. Az agy károsítás nélküli, működés közbeni vizsgálati lehetőségei adnak módot, hogy egyre pontosabban leírják a sajátosan emberi jelenséget, és az ehhez kötődő működési sajátosságokat. De egyben leírják a két féltéke kiegyensúlyozott harmonikus működésének, működtetésének szükségességét is. Az asszimetria lényege, hogy az egyik féltéke a verbalitásért, logikus gondolkodásért, analitikus gondolkodásért, számszerűségért, időérzékért, sablonszerűségért felelős. Foglalkoztatni, azaz fejleszteni is, csak az ezekhez a funkciókhoz kötődő műveletek által lehet. A másik, a bal féltéke, azonban elsődlegesen az érzelmekért, a holisztikus, intuitív szemléletért, zenei érzékért, harmonikus látásmódért, a kreativitásért, az újdonság befogadásáért felelős. Például a jobb féltéke által tárolt információk érzelmi színe-

zetét a bal féltke tárolja, ismeri fel, e nélkül felidézni sem lehet a memóriában őrzöttet. E funkciók elhanyagolása nem csupán e féltke sorvadását, de a másikkal való harmonikus együttműködését, ezáltal a másik féltke fejlődését is korlátozza az egyéni lehetőségeken belül. Összességében az érzelmi élet, érzelmi kultúra fejletlensége, háttérbe szorítása, hosszú távon az értelmi, érzelmi és intellektuális élet sorvadásához, a szemé-

lyiségfejlődés zavaraihoz, egészségkárosodáshoz vezet.

A bal, 'érzelmi' féltke fejlesztésének legfőbb terepe a művészeti nevelés. **A művészet fogalmának értelmezése hol tágul, hol bővül, de ezekben egyetlen vonatkozás, és pedig éppen az érzelmek szerepének, jelentősége, mind a kifejezést, mind a befogadást illetően, általánosnak és tartósnak bizonyul.**

Ahogy a fogalmi struktúrára, fogalmi megközelítésre építő tudás legmagasabb szervezetségi foka a tudomány, úgy az érzékszervi, érzelmi, élményszerű közelítés és kifejezés elérhető legmagasabb szervezetségi foka az emberi kultúrában a művészet. **Az emberi létezésnek, megismerésnek, kifejezésnek ez a sajátos nonverbális módja is változik, fejlődik, és épp így az egyéni élet során az érzelmi élet, érzelmi kultúra is.**

Érdeemes tehát a kultúra e nagy hagyományú, ezzel a sajátossággal bíró, kiemelkedő területén bővebb ismeretekre szert tenni, amennyiben éppen az érzelmi megnyilvánulások lehetőségeit kívánjuk fejleszteni. A gyermekvédelmi gondoskodásba kerülő gyermekek körében az érzelmi sérülés, érzelmi élet jelentősége különösen nagy.

Ezért kerül előtérbe a **gyermekvédelmi tevékenység során, újra és újra, kényszerítő erővel a művészeti nevelés, mert ez az érzelmi nevelés legfőbb eszköze, egyben minden körülmények között a nevelés, nevelhetőség alapja.**

Reményeink szerint e felismerések nyomán a Gyermekvédelmi Napok hosszú távon is hagyomány-teremtő rendezvénynek bizonyul, a szakmai munka e területének kibontakozását támogatva.

Bajovics Rózsa

Fotó: Juhász Tamás

A természet változásrendjére épülő évkörös rítusjátékok, ünnepek mint a személyiségfejlesztés eszközei

■ A NÉPSZOKÁSOKRA ÉPÜLŐ PEDAGÓGIAI MODELL A PÉCSI GYERMEKOTTHONBAN

A Pécsi Gyermekotthonban többnyire érzelmileg sérült kamaszok, pubertás korú gyerekek élnek. Számukra fejlesztettünk ki és tettünk hagyománnyá az elmúlt 5 évben egy, a természet változásának rendjére és népszokásokra épülő rítusrendszert.

A XX. században, és különösen a harmadik évezred küszöbén a régi kultúrák és így a magyar népi műveltség is új megvilágításba kerültek. A régi megközelítések és vizsgálatok mellett kutatásukban ma új szempontok is érvényesülnek. Korábban elsősorban társadalmi-történelmi viszonylatok oldaláról vizsgálták őket, ma előtérbe került a természeti viszonyok és a lélektan oldaláról történő megközelítés. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a múlt értékek mellett örök érvényű értékek is megfogalmazódnak ezekben a kultúrákban, amelyekre a mai embereknek is szükségük van. Kétségtelen, hogy az a sajátos társadalmi viszony már nem tér vissza, amely létrehozta értékeit, ez azonban nem jelenti azt, hogy a modern világ keretei közt ne lenne létjogosultsága, ne lehetne beilleszteni a mai ember életébe, ne javíthatná életminőségét, kultúráját.

■ RÉGI-ÚJ RÍTUSOK

A népi műveltséget a természet oldaláról megközelíteni, vizsgálni valójában evidencia. A régi falusi ember a természetben élt, élete, munkája a természettől függött. A természetet nem statikus objektumként érzékelt - mint ahogy a mai városi ember hajlamos rá – hanem átélte annak teljes kozmikus meghatározottságú mozgásfolyamatait, változásrendjét, rendje élete szervezőjévé vált. Ez az élmény művészetére, kultúrájára is jelentősen hatott, más történelmi, kulturális hatások mellett. A természet most is körülöttünk él, még ha sokszor nem is veszünk róla tudomást.

Ma egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a mesterséges környezetben az ember csak egy bizonyos pontig érzi jól magát, a természet világtól való elidegenedés előbb-utóbb lelki és testi betegségekhez vezet. Ezt a problémát nagyon szépen érzékelteti a magyar nyelv „természet” szava, amely egyszerre jelenti a külső természetet és az ember belső lelki világának sajátosságait. („Jó természetű ember” – mondja a szólás-mondás.)

Fontosnak tartjuk, hogy a mai generációkhoz is közelebb kerüljön a természet, ezért a régi korok kultúrájának mintájára lehetőségeket kezdtünk el keresni arra, hogy hogyan lehetne a természet örökösen megújuló folyamatait életünk szerves részévé tenni, közénk hozni.

A régi ember életét nemzedékről nemzedékre öröklődő szokásrend szabályozta, tette biztonságossá. A hagyományok rítusrendszere pontosan modellezi az emberi élet, a magatartás természetes formáit, a közösségi lét keretét is ez a rend adhatja. E természetes ősi formákkal ellensúlyozni lehet a modern elidegenedett kulturális formákat, amelyekkel az a baj, hogy az embereket alapvetően befogadókká, alkotóit pedig „kultúra gyárossá” redu-

kálja. A régi időkben az ember maga csinálta a kultúrát, nemcsak befogadója volt, hanem alkotója, cselekvő része is egyben. Ezek a formák a gyermekotthonokban is megvalósíthatók, ötvözve a mai kamaszok divatos formáival, a régi rítusok alapjai nyomán új, közösségi rítusok alkotásával. A régi falusi ember életét, napjait alapvetően a természet változásrendje, éves ritmusa határozta meg, nemcsak munkáját, hanem ünnepeit is ehhez igazította. Modern, mesterséges világunkban a természet, a természetesség lélekgyógyító erejű lehet. A mai ember az élő időből és térből kiszakadt, azonban a rítusok segítségével újból vissza tud lépni oda.

■ A KAMASZKORI BEAVATÁSI RÍTUSOK LÉLEKTANI MECHANIZMUSAI ÉS JELENTŐSÉGE

Kiváló könyv jelent meg Péley Bernadett pécsi pszichológus tollából „Rítus és történet. „Beavatás és a kábítószeres létezmény” címmel.¹ A következőkben főképp az ő gondolatmenetét ismertetnénk a téma hátterét vázolván:

Péley könyvében – más szerzőkre és saját kutatására hivatkozva – összehasonlítja a természeti népek ősi beavatási rítusait, (illetve ezek továbbéléseit a magyar néphagyományokban) a mai városi fiatalok beavatáshiányos életével, illetve kvázi beavatási rítusaival marginális helyzetű fiatalok csoportjaiban. Ezen keresztül a serdülőkori identitás-alakulás folyamatait kívánja jobban megérteni. Arra hívja fel a figyelmet, hogy „ugyan a modern társadalmak már nem biztosítják intézményesen a beava-

¹ Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2002.

² Uo.

tási rítusokat, úgy tűnik, hogy az emberekben mégis él a beavatás archetipikus szükséglete.”²

Eriksont (1991) Péley, így interpretálja: „A modern társadalomban a szakrális szertartások jelentősége csökkent. Nem tisztázott azonban, hogy valóban csökkent-e a szekularizált városi világban az a szükséglete, hogy ritualizált formában fejezze ki az átmenetet, amikor az egyén egy adott szociális státusból egy másikba kerül át. A kérdés, hogy milyen eszközöket kínál a társadalom az egyén számára, hogy képes legyen az új helyzethez való alkalmazkodásra. A modernebb, racionálisabbnak tűnő szertartások pedig nem elég mágiikusak ahhoz, hogy részesei „átéljék azt a szent borzadályt, amely a tapasztalás misztériumát kíséri.” Mircea Eliade A szent és a profán című könyvében ezt írja: „A beavatás olyan szorosán kötődik az emberi egzisztencia létmódjához, hogy a modern ember sok cselekedetében és gesztusában még mindig beavatási eljárások ismétlődnek meg. Az „életért folyó harcban”, valamilyen hivatás, vagy pálya „megpróbáltatásaiban” és „nehézségeiben” gyakran bizonyos beavatási próbák térnek vissza: a „csapásokban”, amelyeket rámérnek, a „szenvésekben” és erkölcsi vagy akár fizikai „kínzásokban”, amelyeken keresztül megy, „méri meg” magát az ifjú ember, ismeri fel lehetőségeit, ébred erejének tudatára, s válik végül önmagává, ugyanakkor szellemileg felnőtté és teremtővé (természetesen a modernebb értelemben vett szellemiség keretei között). Mert minden emberi létezés vizsgák során, a „halál” és a „feltámadás” ismétlődő élménye révén jön a világra. A vallás látókörén belül ezért szokás a létezést a beavatásra alapozni; sőt szinte azt mondhatnánk, hogy az emberi létezés, amennyiben beteljesedett, maga is beavatás. A vallásnélküliek többsége így még mindig hurcol pszeudo-vallásokat és lesüllyedt mitológiákat. Ezen nem is szabad csodálkoznunk, hiszen már láttuk, hogy a profán ember a homo religiosus leszármazottja, és nincs módjában semmisnek tekinteni a saját történelmét, szőröstül-bőröstül megszüntetni vallásos elődeinek viselkedését, akik azzá tették, ami. Annál is kevésbé, mert létezése nagyrészt olyan impulzusokból táplálkozik, amelyek lényé mélyéről fakadnak, abból a tartományból, amelyet tudattalannak neveznek. A tiszta észember a valóságban sehol sem fellelhető absztrakció. Minden emberi lény tudatos tevékenységből és irracionális élményekből tevődik össze. A tudattalan tartalma és struktúrája pedig meglepő hasonlatosságot mutat a mitológiák képeivel és alakjával”.

A gyermekkor végén, a felnőtt kor küszöbén a serdülő számára óriási önkéntelen feladat a gyermeki személyiség-szerkezet lebontása, a felnőtt személyiség felépítése. Mindez konfliktusokon, megpróbáltatásokon keresztül zajlik.

„A fejlődés (előrelépés) akkor válik lehetségessé, ha a korábbi fejlődési szinten még működő viselkedési és problémamegoldási sémák átrendeződnek, lehetővé téve ezáltal az új életkori és szociális státusnak megfelelő alkalmazkodást. Az átmenettel járó krízist az archaikus társadalmak beavatási rítusokba sűrítették. A modern társadalmak fiataljai gyakran elhúzódó krízist élnek át, ezek a fiatalok külső támogatás híján hajlamosak a marginalizálódásra, helyzetüket nem egyszer akcidentális³ krízisek is súlyosbítják. A marginális helyzetű fiatalok csoportjaiban megfigyelhetők az általunk kvázi beavatási elemeknek ne-

vezett próbálkozások, amelyek a viselkedési és problémamegoldási sémák adaptív átrendeződése helyett az átmeneti lét „krízisállapotát” mélyítik el. A teljes belső út megtétele helyett ezeknél a fiataloknál vagy a „történet” vége hiányzik, azaz nincs végpont, vagy maga a belső út, azaz az eddig megtett út sehová sem vezet.” (Johnson, 1993)

„Jung identitáselméletében, amelyben a beavatási rítus mint az egyéni életutat kibontakozni segítő és azt megerősítő folyamat fontos szerepet játszik, az individualizáció, a saját egyedi személyiség kibontakoztatása csak a hagyományok, az örökségek beépülésével, elfogadásával vezet az integrált személyiséghez.”

„Az élet során szerzett tapasztalatok kultúránként és egyéneknél nagy különbséget mutatnak, de van egy „keret”, illetve vannak predispozícióink⁴, amelyek észlelésünket, tapasztalatszerzésünket, alkalmazkodásunkat meghatározzák. Az, hogy milyen nemhez tartozunk vagy mely életkori szakaszban vagyunk, velünk születetten „hív elő” bizonyos viselkedési mintázatokat.

Jung alap gondolata, hogy az egyéni élet fejlődése nem választható le a filogenetikus örökségektől, a mindenkiben meglévő kollektív tudattalánról. A kollektív tudattalan tartalmazza az ún. archetípust, amelyek az emberiség történetében állandóan megismétlődő tapasztalatok lenyomatai, illetve „... olyan erők vagy tendenciák, amelyek ugyanilyen tapasztalatok megismétlésére irányulnak.” (Jung, 1948)

Jung szerint az archetípus megjelenése, történjen álomban, fantáziában, vagy az életben, cselekvésre ingerel. Ez azt jelenti, hogy az átmeneti korszakokban az átmenethez kötődő archetípust szimbolikus felbukkanása a változás irányába hat.

A beavatási rítusoknak a felbecsülhetetlen értéke abban rejlik, hogy ezekben az átmeneti (kritikus) periódusokban mind az egyént, mind a közösséget – nagyobb sérülések okozása nélkül – szembesítik az új helyzettel és gondoskodnak arról is, hogy a beavatás ténye nyilvános megerősítést nyerjen. Intrapszichés szinten a rítusok erőteljes szimbólumai a gyökeres transzformációt segítik elő, mivel a kollektív tudattalanban azokat az archetípust aktiválják, amelyek megfelelnek az életkori szakasznak. A kollektív tudattalanban archetípust formájában megvan a szükséges program ahhoz, hogy a serdülőkorú átalakulás (transzformáció) sikeres legyen. Az eddig személytelen archetípus-elemeknek inkorporálódniuk, személyes jelentésre kell szert tenniük. Ezt a folyamatot segíti elő, illetve biztosítja a beavatási rítus. Az újonnan létrehozott identitás külső és belső megerősítést nyer, a fiatal védelmet és biztonságot él át.”

„Az antropológusok szerint a rítus lényeges része annak a módnak, ahogy egy szociális csoport ünnepli, fenntartja és megújítja azt a világot, amelyben él, és annak módját is magában foglalja, ahogy a világ által ráért veszélyekkel bánik. A rítusokban való részvétel alapvetően meghatározhatja az egyén további életét. Minden rítusnak kulcsjellegzetessége, hogy van egy olyan ismétlődő viselkedési formája, amelynek nincs közvetlen, nyílt gyakorlati hatása. Az antropológiai leírásokból tudjuk, hogy a serdülőkorú átmenetet a természeti népeknél pontosan szabályozott rítusokkal veszik körül, ugyanakkor ezeknek a rítusoknak az időtartama és módja törzsenként igen különböző

3 egyéb járulékos, a jelenségekhez esetlegesen kapcsolódó

4 eleve meglévő, velünk született hajlamaink

lehet. A beavatási szertartásokra azért van szükség, hogy a fiatalok jó férfivá és a törzs teljes jogú tagjává váljanak mind a kívülálló, mind a maguk szemében. Kialakuljon bennük a tekintélytisztelet és a hűség, a kontinuitás érzése és olyan jövőkép, amely a halálon túli életet is magában foglalja. A beavatásnak azonban csak akkor van értelme, ha ez a titkos életbe való bevezetést is jelenti. E nélkül ugyanis a törzsi tekintély megszűnik, valamint a titkos érzések, az ideálok, szankciók értelmüket veszítik.”

„A modern társadalmakban az intézményesített átmenet hiánya, illetve hiányos funkcionálása azt eredményezi, hogy a fiatalok egy része „kivonul”, azaz olyan szubkulturákat hoz létre, amelyeket a társadalom általában deviánsnak minősít. E szubkulturális csoportok tagjaival készített interjúkban arra a kérdésre kerestünk választ, hogy a csoportok létezés módjában, a csoportok tagjainak élményfeldolgozásában és viselkedésében megjelennek-e, s ha igen, miként a beavatás kompenzációi.”

„MÚLTNÉLKÜLISÉG Az archaikus társadalmakban, mint láttuk, a törzs és a világ szent történetének megismétlése, átélése zajlik, mivel a felnőtté váláshoz elengedhetetlen a kontinuitás érzése és egy olyan jövőkép kialakulása, amely a halálon túli életet is magában foglalja. A kontinuitás érzésének kialakulása az identitásfejlődés alapvető tényezője. Ez nemcsak a személyes élet tapasztalatainak integrálását foglalja magában, hanem egy nagyobb szociális világét is – mint a család –, amelynek közvetlen személyes gyökerei vannak, illetve a kultúra. Maga a család, illetve a családtörténetek fontos láncszemet képviselnek ebben a folyamatban. Az interjúrészek ebből a szempontból feltűnő sivárságot jeleznek.”

„Ezen az élményháttéren feltehetőleg nem fejlődnek ki azok a szimbólumok, amelyek a külső és belső valóság között közvetítő „tereket” betölthetnék, a hagyományok, amelyekre az „újat” építeni lehetne, hogy a kritikus periódusokat kreatívan lehessen megoldani. Múlt, jelen és jövő integrálásából hiányzik a múlt és a jövő. Ahogy újabban Gergen és Gergen (1992) megfogalmazták, az énről szóló történetek nem képesek egy koherens, integrált narratívummá összeállni.”

„VEZETŐNÉLKÜLISÉG A természeti népeknél a bevezetés a titkos életbe, és ezzel a felnőtt világba a felnőtt társadalom aktív részvételével történik. Bevezetik a fiatalokat egy másik életbe, keretet és biztonságot nyújtanak a kemény próbatételek elviseléséhez. Ebben a helyzetben a regresszió provokálása nem jár veszéllyel, hanem elősegíti a gyermeki múlt „eltemetését”. Ezt a szakaszt egy pozitív periódus követi, ami az integráció felé tart. A szubkulturák „vezetői” nem töltik, nem tölthetik be ezt a funkciót, sőt tartósan vezetőről aligha lehet beszélni.”

„Korunkban éppen az a probléma, mutat rá Erikson (1991) is, hogy a vezető nélküli csoportok tagjai egymásban keresnek megerősítést, de ez a közös élmény csak áldentitáshoz vezet, aminek a lényege annak próbálgatása, hogy meddig terjed a felnőtt világ toleranciája. Ez az áldentitás azonban negatív identitás, ahol a tagadás a létezés formája.”

„IDŐNÉLKÜLISÉG Leach (1976) szerint az átmenet egyik szociális státusból a másikba a szociális időtlenség állapota. Az átmenetből, az „időtlenségből” fakadó szorongásokat a rítusok csökkentik, azáltal, hogy cselekvéssel töltik ki, és így jelentést

adnak ennek az állapotnak. Azaz a cselekvés strukturálja az időt, értelmet ad ennek az átmeneti állapotnak.

A marginális helyzetű fiatalok szubkulturáinak passzív időtöltése tulajdonképpen állandó várakozás arra, hogy ez az állapot elmúljon. Az ebből az állapotból „kitörő”, acting out jellegű cselekvések a szorongás elviselhetetlen szintjével állnak összefüggésben.”

„Erikson (1991) szerint az identitásdiffúzió szélsőséges esetben olyan mértékű stagnáláshoz és regresszióhoz vezet, amelyben az idő elveszti az értékét. A fiatal nem bízik többé az időben. Az idő az életet strukturáló tényezőként a semmittevés révén elvész. „Mintha az ilyen fiatal valamilyen eseményre várna, vagy az eljövételére valakinek, aki majd kirántja őt ebből az állapotból, az emberek többségének gyakorlatias időbeosztása, időfelhasználásának megnyugtató rutinja helyébe egy monumentális utópiát ígervén, amely visszaadja neki az idő értékét.” A határhelyzet időélménye tehát eltér a hétköznapiétól. A rítusokban „kicselekszik”, megjelenítik az intrapszichés változásokat, azaz az „átmeneti” idő megtelik tartalommal. Ez a telő idő, ellentétben a passzív várakozás múlt idejével. A marginális helyzetű fiatalok múlt idejét nem tölti ki a belső átrendeződés tartalma.”

„KVÁZI BEAVATÁSI ELEMELK A marginális helyzetű csoportok létezés módjában eddig olyan elemekre mutattunk rá, amely a beavatások által biztosított identitásfejlődésnek ellentmondanak, illetve a serdülőkori identitásfejlődés feltételeihez képest hiányt jeleznek. Ugyanakkor ezekben a csoportokban elensúlyozó tendenciákat is megfigyelhetünk. A beavatási rítusok lényeges mozzanata a felnőtté váló alkalmasságot bizonyító próbatétel, a hősiesség igazolása. Vikár (1980) erről a következőképpen ír: „Számos értelmetlennek látszó cselekedet: vakmerő sportteljesítmények, éjszakai kimaradás, csavargás, ivás, néha még egy kisebb bűncselekmény is arra szolgálhat, hogy a serdülő kipróbálja erejét, ügyességét, valójában a felnőtté váló alkalmasságát. Mintha az ősi népek avatási szertartásait pótolnák a maguk számára.” A serdülőkori „természetes” identitáskrisz (Erikson, 1974) állapotában az ilyen kalandos próbatételek, amelyekben a fiatalok különböző élethelyzeteket és viselkedésmódokat próbálnak ki, mielőtt eldöntik, hogy milyenek is lesznek valójában, a fejlődés normális velejáróinak – ahogy Erikson írja –, „szerepkísérletezéseknek” minősülnek, az identitáskrisz kreatív megoldásait segítik elő. A kvázi beavatási viselkedések különböző formái a deviáns fiatalok magatartásában is megjelennek.”

„A deviáns fiatalok körében ezek a beavatáspótló viselkedések a formai hasonlóságok ellenére nem a „természetes” identitáskrisz velejárói, nem a felnőtt identitás kialakításának irányába mutatnak, hanem állandóan újra megismétlődő módon a krisz regresszív állapotát mélyítik el. Azon túl, hogy ezeknek a fiataloknak az életét a serdülőkori krisz mellett gyakran egyéb járulékos krisz (Caplan, 1964) is súlyosbítja, azaz a két krisz egybeesésével kell számolni, alapvetően arról van szó, hogy, mint korábban rámutattam, a regresszióból való építkezéshez, az új egység megteremtéséhez nem állnak rendelkezésükre sikeresen interiorizált gyermekkori szeretetkapcsolatok. (vö.: Kulcsár, 1992; Ranschburg, 1990; Vikár, 1980)

A csoportos kábítószer-fogyasztásnak és alkoholizálásnak is van beavatási jellege. Az archaikus beavatási szertartások lényeges mozzanata a történeti időből való kiszakadás (Leach, 1976) és a profán történések szakrális tétele. (Eliade, 1958) Kelemen és Gál (1990) az ún. kontrollvesztő alkoholisták dinamikáját elemezve rámutat, hogy megfelelő mennyiségű bódító szer elfogyasztása után „időleges alakváltozás jön létre, megáll az idő, a múlt, a jelen és a jövő határai elmosódnak, az élményvalóságok közötti határ is elmosódik... majd létrejön a humi positio.”

„A deviáns fiataloknak életformájává válik a határhelyezeten való tartózkodás. A csoportos kábítószer-, illetve alkoholfogyasztás tekinthető újabb és újabb kísérletnek az átmenet meghaladására, az új identitás felvételére. Ezek a beavatási kísérletek azonban, mivel csupán szimbolikus megoldást kínálnak, ténylegesen nem vezetnek a felnőtt identitás megerősödéséhez, valójában a regresszív állapotot erősítik. A kábítószer-fogyasztás beavatáspótló jellegét tükrözik a hozzá kapcsolódó fantáziák, elsősorban a halálfantáziák, hiszen a beavatás mindig tartalmazza a halál és az újjászületés mozzanatát.” (Péley)

Vagyis az egyént az énefejlődés szempontjából nem egy új identitásba vezetik be, hanem az átmeneti léte kondicionálják. Szemben az ősi beavatási rítusokkal, melyekben az átmenet követően a közösségbe való „visszafogadással”, az új identitás elfogadásával zárul a folyamat. A tartós átmeneti létben tartózkodó mai fiatal helyzetét súlyosbítja, hogy ezt a „kivonulást” a felnőtt társadalom sem képes ellenőrizni, csupán szankcionálni tudja. – állapítja meg Péley.

Az előzőek fényében ezért nagy jelentőségű, hogy intézményünkben a mai deviáns, „kvázi rítusok” ellensúlyozásaként valódi, ősi hagyományokon alapuló rítusokat sikerült beépíteni serdülőink életébe. Péley is felhívja a figyelmet, hogy az archaikus rítusok tovább élnek népszokásainkban. „Egyes népszokások, amelyek jellegzetes archaikus rítusokat foglalnak magukban, a keresztény ünnepek köré szerveződtek. A téli ünnepkörben, karácsonytól a farsang végéig találunk olyan szokásokat, amelyek a beavatási rítus jellegzetességeivel bírnak, és a rituális halál, újjászületés szimbolikáját is magukban foglalják.” (Péley)

■ RÉSZLETESEN AZ ERRE ÉPÜLŐ PEDAGÓGIAI PROGRAMRÓL

A népi kalendárium szerint **havat fúvó február** az enyhület, a hóolvadás ideje. A megújuló téli Nap ereje ekkor érződik először. A kemény, fagyott, kristályszerkezetű jeges világ felolvad, feloldódik, és hullámtermészetűvé válik. Az időszakot jelölő Vízöntő (♁) csillagkép természet-mitosisi elnevezése itt (miképpen a többi zodiákus csillagképnél is) az aktuális földi természeti viszonyokra utal, a hóolvadásra. Ilyenkor van a farsang időszaka is. A tél befelé forduló szorongásából hatalmas jókedvvel törnek ki az emberek. Az idáig őrzött belső feszültség elemi erővel tör fel, mulatozásban, tobzódásban oldódik fel, a téli ínség szabta törvény szigorából a törvény áthágásába vált át. Most már végre lehet pazarolni, hiszen megyünk ki a télből. Ez az időszak egyben a természet megújulásának kezdete is. A változás először a fizikai lét síkján következik be: a szilárd, mozdulatlan,

„kristály természetű” világ „folyékony halmazállapotúvá” oldódik fel.

A természet változásrendje valójában egy régebbi létezésformából új formába való átlépést jelenti, a régi megszűnt, oly módon, hogy átalakult, átváltozott az újban. Mindez analóg az emberélet átváltozásaival, ezért alkalmas a természet az átlépést, az átváltozást megidéző rítus sugalmazására.

A Gyermekotthon rítusrendjének első közösségi ünnepe is a farsang hagyományához kötődik. A rítus egy baranyai hagyományon alapul, amelynek középpontjában egy *szalonna* áll. A legények régen egy ágas-bogas fával járták végig a parasztházakat, bementek regölni, farsang alkalmából köszöntötték a gazdát, aki egy szelet szalonnát akasztott a fára:

„Hipp, hopp fársáng, itt ölték az ártányt,
nem adják a máját, csak a szalonnáját..”

Mire a legények végigjárták a falut, tele volt a fa szalonnával. Maga a szalonna a bőség megidézője. (A szalonna lényegében az édig érő paszullyal, az Életfával analóg.) Mi is felkészítünk egy ágas-bogas fát, a gyerekek régi parasztruhába öltöznek, két fiú elől vonul kereplővel, őket követi egy legény, aki viszi a szalonnafát, majd a lányok zárják a menetet köcsögdudákkal, hegedűvel, énekszóval. A ház minden lakóegységét végigjárják. Bevonulnak a társalgókba farsangi regös énekekkel köszöntik az ott lakókat, jókívánságokat mondanak, Isten áldását kérik rájuk és hívják őket a farsangi multságba. A gazda, (a csoportvezető) utasítására a lányok szalonnaszeleteket aggatnak a fára. (Ez a farsangi bált megnyitó rítus.) Miután minden lakó összegyűlt a nagyteremben, megkezdődhet a multság. Ekkor műsort adnak a gyerekek. Felvonulnak azok, akik jelmezbe öltöztek. Az egyéni szereplőkön kívül csoportok is készülnek rövid műsorszámokkal, táncokkal. A legötletesebbeket megjutalmazzuk. Ezekben a jelenetekben többnyire az intézményt szokták parodizálni. A gyerekek paródiáiban tapasztaljuk, hogy milyen érzékenyen figyelik meg és milyen dramatikus módon jelenítik meg saját mikroközösségük, a gyermekotthonban élő vagy dolgozó személyek közötti viszonyrendszereket és interakciókat. Az irodai dolgozók sajátos hatalmi rétegződéseit, konfliktusait, az egyes személyek allűrjeit. A lakóegységeiken belül a felnőttek és gyerekek, gyerekek és gyerekek közötti viszonylatrendszereket, konfliktusokat. Produkcióikba gyakran felnőttek is részt vesznek. Többnyire ők játsszák a gyerek szerepeket, míg a gyerekek a felnőttek szerepeit veszik magukra. Ezek a kis tréfás produkciók szintén beavatási rítusok, hiszen a humor segítségével feldolgozzák, megjelenítik és így a közösség számára is elfogadható módon értelmezik a felnőtt világ sajátos viszonyait, illetve a felnőtt szerepek magukra vételével tulajdonképpen egy kicsit maguk is beavatódnak a felnőttek világába. Akkor sikerülnek igazán jól ezek a multságok, ha minél jobban bevonjuk a gyerekeket a készülődésbe. Vezéregyéniségek akadnak köztük akikre támaszkodhatunk, a felkészülés során ők segítik a gyerekek lelkesedésének fenntartását.

Más jellegű, gyógyító rítusokat is kitalálnak a felnőttek közreműködésével. Ez történt például két évvel ezelőtt, amikor az egyik lakóegység lányai 14-16 évesek voltak, és iskolalátogatások alkalmával még a tanárnők is több ízben panaszkodtak, hogy a lányok nagyon slamposan öltözködnek. Rövid szoknyát, nőies

blúzt nem voltak hajlandók felhúzni. Mindig nadrágban és pólóban, pulóverben jártak. A farsangi bálra szerettek volna műsorral készülni. Együtt kitaláltuk, mivel lepjük meg az otthon lakóit. Boszorkányoknak öltöztünk, akik éppen varázsitalt kotyvasztottak füvekből, békákból. Mielőtt művünket befejezhetjük volna, varázslók kerítettek be bennünket, és a csúnya, gonosz boszorkányokat átváltoztatták. Szép, fiatal lányok bukkantak fel a leplek alól és rövid táncsal kápráztatták el a társaságot. A táncosok közül két lány életében először akkor mutatkozott mini szoknyában. A siker nem maradt el, de a legnagyobb eredmény az volt, hogy a lányok kezdtek felvállalni nőiességüket. A korábban fiús beállítottságú lányok igazi nőkké váltak, elfogadták a fiúk udvarlását. Valójában itt is egy rituális átváltozás történt a lányok nemi identitásának fejlődésében. Gyermekkori traumáik miatt megakadtak, és ez az átváltozás átsegítette őket azon a kritikus ponton, ahol személyiségfejlődésük megtorpant. Csúnya, elutasítandó boszorkányokból kívánatos tündérlányok lettek.

A műsor után tánc, disco következik, melyet időnként megszakítunk, hogy tréfás játékoknak adjunk helyet: táncversenynek, egyensúlyversenynek, székes játékok. A bált Cibere és Koncvajda küzdelmével zárjuk. Koncvajda a farsangkirály: kövér, gazdag, Cibere sovány, szegény, ő a böjt megtestesítője. Ketten vetélkednek, kiabálnak egymással, veszekszenek, kötekednek, majd egymást csúfolva bottal párbajoznak. A küzdelem Cibere győzelmével végződik. Miután a farsangkirály földre terült elkezdődhet a **böjti időszak**, amely a tél végi tobzódás ellensúlyozása, a kikelet csendes várása. (A bál végére a szalonnafa is csupaszon áll, az este folyamán minden szelet szalonnát lecsennek róla a gyerekek.)

A pazarló és takarékos, a tobzódó és elcsendesedő, az élvezeteket kiélő és komoly erőfeszítéseket kívánó dolgozó időszakok váltakozása az ember életében már az egészséges felnőtt létbe vezet be, a mértékletességet segíti kialakítani a szocializáció során, ellensúlyozhatja egyben a mai fogyasztói társadalom szerelenségre csábító világát.

Húsvétig nem rendezünk több bált, bulit.

Az idő tovább melegszik, azonban a farsang jókedve lecsendesedik. Látszólagos csend, nyugalom alakul ki, de – főképp a növényi lét belsejében – óriási életfolyamatok indulnak be. **Rügymozdító márciusban** beindul a fák nedvkeringése, a rügyek elkezdnek duzzadni, rügyezni. Ez a készületi időszak viszonylag elég hosszú, egyben az áldozati halál ideje is. A meleg hatására a télen elpusztult állati tetemek, növényi maradványok bomlásnak indulnak. Végso pusztulásuk trágyává teszi őket, amely azonban táptalaja az új élet megindulásának. Nem véletlen, hogy a nagyböjt időszaka erre a kozmikus üdvtörténeti időszakra esik. Krisztus kereszthalála olyan áldozat, amely az emberiség számára az örök életet hozta el. A természet megújulása most főképp a biokémiai lét síkján folytatódik. Az időszakot jelölő, Halak csillagkép jelének központi csomója erre a megköztöztségre, csendes várakozásra, ugyanakkor a növényi lét megindult belső folyamataira, rügyezésre utal. (✠)

Virágvasárnap környékén kiszabábu-égetést rendezünk, amely során egy, a bűnösséget, esendőséget jelképező rongybabát készítünk, amit közösen, az udvar közepén rakott nagy tűzben elégetünk. A kiszabábut körmenettel, énekszóval (csúfolódó szövegekkel) kísérve viszik a lángoló máglyához.

„Hajj kikisze, kikisze,
Gyűj be sódar gömböke.
Belvárosi lányok, piros tulipánok,
Kertvárosi lányok, fekete cigányok...”

A tűzhöz minden gyermek és felnőtt kis cédulát hoz, amelyre azokat a bűneiket, gyarlóságait írják, amelyektől meg szeretnének szabadulni. Ezeket a cédulákat rátűzzük a kiszabáburra, és amikor azt tűzbe vetjük, jelképesen elégetjük mindazt, ami szorongást, bűntudatot okoz bennünk, illetve amitől meg szeretnénk szabadulni. Itt mindenképpen meg kell említenünk a népszokások konfliktus-feldolgozó szerepét is. Hiszen a rítusokban, – ugyanúgy, mint más művészeti-és kulturális formákban, (pl. gyermekrajzban) a valóság képe szimbolikus modellekbe tevődik át, így nagyobb lehetősége kínálkozik a léleknek arra, hogy a valóságban megoldhatatlannak tűnő konfliktusok mégis megoldódjanak, a rítusok átsegítsék az egyént a nehéz időszakokon. A nehézségeket a hétköznapi valóság síkjáról az ünnep szakrális síkjára emelik, a megoldás szimbolikusan történik meg, azonban a hétköznapi világba visszatérve ez ugyanolyan hatású, mintha valóságosan oldották volna meg. A kiszabábu, és ezen keresztül a bűnök elégetése is értelmezhető serdülőkorú beavatási rítusnak is, hiszen az áldozati halál megidézésével a tűzben ott ég minden, ami a múltban rossz volt, amitől szabadulni szeretnénk, hogy megtisztulva új lehetőségeket kapjunk személyiségünk fel-, illetve továbbépítése érdekében. A bábu értelmezhető „buta” gyermekdedségünknek, amelytől szabadulni szeretnénk, hogy felnőtté válhassunk.

Hagyományörzésünk következő rituális eseménye a **keresztútjárás**, Nagypénteken. Nem messze az intézet épületétől, a Kálvária-dombon mondjuk végig Krisztus szenvedéstörténetét. Az egyes állomások történetét más-más fiatal olvassa fel. Az evangéliumi részek és imák között archaikus csángó énekeket, vagy gitár kísérettel nagyböjti egyházi énekeket éneklünk, gyertyákat gyújtunk.

pl. „Lehullott a Jézus vére a szent keresztfa tövire,
//:Drágalátos szent testiből, öt mélyseges sebeiből.://
„De a földben nem maradt, mint piros rózsák, kinyíltak,
//: A szent angyalok felszedték, alázatosan tisztelték.://...”

Nagyhéten a készülődő egyház rituáléiba is bekapcsolódunk, részt veszünk például a nagycsütörtöki szertartásokon és a feltámadási körmeneten nagyszombat késő éjjelén a Pécsi Székesegyházban. Ez utóbbi szertartás nagyon hosszú, hiszen az üdvtörténet pillérjeit képező eseményeket hallgatjuk végig az egymást követő olvasmányokban, a több órás szertartás végén a körmenetben éjfél táján ünnepeljük Jézus feltámadását. A különös hangulatú esemény ugyan próbára teszi a gyerekek türelmét, de kitartanak, és az orgonaszóval kísért gyertyás körmenet izgalomba hozza őket. Ígérik, hogy a következő évben ismét jó néhányan részt vesznek az eseményen.

Ágzöldítő, füttyösszavú április az újjászületés, a rügyfakadás ideje. Rendkívül rövid idő alatt óriási energiák szabadulnak fel a természetben. A rügyek kipattannak, a fák kizöldülnek. A természetben minden éles, harsány, friss, üde zöld. Ez egyben a feltámadás, a húsvét ideje is. Kozmikus üdvtörténeti szempontból a megváltás beteljesedése, az örök élet lehetőségének eljövele. A természet újjászületése minden évben Krisztus feltámadá-

sát idézi meg számunkra. Az időszakot jelölő Kos csillagkép jelét láthatjuk (♈), amely szétnyíló két szárával a rügyfakadást, a feltámadást idézi meg. A Kosok küzdelme, vagy akár a faltörő kos képzele valójában ezt a lendületet idézi meg.

Húsvét hétfőn az otthonban nagy locsolkodást rendeznek a fiúk, többnyire lavórokkal öntik le a lányokat. A húsvéti locsolkodás akkor igazi, tartalmat hordozó, ha elementáris erejű. A kölnivel való megszórás csak elcsökevényesedett változata a termékenységarázslás, természet-megújulás szimbolikus kifejeződésének. Az áldást, termékenységet hozó víz a lányokat éri, ők pedig piros tojást adogatnak a fiúknak. Gyakran előfordul – mint a régiségben is –, hogy jó kiadósan visszalocsolják a lányok a fiúkat.

A kiszebábú „áldozati halálával”, illetve Krisztus áldozati halálával és egyben feltámadásával, a természet újjászületésével a halál – feltámadás örök rítusát élhetjük át.

Virágnitő májusban megint egy nyugodtabb időszak tér vissza. Ez a növényi lét kiteljesedésének az ideje, a fák koronája is ilyenkor gömbölyödik ki. Dús lombkoronát, erős levélzetet fejlesztenek a fák, erősödnek tövükben a lágyszárú növények. A rét csupa illat, virág, érzékiség, ilyenkor virágzik a legtöbb növény. Feltámadnak a pillangók, kőverre híznak az állatok. A Kos csillagképpel kétoldalt, kívülről vizsgálógömbölyödik, visszacsatlódik önmagába, hogy létrehozza ezt az időszakot jelölő Bika csillagkép jelét. (♉) A bika erőteljes, kővér állatként szintén alkalmas a természet, a növényi lét dúsulásának megidézésére, továbbá a bika a mediterrán kultúrákban az érzékiség megidézője, például, hogy Zeusz bika képében rabolta el Európét, vagy gondoljunk az ősi mitrász kultuszra.

Nálunk a tavasz-ünnepet a **zöldágyjárás** jelenti május elsején. Zöld ágából kaput készítünk, amit szalagokkal díszítünk. A kaput lányok tartják. A kapu őrzői és a sorban állók között rövid párbeszéd zajlik le:

- „Jöjj el által, jöjj el, te szép aranybúza! (Kapúrtartók.)
- Által mennék, által, hogyha nyitva volna! (Általmenők.)
- Nyitva vagyon, nyitva, csak jöjj által rajta! (Kapúrtartók.)
- Hányat termett a magyaró, liliom, tizet, huszat a magyaró, haj liliom?” (Általmenők.)

Azután körmenetszerűen átmennek a díszített arany kapun a fiúk-lányok, (a fiúk kezében zöldellő vessző) miközben ezt éneklik:

*„Új hold, fényes nap, bocsáss kapun által!
Vagyok bátor, jó vitéz, megyek hídon átul,
Bújj szívem, barázdán, gyorsan menjünk átul!
Bújj, bújj bokrostul, bokrod ott maradjon!”*

Az éneklőket követik a kisebb gyerekek és felnőttek. A fiúk az énekek végeztével friss hajtásokkal, zöldág vesszővel paskolják, csapkodják meg a lányokat egy kis mondókával frissességet, üdéséget varázsolva:

*„Keléses ne légy, bolhásos ne légy,
esztendőre még frissebb légy!”*

Nagy sikítás, kergetőzés támad ilyenkor, mert a friss ágak csípnek, néha nyomot is hagynak a fedetlen végtagokon. Ezen a napon májusfát is állíthatunk.

Ezek a rítusok termékenység-varázsló, erotikus tartalmúak, tudattalan folyamatok síkján segítik a serdülőket az egész-

séges felnőtt heteroszexualitás felé vivő úton. (Zöldág kapu, zöldág vessző.) Ilyen szempontból is beavatási rítus. Dr. Róheim Géza pszichoanalitikus kiemeli, hogy az erotikus tartalmú rítusok lényegében a pusztán ösztönszerű nemi aktust valami magasabb eszme szintjére emelik, ezzel teszik emberhez méltóvá.

Szárbaszökellő június a növekedés ideje, a nyár kezdete. A réteken szinte ember nagyságúra nő a fű, a fák lombkoronája megnyúlik. Az élőlények, és így az ember kedve is az ég felé törekszik. Nem véletlen, hogy ez lett a Pünkösöd, a Szentlélek eljövételének ideje. A régi ember hitében ilyenkor az ég megnyílik. A csíksomlyói búcsúban Pünkösöd hajnalán a felkelő Napban a Szentlélek látható tűzmadár képében. „Ezt csak az láthatja meg, akinek a lelke arra érdemesült”- mondják a moldvai csángók. Az időszakhoz kötődik az Ikrek csillagkép kitüntetett helyzete. (♊) Az ikerség is a földi természeti viszonyokra utal. Az ikrek, bár egy töről fakadnak, mindig versengenek egymással, és ezzel a nemes versengésükkel valójában egymást segítik abban, hogy minél hamarabb felnőjenek, magasabb szintre jussanak. Az ember nagyságú fűszálak is így versengenek egymással, hogy a Nap felé törjenek. A pünkösdi királyválasztás rituális küzdelmében ez a nemes versengés idéződik meg.

Ebben a pünkösdi időszakban **pünkösdi királyt** választunk a legrátermettebb legények közül. A nagy küzdelemben a természetes kiválasztódás íratlan törvényei érvényesülnek. Csak fiúk között zajlik a viadal, az erőé, az ügyességé és a szellemé a döntő szerep. A lányok ilyenkor a segítő szerepét töltik be. Az izgalmas feladatok sok tréfás helyzetet teremtenek. Például a lányok felkapott kötényébe a fiúknak kekszet kell dobni, (ez **termékenység-varázslás** is egyben), a bekötött szemű legényeknek fel kell ismerniük a hátukra ugrott lányt, hátrafelé kapkodva, tapogatással. Az ügyesség mellett a fiúk erejének megmérettetése is a lányokhoz kapcsolódik. A versenyzőknek nem súlyokat kell emelgetniük, hanem egy-egy kislányt kapnak ölbe és „cipelik” át a „folyón”, a lehető legrovidebb idő alatt. A szellemi képességek téren ügyességük, ötletességük abban is megnyilvánulhat, hogy melyikük tud a lányoknak legjobban tetsző szerelmes levelet, verset írni. A költeményt fel is kell olvasnia minden jelentkezőnek, méghozzá úgy, hogy ki kell választania egy lányt, lehetőleg szíve hölgyét, és neki kell elszavalni a szerelmes szavakat. Sok érzelem, lelemény bújik meg a szavaik mögött, néha igen megható, értékes művek is születnek. A fiút, aki elnyeri a pünkösdi királyságot, a pünkösdi királylány koronázza meg, aki az otthon legkisebb lánya. Négy népi ruhába öltözött lány piros, szalagokkal díszített baldachint tart a királylány feje fölött, énekszóval vonulnak és közben bőségvarázsló énekeket énekelnek:

*„Elhozta az Isten piros pünkösöd napját,
Mi is meghordozzuk királykisasszonykát!
Jácintus, jácintus, tarka tulipántus.
Nem anyától lettem, rózsafán termettem,
Piros pünkösöd napján hajnalban születtem.
Öreg embereknek csutora borocska,
Öreg asszonyoknak kemence kalácsát,
Ifjú legényeknek szegfű bokrétáját.”*

„Ekkora legyen a kentek kenderje, mint a kiskirályné!” – kiáltással a lányok magasba emelik a királylányt.

Majd odajárulnak az újdonsült király elé:

*„Mi van ma, mi van ma, piros pünkösöd napja!
Holnap lesz, holnap lesz a második napja!
A pünkösdi rózsát jól meggondozzátok,
Kalapotok mellett el ne hervasszátok!”*

A legény térdre borul a kis királylány előtt, aki megkoronázza őt. Az újdonsült király egyéb királyi jelvényeket is kap: Díszes ruhát, palástot, botot, amivel aztán a második és harmadik helyezett versenyzőket hadnagyává üti. A neki hűségi fogadalmat tett fiúk a vállukra veszik urukat, körbehordozzák, és ő úgy tartja meg tréfás koronázási beszédét, melyben megfogalmazza uralkodásának alapelveit. A királyi korona évről évre a következő győztes fejére száll, azért kap a király maradandó emléket is, általában egy jó bicskát. Uralkodása egy évig tart, két hadnagyával ez alatt az idő alatt a diákönkormányzat tagjaivá válnak. A király joga-kötelessége a bálók szervezése, a zene biztosítása, valamint a gyermekek között kialakult veszekedésekben, vitás ügyekben neki kell bíraskodnia is. Csábító díj az is, hogy király egy évig kimenő megvonással nem büntethető! (A gyermekotthonban ez elég súlyos és gyakori büntetésnek számít.)

„A beavatási rítusok lényeges mozzanata a felnőttiségre való alkalmasságot bizonyító próbatétel, a hősiesség igazolása, melyben a serdülő kipróbálja erejét, ügyességét, valójában felnőttiségre való alkalmasságát.” (Péley) Mint már a korábbiakban láttuk, hogy a „kvázi beavatási rítusok” a mai marginális helyzetű fiatalok körében sokszor önpusztító, veszélyes rituálékba csapnak át. Eszméletvesztésig tartó ivás, halálélményt kereső kábítószeresítés, gépkocsival való száguldozás, bűncselekmények elkövetése stb. Pünkösdi király választásunk azt szolgálja, hogy a kamasz fiú úgy is kipróbálhassa, megmérethesse erejét, eszességét, hogy az kemény próbatétel legyen, azonban mégis mindez kontroll alatt történjen. Nagyon fontos az, hogy a versenynek valódi tétje legyen, a győztes valódi jogokat szerezzen a felnőtt társadalomban. A pünkösdi király a gyermekek vezetőjévé válik, Gyermekönkormányzatunk tagjává, partnerévé a felnőtteknek, pl. a programok szervezésében, részévé válik az intézmény vezetésének, beleszólhat az otthon ügyeibe, felnőtt döntések előkészítésébe. „A beavatási szertartásokra azért van szükség, hogy a fiatalok jó férfivá, és a törzs teljes jogú tagjává váljanak, mind a kívülálló, mind a maguk szemében.” (Péley)

Sarlóshintó július a természet bőségének, az érlelődésnek ideje, az aratás kezdete. Ilyenkor érik a legtöbb gabonaféle, a táplálék gazdagságát szórva a természet teremtményei elé. Ez az időszak az örök természetanyaság megidézésének ideje. Ahogy az anya testével táplálja gyermekét, így táplálja a természet is gyermekeit. Nem véletlenül képviseli ezt az időszakot a Rák csillagkép, hiszen a rák testén hordozza ezernyi kikelt fiát.

A nyári napfordulat időszaka is erre az időre esik, hiszen ezután már elkezdnek rövidülni a nappalok Erre utal az ezt az időszakot jelölő Rák csillagkép jele, (♋) mely a napfordulat forgását idézi meg. De megidézi a Holdat is, állandóan változó sarló alakjával, amely ősidők óta a női minőség szimbóluma. Nem véletlen, hiszen a nők termékenységhez kötődő ciklus váltásai a Hold ciklusváltásához kapcsolódnak.

Közel július elejéhez, június végének, a nyári napfordulónak az eseménye a **Szent Iván éji tűzgrás**. A Szent Iván napi tűzgyújtáshoz különböző hiedelmek fűződnek, pl. a gyermekek szemetet,

csontot égettek, hogy a füstje megakadályozza a kígyók elszaporodását, átugrották a tüzet, hogy minden szomorúságuk elmúljon, bűzös füstöt raktak, hogy az ördög eliszkoljon. Mi ilyenkor kimegyünk az erdőbe, és egy réten táborot verünk. A fiúk összegyűjtik a tűznek való, a lányok és asszonyok előkészítik a vacsorát. A pünkösdi király körbejárja az előkészített máglyát, szentelt vízzel meghinti az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében, majd meggyújtja a tüzet. Éneklő lánykar sorakozik fel a tűz mellett, minden tagja egy-egy szál illatos virágot dob a lángokba, miközben a virágok neveit énekbe foglalja. A virágok tűzbe szórt áldozatok. Az illatos füst a gonosz távol tartására és az érő vetés megővésére szolgált, bajelhárító szerepük is volt, elsősorban lányok számára.

*„Odavetemedik három féle virág,
virágom véled elmegyek,
virágom, tőled el sem maradok.
Elsőféle virág a búza szép virág,
virágom véled elmegyek,
virágom, tőled el sem maradok...”*

A rítus után a lányokat át kell ugratni a tűzön, énekszó kíséretében. Az énekek párosító szövegek, így a szerelmi-varázslás egy sajátos formáját alkotják. Minden lányt kiéneklünk, az ő és párja nevét szójuk az ének szövegébe:

*„Magos a rutafa, ága elágazik,
selyem sárhaja, Magyar Ilona,
Haján folyó gyöngy, koszorúja gyöngy.
Még a tengeren is átalhajlodozik, refr.,
Egyik ága hajlik Miklósnak vállára, refr.,
Másik ága hajlik Szandrának vállára, refr.”*

Ugranak a lányok, hogy megtisztuljanak, termékennyé váljanak. Minden lány átesik ezen a szertartáson, bár többen menekülnek előle, őket csak a legények erőteljesebb ráhatása segíti őket félelmük legyőzésében. Két markos legény lendíti át őket a tűzön. Az este mindig nagy zenéléssel, közös énekléssel, táncal telik, többnyire a cigány folklór köréből.

Dr. Róheim Géza gondolatmenetét követve a Szent Iván éji tűzgrásban a kamaszkori szexualitáshoz való viszony sajátos ambivalens kettőssége jelenik meg. Egyrészt félelem, a szorongás a szexuális aktustól, másrészt a kíváncsi vágyakozás rá, amely beteljesülés esetén a szeretet mindent betöltő feloldódásába megy át. Ezzel analóg módon a tűz átugrása előtt vegyes érzelem fogja el a fiatalembert. Egyrészt fél a tűztől, fél, hogy megégeti, másrészt bizonyítani szeretne, hogy ő ezt át tudja ugrani. Miután átugrotta a büszkeség érzése tölti el sikerétől. A szexualitás és a tűzgrás analógiáját a párosító énekek kapcsolják egybe.

Aranyat izzó augusztus, az év legmelegebb hónapja, a Nap uralmának ideje. Az időszakot jelölő Oroszlán (♌) nem véletlenül az állatok királya. A hím oroszlán színe a Napot, sörénye pedig a nap sugarait idézi meg. Ezt az időszakot többnyire táborozásokkal, strandolással, nyaralással töltjük el.

Szőlőszagú szeptember, a Szűz (♍) hava a magba, bogyóba sűrűsödés ideje. Ilyenkor érik a legtöbb gyümölcs. Az élet pusztán potenciális képességgé, lehetőséggé válik, hogy így visszahúzódva vészelje át a téli hideget, hogy majd a következő tavaszon törjön elő, valósuljon meg újra.

A levelet osztó október a fák színesedésének és az őszi nap-éjegylenlőségnek az ideje. A nap-éjegylenlőség mérleg helyzetet

teremt az évkör során. A Mérleg (♎) egyben a megmértetés ideje is, az ítéletet osztó Atya Istent is megidézi.

A kifsarsang derekán szeptember-októberben a **szüreti bál** mozgatja meg a közösséget. Erre úgy készülünk, hogy a csoportokat végigjárjuk. Találó rigmusokba szedve kicsúfoljuk a ház minden lakóját, kikiabáljuk az év botrányait, pletykáit.

„Ez a csoport ez, ez, ez, jól megjárta em, em ez.

Kotlos tyúkom koty, koty, koty,

kiscsibéim moty,moty,moty

De takaros ez a tyúk, kiscsibéim ám de lyuk,

Belebújnak minden lyukba,

füst gomolyog a nyomukba.

Utánuk jön a rendőr, ég a világ minden felől.”

„Bendegúz, a kis mester, forraszt hangfalt ezerrel,

Szereli azt serényen, Mester urunk, ne féljen!

Nem lesz nehéz a láda,

Nincs benne a szerszáma!”

„János bácsi füstölög, hová tűnt el a csülök?”

„Domborodik a pocak, ne félj lányom hagyjad csak

Majd megjön a legény, feleségül adlak én.”

„Lacika a Mek mester, dühe mindent felperzsel.

Az ajtóban lyuk tátong, ne rúgjad mert megbánod.”

A versikék végeztével mindenkit meghívunk a bálba. A folyosón, a nagyterem bejáratában fölállítunk egy *szőlőlugast*. A lugast csószók őrzik. Csak az léphet a terembe, akinek sikerül lopnia egy fürt szőlőt. Nem könnyű a feladat! Akit a csószók elcsípnek, annak zálogot kell adnia. Csak tréfás mutatóvány árán válthatja ki a bálban. Hogy mit kell tennie, azt a *pünkösdi király* mondja meg. A szüreti bálban a gyerekek beöltöznek az intézmény valamelyik dolgozójának, és kifigurázzák őt. Az a műsor szám aratja azonban mindig a legnagyobb sikert, amikor a felnőttek öltöznek be valamelyik gyereknek, és előadják a jellegzetes kamasz allűröket és hisztiket. Ez a tréfás szembenézés önmagukkal elementáris nevetést vált ki, ami azért fontos, mert egyébként nagyon nehezen viselik el a kritikát, az önmagukkal való szembesülést.

Kisfarsangi, szüreti szokás még a **bűnbak kivégzése**. A bál egyik rítusa: egy kamasz fiú – előzetes megbeszélés szerint – önként vállalja, hogy őt a legénybírótság elítélje a közösség bűneiért. A gyermekotthon összes bűnét rá kell kiabálni itt és ekkor erre a gyerekekre. A „**rituális kivégzés**”, amelynek során megtörténik a **megtisztulás**, régi, Európában sokfelé elterjedt népi rítus szerint zajlik. Maga a „kivégzés” érdekes: egy liszttel teli cserepet az áldozat feje fölé lógatunk, és egy botütéssel eltörjük. Ő úgy tesz, mintha meghalna, elvágódik, a ráfolyt liszt befedi. A gyerekek odarohannak, és beledörgölik a lisztet a ruhájába. Mi letakarjuk egy fehér lepedővel, elsiratjuk. A **siratásban** föltámad, fölgyrik. Jogot szerzett arra, hogy lányokat megcsikálja. Végigrohan a házon: föltámadt a bűnbak, miután vezekelt mindenki bűneiért! Ilyenkor lehet érezni, hogy tényleg megtörténik az, hogy néhány gyerek megszabadul a **szorongató bűntudattól**. A rítusnak lélek szabadító ereje van. A tapasztalat szerint azok szoktak odarohanni, akik a legproblémásabb neveltek. Péley gondolatmenete szerint: „A halál és az újjászületés szimbolizmusa megfelel az átmeneti rítusoknak (Leach, 1976) mint egyik létezési forma megszűnése és egy másik kezdete. Az archaikus társadalmak szertartá-

sai a temetést, a halált dramatizálják, megjelenítik, éppúgy, mint az újjászületést. Aki tehát a szimbolikus halált átéli, megtisztulva születik újjá. Bloss (1979) szerint a serdülőnek el kell gyászolnia a korábbi ént és tárgyat ahhoz, hogy az „érett ambivalencia” megszülessen. Ha ez nem következik be, hasadás jön létre a posztadoleszcens⁵ énjében. Ennek következményeként a hasítás állandósul, ami annyit jelent, hogy egyfelől elfogadja, másfelől tagadja a halált, mint végleges állapotot. A drogos halálélmények két ok miatt nem tudják betölteni azt a funkciót, amit az egészséges én-fejlődés igényelne és amit a beavatási rítusok halálélményei korábban megvalósítottak. Egyfelől, szemben a beavatási rítusokkal, ahol a halált újjászületés követi, a droghasználó fiatalok halálfantáziái nem vezetnek sehova. Másfelől ezek a fantáziák nem valamilyen szimbolikus halálhoz, hanem konkrét, materiális halálhoz kapcsolódnak.”

Ködnevelő november a halál ideje. A természet téli álomba szenderül. Az első beköszöntő fagyok „skorpió fullánkjukkal” csípik meg a fák leveleit, mire azok elhalva leválnak a faágról. Ez a levélhullás ideje. (A levelek színesedésének idejét gyakran összekeverik a levélhullással, pedig a két időszak nem ugyan az. A színes falevelek október derekán még sokáig fent maradnak a fán. Ezzel szemben a novemberben beköszönő fagyok idején szinte egyik napról a másikra dobják le magukról dús lombkoronájukat a fák, bokrok.) Nem véletlen, hogy ekkor van a halottak napja. Az időszakot jelölő Skorpió csillagkép (♏) méregfullánkjaival szintén a halálba való beavatódást idézi meg.

A **halottak napját** intézményi keretek között szoktuk ünnepegni. Nem tudunk minden gyereket elvinni a temetőbe a halottaikhoz, ezért az udvaron este gyertyákat gyújtunk, imádkozunk, egyházi énekeket éneklünk. A pálos atyák segítenek a méltó megemlékezésben. Gyermekotthonunkban sok az árva, félárva gyermek. Feldolgozatlan gyászélményeiket deviáns megnyilvánulásokkal kompenzálják. A gyász ritualizálása ezért is különösen nagy jelentőségű számunkra.

„Halotti szokásaink és egyáltalán az öt világrész minden népeinek halotti szokásai alapján véve egy-két egyszerű, de annál mélyebb gyökerű lélektani nevezőre hozhatók. Valami elszakad, leválik, és a hiány félelmes, borzasztó. A lélek elhagyja a testet, a halott az élők társadalmát.” A katasztrófára a psziché kétféleképpen reagálhat: hangsúlyozza vagy letagadja. A halott, ha már meghalt, tűnjön el minél előbb, mert borzalmas mivoltában emlékeztet a végső órára. Vagy pedig úgy kell tekinteni a halált, mintha nem a legszomorúbb, hanem valami örvendetes esemény volna, nem az élet záróköve, hanem az új élet kapuja.” (Dr. Róheim Géza)

A novemberi **Katalin bál**on a lányok versenyeznek egymással, hogy ki legyen a bálkirálynő. A pünkösdi királyválasztáson a fiúk, itt most a lányok mérik össze ügyességüket, okosságukat, szépségüket, nőiességüket. Alexandriai Szent Katalin legendájában okosságával, szépségével, fiatalásával, állhatatosságával aratott erkölcsi győzelmet, a keresztény üldöző római császár felett, aki mellel szívesen szerelmes volt Katalinba. Ötven római bölcslet küldött ellene, hogy hitvitában győzze le az egyiptomi hercegnot. A dolog azonban fordítva sült el, Katalin egymaga győzte meg az ötven bölcslet, akik ennek hatására meg-

⁵ serdülő kor utáni

keresztelkedtek. A legenda adja a bál aktualitását. A lányok különböző nőiességgel, kreativitással és intelligenciával kapcsolatos ugyanakkor tréfás számokban versenyeznek. A győztest most a Pütkösdí Király koronázza meg.

Katalin bál fontos momentumra végén a zárás. Az utolsó bál az évben. A befejező tánczene gyors ritmusú, pergő, hangos. Minden ott levőt táncba hívunk, és amikor felfokozott a hangulat, a szám közepén hirtelen elvágjuk a zenét, majd gyertyafény mellett, énekszóval behozzuk az adventi koszorút. Saját kialakult hagyományunk, hogy az éneklő csoport mögé az összes gyermek felzárkózik, és menetoszlopot alkotva jár körbe. Vége a mulatozásnak.

Advent időszaka jön, készülődés a **karácsonyra**. Ilyenkor ünneplőbe öltözteti az ember a lelkét. Ebben a csendben betlehemes játékot tanulunk, amit majd karácsony **szentestéjén** adunk elő.

Deres-daras december a havazás beköszöntének ideje, az év legsötétebb időszaka. Nagyon érdekesen függ össze a havazás, mint deres-darasság és az éjszaka fénye a csillagfény az égbolt deres-darassága. Tulajdonképpen ebben az időszakban élhetjük meg legjobban az éjszaka fényét, a csillagfényt. A frissen lehullott hó ugyanis visszaveri a kozmoszból hozzánk érkező éjszakai fényeket. Még ha nem is süt a hold, ilyenkor olyan világos van éjszaka, hogy a csillagfényénél olvasni lehet, látszanak a távoli hegyek, környező házak, fák, erdők. Az éjszaka csillagfénye varázslatos hangulatot áraszt. Ez az advent ideje, a közénk született Megváltó várásának ideje, akit a Szentírás a világ világosságának nevez, aki megvilágosítja az embereket. Nagyon érdekes, hogy ez az időszak a Nyilas csillagképének az időszaka is egyben. (♄) A Nyilas csillagkép mögött a Tejútrendszer középpontja található, ahonnan óriási mennyiségű fény energia áramlik ki galaxisunkba melyből születnek a csillagok és az égitestek, vagyis az anyagi világ. Tehát a Nyilas csillagkép egyenesen a teremtető erő középpontjába mutat. Ezt a teremtető fényt érzékeljük csillagfényként a decemberi éjszakában. Nagyon szép példa a kozmikus üdvtörténetre. Egyszerre jelenik meg az anyagi természetben a teremtető Atya életető fénye és a társadalomban emberi lelkeket megváltó krisztusi fény eljövetele.

*„Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt,
és Isten volt az Ige, ő volt kezdetben Istennél.*

*Minden általa lett, ami lett. Benne az élet volt,
s az élet volt az emberek világossága.*

*A világosság világít a sötétségben,
de a sötétség nem fogta fel.” (Jn.1, 1-5)*

*„Az Ige volt az igazi világosság,
amely minden embert megvilágosít.*

*A világba jött, a világban volt,
általa lett a világ, mégsem ismerte föl a világ.” (Jn.1, 9-10)*

Már a kereszténység előtti időben is az év legsötétebb időszaka egyben a teremtető, újrateregető fény misztériumának az ünnepe is volt. Ezek az ősi csillagmítoszi emlékek a magyar regös énekekben maradtak fenn.

*„Ahol keletkezik egy ékes nagy út,
a mellett keletkezik egy halastó-állás.*

Hej, regülejtem, regülejtem!

Azt is fölfogá az apró sásocska,

Arra is rászokik csudafiuszarvas.

Hej, regülejtem, regülejtem!

*„Noha kimennél uram, Szent István király
vadászni, madarászni,*

*De ha nem találnál sem vadat, sem madarat,
Hanem csak találtál csudafiuszarvast,”*

Hej, regülejtem, regülejtem!

*„Ne siess, ne siess, uram, Szent István király,
Az én halálomra.*

Én sem vagyok vadlövő vadad,

Hanem én is vagyok az Atya istentől

Hozzad követ.”

Hej, regülejtem, regülejtem!

„Homlokomon vagyon fölkelő fényes nap,

Oldalamon vagyon árdeli szép hold,

Jobb vesémen vannak az égi csillagok.”

Hej, regülejtem, regülejtem!

„Szarvam vagyon, ezer vagyon,

Szarvam hegyin vannak százezer égő szövötek,⁶

Gyulatlan gyuladnak, oltatlan alusznak.”

Hej, regülejtem, regülejtem!

(Dozmat, Vas-m.)”

Az ősi időkől fogva a Tejút központi szerepet játszott az emberiség csillagászati tudásában, hiszen ott legnagyobb a csillagsűrűség. Szabad szemmel is jó látható, hogy a Nyilas csillagkép közelében a Tejút a legerőteljesebb, legszélesebb, különösen csillag gazdag és sűrű, ezért sejtette már a régi idők embere, hogy ott az eredete, közepe is. A modern csillagászat csak igazolta ezt a feltevést, műszeres vizsgálataival. A csodafiú szarvas valójában, kozmikus fényhozó állat, kit az Atya Isten, a Teremtető küldött, és a vadászó Szent István király, a nyilas, aki rámutat, rászégezi fegyverét. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a Gyermekeketthonunkban csillagászati szakkörünk működik, rendelkezünk amatőr távcsövekkel is. Továbbá rajzszakkörünk keretein belül, „szürrealista” módon feldolgozzuk a kozmikus objektumokat és hozzájuk kapcsolódó mitológiai, kultúrtörténeti hagyományokat is.)

A Nyilas időszaka belép a téli napfordulóba, melyet a Bak időszaka, a **jégen járó január** követ. A napfordulóban a Nap újjászületik, hiszen ettől kezdve a nappali órák száma növekedni kezd. A jégen járó január az év leghidegebb és legéhínségesebb hónapja. Mindenütt a jég, a hó az úr, a föld csontosra fagyott. A fák látszólag élettelenek, csak csontváz ágazatuk meredezik. Az állatok nagy része vagy elpusztult, vagy elbújt és szintén téli álmat alszik. Az ilyenkor is ébren lévő állatok sokat éheznek, nélkülöznek a természetben. Igaz, hogy karácsonykor a téli napforduló idején megszületett a fény, a nappali órák száma egyre hosszabbodik, azonban a Napnak semmilyen ereje nincs. Az egész természetben a szerkezet, a váz a meghatározó, a fagyott táj merev, kristály szerkezetű létben nyugszik. Az időszakot jelképező hurkolt farkú Bak sárkányok még hatékonyan tudják őrizni az éppen hogy újjászületett, fénycsírákat bontott napot, a Nyárád menti székely kapukon, ahogy Ázsiában sokhelyütt. A hurok a hideget, a Nap erejének megkötözöttségét jelképezi. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a Bak csillagképet (♉) a kőszáli kecskéről nevezték el, mivel olyan állat, mely a legínségesebb és legzordabb körülmények között is meg tud élni.)

⁶ Szövötek régies szó, fáklyát, világítót jelent, itt a fénylő csillagokra utal.

Szent Miklós járás népszokás a régiségben a következőképp zajlott: a gyermekpüspök krampuszok kíséretében végigjárta a házakat, ahol gyermekek voltak, és kikérdezte, „gyóntatta”, majd érdemük szerint megjutalmazta, vagy virgáccsal megfenyítette őket. Néhány éve mi is felelevenítettük ezt a népszokást. December 5-én este egy nagyfiú Szent Miklós püspök ruhájába, két legényke pedig krampusz jelmezbe bújik. Néhányan angyalokként népi ruhában kísérik őket, csengőkkel. Az angyalok ajándékokat, a krampuszok egy fazék kormot visznek magukkal, a püspök pedig egy listát, melyen minden gyermek rossz cselekedetei fel vannak sorolva. Ezeket a listákat a növendékek nevelői készítik el, akik a mindennapok gyarlóságait a legjobban ismerik. Ezeket a bűnöket aztán az összegyűlt csoport színe előtt a püspök a rosszalkodó fejére olvassa, és beismerteti vele bűnösségét. Amennyiben a vétkes javulására fogadalmat tesz, megkapja a csomagját, melyben édes-ség, gyümölcs van. Ha nem fogadja el a ráolvasottakat, a krampuszok elkapják, és korommal alaposan bemázolják arcát, csak aztán kapja meg az ajándékát. A több éves gyakorlat alapján a kisebb gyerekek könnyebben beismerik tetteiket, míg a nagyobbak között néhányan a tagadást és a menekülést választják, azonban sorukat nem kerülhetik el, mert a krampuszok utolérlik őket.

A téli éjszakák csillagfénye az „Atyai teremtő” fényt idézi meg, amelyet ingyen osztogat számunkra. Ebből a fényből születik meg minden, ami él és mozog a világban. A kozmikus csillagfényben születik meg az anyagi struktúra, csillagfényű Napunk táplálja az életet földünkön. Az adventben, a karácsonyi ünnepekörben egyben a Nap és ezzel együtt földi életünk újjászületése is készülődik. Innét ered a Mikulás és a Karácsony bőséggel osztó ajándékozó kedve. Olyan ajándéké, amit nem érdekből, hanem szeretetből adnak. A karácsony ünnepekör a szeretet legteljesebb rítusa.

Luca napján lepedőbe burkolva, a maskarás arca elé szítát téve, egy lúdtollal járjuk végig némán az intézet lakóegységeit, hogy a tollal minden gyerek és felnőtt arcát megcirógassuk, és ezzel megidézzük az „angyalszárnyak suhogását” védelmet várva ezen a befelé forduló, igen-rövid nappalos, sötét napján az évről.

Betlehemezésre hetekkel az ünnep előtt elkezdünk készülödni. Gyönyörű csángó betlehemest tanultak meg a gyerekek, amely a szállást kereső szent család vándorlásával kezdődik és a pásztorok látogatásával fejeződik be. A történet szerint a gazdag kovács rongyos istállócskájában megtörténik az első csoda, amelyet Szűz Mária ígér a kovács vak, nyomorék leányának: „– Majd lesz néked kezed, lesz néked szemed, áldott Szent Fiamat karjaidra veszed. – És kinyúlván két keze, és lát a két szeme, Mária áldott Szent Fiát karjaira vette, s világ Megváltója tündökölt kezében.”

A gazdag kovács lánya ezután lázad, szemrehányást tesz szüleinek. „– Ha oly nagy gazdagok voltatok Jézus Krisztus édesanyjának szállást miért nem adtatok?! „A szülők látva, hogy lányukkal milyen csoda történt (a vak nyomorék lányból gyönyörű szép fiatal lány lett) sajnálkozásukat fejezik ki és szánják-bánják vétküket. Rituálisan itt egy szerencsés kamaszszülő leválás történt, hiszen a szülei ellen lázadó tőlük leválni akaró, a közösség számára csúf énje átváltozik, közösség előtt elismerést, elfogadást kiváltó felnőtt szépséggé, aki már egyenrangú szüleiével, mindez a transzcendens síkjára emelkedve. Ez a rítus is segíti a kamaszkori átváltozást a felnőtté.

A szöveget további csodálatos dallamú és tartalmú énekek színezik, Szűz Mária és az angyalok kara köszöntik a pásztorokat. Az angyalok kara:

*„Dicsőség mennyben Istennek, békesség földi embereknek!
Jó akarat a híveknek, kik Istenben örvendeznek.
Serkenjetez pásztorok, juhok mellyett ti alusztok,
mert született az éccakán a ti szabadítótok.
É Szent Szűztől Betlehemben, városok kihül egy mezőben
Kiet barom közt szegénységben, született nagy hidegben.”*

A betlehemezés, az ünnepi készülődés, próbák, szereplések hordozzák a legnagyobb közösségi összefogást a gyermekotthonban. A szereplők között személyi változás évek óta alig történt. Az időközben nagy kamaszokká vált fiúk és lányok is egyaránt ragaszkodnak szerepeikhez. Az eltávozott szereplők helyére nehezen engedik be az újabb jelentkezőket. Az első évben, amikor összeállt a csapat, Szűz Mária szerepe nekem jutott:⁷ Kis Jézus egy nagyon kicsi lány volt, akit egész előadás alatt úgy tudtam tartani, mintha a kisbabám lenne. ő összehúzta magát, bújt, hogy minél könnyebb legyen. ő akkor az én kisbabám is volt, nemcsak Szűz Mária Jézuskája. A kislány megnőtt, ma már „kilóg” a Kised Jézus szerepéből, angyalként áll a karban, de mindkettőnkben minden karácsonykor előjön annak az évekkel ezelőtti érzésnek az emléke, ami a játékot számunkra olyan különlegessé tette. Megpróbáltuk Szűz Mária szerepét átadni egy fiatal lánynak, de a többi szereplő nem fogadta el a változtatást, így a következő évben visszatértünk az eredeti felálláshoz. A gyerekek traumája, a családhiány miatt nagy erővel jelenik meg minden olyan rítusban, vagy közösségi eseményen, ahol megjelennek a családtagok közti kapcsolatok. A Szent Család minden biztonságot adó család eszményképe, a vele való azonosulás, a betlehemesben való szereplés lélekrendező lehet.

Szűz Mária szerepét az általunk színpadra állított Mária evangéliuma c. rockoperában is én kaptam, akkor is megisméltődött az, amit karácsonykor átéltem. Akkor egy 16 éves árva fiú volt Jézus, akit miután a keresztről leemeltek, a karjaimban ringattam és sirattam. Éreztem a fiú remegését és azt, hogy belül zokog. Azóta is anyának szólít.

Egyik évben arra is lehetőségünk nyílt, hogy egy faluban házról-házra járva betlehemezzünk. Óráig jártuk a fagyott utakat, sok család fogadott bennünket szívesen, és vendégelt meg a játékunk után. Nagy élmény volt látni a gyerekek lelkesedését, ahogy a hideg és a fáradsággal nem törődve rótták az utcákat, izgatottan léptek be egy-egy porta kapuján. Mindig új és ismeretlen helyzetben játszottak, egyre jobban tökéletesítették a technikájukat. A szociális otthonokat járva az öregeknek is betlehemezzünk.

Az esztendő legmeghittebb estéjén, mikor megszületik a Kis Jézussal a Fény, a gyermekotthonban összegyűlünk valamennyien, és pálos szerzetes atyák szentmiséjének keretén belül az otthon lakóinak és dolgozóinak is előadjuk a betlehemest. A Szent Család az eszményi családot jeleníti meg azok számára is, kik elveszítették családjukat, illetve soha sem volt szerető, biztonságot adó családjuk. A betlehemezésben szereplés során, legalább a képzet szintjén beavatódik minden szereplő az igazi család meghittségébe. Szentmise után a fénylő karácsonyfa körül megajándékozzuk egymást, aztán mindenki megy a saját csoportjába, ahol karácsonyi vacsora várja a lakókat.

⁷ Lónay Eszter

Regölés, téli napforduló, a téli ünnepkör legarchaikusabb népszokása, pogány kori emléke. Főképp karácsony másnapján Szent István vértanú napján regöltek régen, volt, ahol egészen újévig. Azonban Baranyában még farsangkor is volt regölés. Mind már korábban írtuk, ezt a farsangi regölést is felelevenítettük Gyermekotthonunkban a szalonnafa végighordozásának szertartásaként.

Karácsony táján – praktikus okokból – regölésünket, Szentestét megelőző valamelyik napon adjuk elő. Mára már hagyománnyá vált, hogy a Pécsi Önkormányzat vezetése és politikusai, a város polgármestere és főjegyzője vezetésével előkarácsonyt rendeznek gyermekotthonunkban élő gyerekek és fiatalok számára. Ekkor a karácsony hangulatát idéző vacsora a város egyik előkelő éttermében zajlik, ahol a Fenntartónk részéről a gyerekek és intézményünk megajándékozása történik. Viszonzásként a vendégeknek, az egybegyűlteknek a már fentebb ismertetett dozmati Csodaszarvas regős éneket adjuk elő. Ehhez használunk sámán dobót, őz koponyával és agancsával felékesített csörgős botot. Regölésünkkel a Karácsonyt váró hosszú téli éjszakában teremtő fényt varázsolunk a lelkekben. Az esemény vidám zenéléssel és tánccal zárul.

Legény- és leányavatás. A karácsony elmúltával, de még a téli ünnepkörben a regöléshez kapcsolódik legény- és leányavatás rítusa. Nem véletlen, hogy a legényavatás a régiségben a regölés rítusaihoz kapcsolódott. Mind a regősénekek csillagmítoszi csodafiú-szarvasa, mint Bartók által is feldolgozott román kolindák, mind pedig a csodaszarvast űző Hunor, Magor mondája ugyanazt fejezi ki lélektani értelemben. A kamaszkor végén az ifjú elindul az ismeretlenbe, felfedezni a világot, beavatódni a végtelen világmindenségbe, „ég és föld ölelésébe”, leányt, asszonyt, új hazát, otthont szerezni, majdan önálló családot alapítani.

A nagykorúvá vált, de intézményünk Utógondozói Otthonába átköltöző, továbbmaradó gondozottaink számára egy beavatási ünnepséget rendezünk a nagykorúság elérése és a felnőttek világába való belépésük alkalmából. Erre nagy szükség van, hiszen az utógondozotti ellátás létformája már felnőtt szabadsággal, ugyanakkor jóval nagyobb elvárásokkal, kötelezettségekkel jár. A fiataljaink sokszor nem érzik a különbséget a kétfajta élethelyzet között, sokszor még mindig éretlen dolgokat cselekednek, veszélyeztetve azt, hogy emiatt kikerülhetnek az utcára. A kétfajta létforma határozott különbségtételét erősíti meg bennük ez a beavatási rítus.

A régiségben leányavatás során a jelöltet a nagylányok közösségükbe körtánccal, kézfogással és csókkal fogadták be, a női italnak számító mézes pálinkával itták be. A leányavatás tovább folytatódott a táncmulatságban tánccal és „kifőzéssel”. Az avatott köteles ilyenkor minden legénnyel egyet táncolni.

A nagykorúvá vált lányt az Utógondozói Otthonba történő átköltözése előtti estén utógondozotti nagylánnyá avatjuk. Tiszteletére vacsorát rendezünk volt csoportjában, ahol jelen vannak az Utógondozói Otthon felnőttjei és fiatal felnőtt gondozottai. A vacsora elején a jelenlévő összes felnőtt körbeáll, a jelölt avatandó pedig a kör közepére. Először a volt nevelője mondja el a búcsúztatóbeszédet, utána az Utógondozói Otthon vezetője folytatja a befogadó beszéddel. Az avatandó ezután körbemegy és mindenkit megölel, arcukra csókot ad és mézes pálinkával kínálja meg őket. Azután ő is beáll a körbe, a felnőtt létbe befogadás szimbólumaként. Ezután közösen karikázó éneket énekelnek a körbeállók.

A fiúavatást az ősi vérrítus emlékét idéző módon tesszük. Szintén volt csoportjában rendezünk vacsorát a tiszteletére. Itt is elhangzanak a búcsúztató és befogadó beszédek. Az utógondozói csoportban élő legidősebb fiú „keresztapa” szerepet vállal, melynek során segíti az újonnan érkezett a beilleszkedésben. A beavatási rituálé keretében a keresztapa kezét fogja a beavatandóval, összekulcsolt kezüket vörösborral öntjük le, melyet alatta egy serlegben felfogunk. Utána a serlegből mindketten kiisszák az aláfolyt bort. A többi vörösborral pedig az összes jelenlévő nagykorú felnőtt koccintással fogadja be az új utógondozói ellátott fiatal a felnőttek világába.

„Hasonlóan ellentmondásos az archaikus beavatási rítusokban, mind a marginális helyzetű fiatalok csoportjaiban megtalálható vérrítus szerepe. A törzs kitüntetett személyei által végzett „megvéreztetés” a beavatási rítus keretei között az identifikáció irányába hatnak, és így nem válnak destruktívvá. Ezzel szemben a marginális helyzetű fiatalok csoportjaiban elterjedt „falcolás” (csuklón ejtett sebek), amit a fiatalok gyakran egymásnak is megtesznek, a felnőtt testvériség szimbolikus megjelenítése helyett öndestruktívvá válnak.” (Péley)

Nem a múlt kultúráját kívánjuk rekonstruálni, konzerválni, hanem a múlt gyökereiből táplálkozva a modern tömegkultúránál egy új, értékesebb kultúra létrehozását tűztük ki célul közösségünkben. Jó, hogy az óvodákban, iskolákban egyre inkább felelevenítik a néphagyományt. Igény van rá, hogy alkalmazzuk dédszüleink ősi bölcsességét. Azt a tudást, melyet ők is dédszüleiktől kaptak örökölni, azok meg a természetstől. Ha ez hiányzik, egészségük károsodik, szenved csorbát. Itt, ezekkel a 15-18 éves kamaszokkal nagyszerűen szervezhetőek a programok az ősi **évkör** jegyében. Néha nagyon komolyan veszik, néha kicsit elbohóckodják, de ez nem baj. A legfontosabb a természetesség. A régi emberek sem „színpadra tervezetten” élték a régi rítusokat, hanem sok vidámság, spontaneitás, móka közepette ünnepeltek. A mai pedagógia hajlamos néptánc körök szervezésével, színpadra állítottan megjeleníteni a rítusokat, ezzel azonban azok igazi beavatás-funkciójukat elveszítik. A hagyomány ápolásának főképp az a lényege, hogy a régi gyakorlathoz hasonlóan éljék, átéljék a rítusokat, sok tréfával és spontaneitással maguk számára, nem pedig a kívülálló közönség szórakoztatására.

Tulajdonképpen így kötődhet össze az **ünnepek és a hétköznapok** rendje, így varázsolódik az ünneprendből otthon: a legfontosabb feltétele növekedésünknek.

A Gyermekotthonban felnövő gyerekeknek alig van családi történetük. Pedig az egészséges emberi identitáshoz elengedhetetlenül szükséges a családi legendáriumok megismerése. Ki vagyok én? Honnét jöttem? Kik a nagyszüleim? ők mivel foglalkoztak? Milyen volt a pici korom? Mik történtek velem? Hogy néztem ki néhány évvel ezelőtt? Stb, stb. Érdekes módon a modern technika segítségével ősi rítusaink pont ezt a hiányt próbálják pótolni. A rítusokat, az ünnepeket a gyerekek videó kamerával felveszik, majd ezután nagyon szeretik a felvételeket újra meg újra megnézni. A könyvtárban verődnek össze nagy csapatokban, ahol képesek órák hosszat nézegetni a több évvel ezelőtti gyermekotthoni bálók, ünnepek filmsorait. Közben nagyokat nevetnek, élénken beszélgetnek. Számukra ez válik életük, gyermekkoruk történetévé.

2003–2006.

Platthy István, Lónay Eszter

(A tanulmány irodalomjegyzéke a szerkesztőségben elérhető.)